

SÜBHA-İ SİBYÂN'IN KIBRIS NÜSHALARI

Kemal BAŞ

Doğu Akdeniz Üniversitesi
Haziran 2009
Gazimağusa, KKTC

SÜBHA-İ SİBYÂN'IN KIBRIS NÜSHALARI

Kemal BAŞ

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü'ne Türk Dili ve Edebiyatı dalında Yüksek Lisans Tezi olarak sunulmuştur.

Doğu Akdeniz Üniversitesi
Haziran 2009
Gazimağusa, KKTC

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü onayı,

Prof. Dr. Elvan Yılmaz
L. E. Ö. A. Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarım.

Yrd. Doç. Dr. Cemal BAYAK
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı

Bu tezi okuyup değerlendirdiğimizi, tezin nitelik bakımından Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarız.

Yrd. Doç. Dr. Gülseren TOR
Tez Danışmanı

Tez Değerlendirme Komitesi

-
1. Doç. Dr. Birsal ORUÇARSLAN
 2. Doç. Dr. Mustafa KOÇ
 3. Yrd. Doç. Dr. Gülseren TOR

ÖZET

SÜBHA-İ SİBYÂN'IN KIBRIS NÜSHALARI

Sübha-i Sıbyân'ın Kıbrıs nüshaları adlı bu yüksek lisans tezi, **Giriş, İnceleme, Metin, Dizin ve Sonuç** olmak üzere toplam 5 ana bölümden oluşmaktadır.

Bu araştırmada, KKTC Milli Arşivi'nde iki nüshası bulunan ve M 1691 Orijinal no ve 50 katalog sıra numarası ile kayıtlı olan, 29 varaklık manzum sözlük mecmuası Sübha-i Sıbyân'ın harekeli nüshası esas alınmış, bu nüsha, K kısaltmasıyla anılmıştır. M 1576 Orijinal ve 50 katalog numarasıyla kayıtlı bulunan 20 varaklık yarı harekeli diğer nüshası ise, K1 kısaltmasıyla anılmıştır. Bu iki nüsha karşılaştırılarak nüsha farklılıkları dipnotlarda belirtilmiştir.

Giriş bölümünde, çalışmamızın konusu, amacı, önemi; yöntem, çalışmanın kapsamı, sınırlılıkları ve bölümleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Bu çalışmada öncelikle, Sübha-i Sıbyân adlı eserin Milli Arşivi'nde bulunan nüshaları tanıtılmış, daha sonra bu esere kaynaklık eden manzum sözlüklerimizden Ferišteoğlu Lugati ve araştırmamızın konusunu oluşturan Sübha-i Sıbyân'ın, Türk kültür hayatındaki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur.

İnceleme bölümünde metnin sunduğu veriler, Arapça sözcüklerin ve bunların Türkçe karşılıklarının yazım, ses ve yapı özellikleri ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu manzum sözlükte dizelerin ve beyitlerin nasıl oluşturulduğu üzerinde durulmuştur. Sözlükte, göstergelerin çeşitli çağrışımların odak noktası olduğundan hareketle, aynı kökten gelen, anlam yakınlığı bulunan, biçim eşliği gösteren, ses imgesi yakınlığı olan, bazen de zıt anlamlı sözcüklerin dizede yan yana getirildiği görülmüştür. Bir dil öğretilirken çağrışımlardan yararlanıldığı gibi, o dilin

bürünsel özellikleri de ihmal edilmemektedir. İncelediğimiz sözlükte bölüm başlıkları, bu dize ve beyitlerin, Arapçanın ezgisi ve vurgusu ile okunduğuna işaret etmektedir.

Metin bölümünde, eserin metni Türk transkripsiyon sistemine göre yeni yazıya aktarılmıştır. Her sözcük, yer aldığı dize ve bazen de beyitteki diğer sözcüklere göre, anlam ve vezin kontrolü yapılarak değerlendirilmiştir.

Dizin bölümünde ise eserin bir manzum sözlük olması sebebiyle, söz varlığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Dizin Arapça-Türkçe, Arapça-Arapça, Arapça-Farsça, Farsça-Türkçe, Türkçe-Arapça-Farsça, ayrıca metinde yer alan Farsça sözcüklerin listesi ve özel adlar dizini olmak üzere yedi bölüme ayrılarak verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sübha-i Sıbyân, Ferišteoğlu Lugati, Manzum sözlük, Manzum Arapça-Türkçe Sözlük

ABSTRACT

SUBHA-İ SIBYAN'S CYPRUS COPIES

The higher licence these which is called as Subha-i Sibyan's Cyprus copies are combined with 5 main part as introduction, research, discourse, line and conclusion. In this research this copy is found in TRNC national archive as enrolled as 50 catalogue line number and original number is M 1691 and it was taken into consideration as 29 sheet of goger verse dictionary review Subha-i Sibyan's having a vowel point and abbreviated as K abbreviation. Its another copy which is enrolled as 50 catalogue number and M1576 original, that is 20 sheet of paper of semi-hawiry vowel point, by comparing these two copies, their differences were indicated in footnote.

In the introduction part, information about our research's topic, aim, importance, method, content of work, limitations and parts have been provided.

In this work, firstly the copies of the work called as Subha-i Sibyan that is found in national archive and then it is mentioned about the Subha-i Sibyan's place and importance in Turkish culture which is the topic of our research.

In the research part, the data that the text provided have been evaluated separately from each other in terms of Arabic words and their equality in Turkish and their specialities like spelling, sound and structures. In this sheet of paper dictionary it was mentioned about how the lines and couplet have been created. In the dictionary it was seen that since the signals are the main focus of other association's, sentences which have close meaning. Show similar forms and sounds and some times antonym words are together with each other. While teaching a language it is benefited from the associations and also its prosodical specialities should be taken into consideration. In

the dictionary that we evaluated the headings and sub-headings, and these line and couplet are read with Arabic and emphasis. In the discourse part, the words texty has been transformed to the Turkish transcription system to the new writing.

Each word has been evaluated by controlling its meaning and weighty according to its line and sometimes according to the words in the couplets.

In the index part, since the work is sheet of paper dictionary it has been aimed at to show its word existence. Text has been divided into seven (7) parts as Arabic-Turkish, Arabic-Arabic, Arabic-Persian, Persian-Turkish, Turkish-Arabic-Persian and also in the text the Persian words list included in the text as special names.

Key words: Subha-i Sıbyan, Ferišteođlu dictionary, write in verse dictionary, verse Arabic-Turkish dictionary.

TEŞEKKÜR BEYANINDADIR

Bu çalışmamızda, zamanımızın sınırlı olması ve kişisel yetersizliğimiz, tezimizde eksik ve hatalı yönlerin doğmasına neden olmuştur. Hata ve eksikliklerimizi kabul edip *"dâmen-i afv ile setr"* edilmesini beklemeden, çalışmamızın olgunlaştıracak eleştirileri saygıyla karşılarız.

Kusurları şahsıma ait olan bu çalışmanın, doğruları, değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Gülseren TOR'a aittir. Çalışmam sırasında konunun tespitinden tezin tamamlanmasına kadar geçen evrede, öngörüsü ve tecrübeleriyle beni yönlendiren, görüş, öneri ilgi ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen saygı değer hocam, danışmanım Yrd. Doç. Dr. Gülseren TOR'a emeklerinden ötürü teşekkürlerim sonsuzdur.

Ayrıca, araştırmam süresince, kaynak eserler noktasında yardımlarını gördüğüm, değerli hocalarım Doç. Dr. Birsal ORUÇARSLAN, Doç. Dr. Mustafa KOÇ, Yrd. Doç. Dr. Kadir ATLANSOY, Yrd. Doç. Dr. Selahattin TOLKUN ve Yrd. Doç. Dr. Cemal BAYAK'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Özellikle; yüksek lisans eğitimimin öncesinde ve eğitim-öğretim hayatımın her safhasında, fikir, görüş, öneri ve kaynak eser paylaşımından dolayı, Dr. Osman ERCİYAS hocama hususî sevgi, saygı ve şükranlarımı iletiyorum.

Aynı şekilde, yüksek lisans eğitimimin çeşitli aşamalarında, sosyal yaşam birliktelikleri kurmuş olduğum, değerli asistan arkadaşlarım, hocalarım ve ağabeylerime teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak; eğitim hayatımın tümünde, maddi, manevi yardım ve desteklerini esirgemeyen, çok değerli annem, babam, kardeşlerim, dayım ve ailesine teşekkürlerimi, sevgi ve saygılarımı arz ederim.

Kemal BAŞ

ÖN SÖZ

Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü yüksek lisans tezi olarak sunulan bu çalışma Sübha-i Sıbyân'ın Kıbrıs nüshaları üzerine bir araştırma ve dil incelemesidir.

İslam kültüründe belâgat ve benzeri çoğu çalışma gibi, sözlük çalışmaları da, okunacak Arapça eserleri çözümlmeyi kolaylaştıracak, doğru anlamayı sağlayacaktır. Bu bağlamda Türk kültür tarihi içerisinde, özellikle Osmanlı hayatında manzum sözlük yazımı ilk olarak Ferišteoğlu Lugati ile karşımıza çıkmaktadır. Manzum sözlük yazma geleneğinin, sonraki yüzyıllarda daha farklı biçimlerde kendini gösterdiğini, Ferišteoğlu Lugatine nazire olarak yazılmış olduğu anlaşılan Sübha-i Sıbyân adlı eser örneğinde görmekteyiz. Gerek Ferišteoğlu Lugati, gerekse Sübha-i Sıbyân adlı eserlerin kelime kadrosunu, İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an'ın oluşturduğunu belirtmeliyiz.

Osmanlı Kültür hayatı içerisinde, 18. yüzyılda başlayıp, 19. yüzyıla kadar devam eden süreçte, eğitim hayatının vazgeçilmezleri arasında bulunan bu sözlüklerin, çocuklar için hazırlanmış Arapça-Türkçe manzum sözlük kategorisi içerisinde yer aldığını özellikle belirtmek gerekir. Her ne kadar bu eser, Arapça-Türkçe manzum sözlük kategorisi içerisinde yer alsada, içerisinde yer yer Türkçe-Arapça biçimlere de rastlandığı görülmektedir. Sıbyân mekteplerinde öğretilen derslere ilâveten okutulan bu manzum sözlüklerdeki temel amacın, çocukların sözcükleri daha kolay ezberlemeleri, öğretilmek istenenin hafızada daha kolay kalabilmesini sağlamak olduğu, bunun için de ahenkli bir söyleyişin tercih edilerek, ses, kafiye ve anlam özelliklerinden faydalandığı anlaşılmaktadır. Kur'an'ın doğru okunup, belleğe daha kolay yerleşmesi için yazıldığı anlaşılan bu tip manzum

sözlüklerde, kutsal kitabın okunması sırasında dilin doğru, etkili, güzel, sanatlı kullanımının önemini ortaya koymak diğer amaçlar arasındadır.

Bu çalışma ile Türk kültür tarihi içerisinde, Osmanlı eğitim hayatında önemli bir yere sahip olan ve Türkiye’de 60’ı aşkın nüshası bulunan Sühba-i Sıbyân’ın Kıbrıs nüshaları ele alınıp, eserin harekeli nüshası esas alınarak, transkripsiyonlu metni ortaya konacak ve dilbilimsel olarak incelenecektir.

KISALTMALAR

Ar.	Arapça
Far.	Farsça
T.	Türkçe
bkz.	Bakınız
K	Sübha-i Sıbyân'ın harekeli Kıbrıs nüshası (Çalışmada esas alınan nüsha)
K1	Sübha-i Sıbyân'ın harekesiz Kıbrıs nüshası

İlgi, Destek ve Dualarını yüreğimde hissettiğim, BAŞ Ailesine...

İçindekiler

ÖZET	vi
ABSTRACT.....	viii
TEŞEKKÜR BEYANINDADIR	x
ÖN SÖZ.....	xi
KISALTMALAR.....	xiii
BÖLÜM 1	1
G İ R İ Ş	1
1.1 Konu	1
1.2 Çalışmanın Amacı ve Önemi.....	1
1.3 Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	2
1.4 Yöntem.....	3
1.5 Çalışmanın Bölümleri	6
BÖLÜM 2	8
SÜBHA-İ SİBYÂN'IN KIBRIS NÜSHALARI	8
2.1 Sübha-i Sıbyân'ın Tanıtımı.....	8
2.2 Manzum Sözlüklerden Ferišteoğlu Lugati'nin Türk Kültür Tarihindeki Yeri.....	11
2.3 Sübha-i Sıbyân'ın Türk Kültür Tarihi İçindeki Yeri ve Önemi	16
2.4 Sübha-i Sıbyân'ın Kıbrıs Nüshaları	18
BÖLÜM 3	27
İNCELEME.....	27
3.1 Sübha-i Sıbyân'ın Diğer Tarihi Sözlükler Arasındaki Yeri.....	27
3.2 Sözlüğün Hazırlanışında Tutulan Yollar	29
3.3 Bahirler ve Vezinler Bölümü	40
3.4 Sözlükte Görülen Arapça Dilbilgisi Özellikleri Üzerine Notlar	43
3.4.1 Metinde Geçen Bazı Arapça Sözcüklerin Yazımı	43
3.4.2 Metinde Geçen Arapça Sözcüklerdeki Ses Türemeleri ve Ses Özellikleri	44
3.4.3 Metinde Geçen Arapça Sözcüklerde Kemiyet / Tekillik-Çoğulluk (Tesniye, Cem')	45
3.4.3.1 Tesniye	45
3.4.3.2 Cem ^ç	46
3.4.4. Metinde Geçen Arapça Sözcüklerde Keyfiyet / Erillik-Dişillik (Müenneslik-Müzekkerlik).....	47
3.4.4.1 Semai Müennesler	48

3.4.4.2 İtibari Müennesler.....	48
3.4.5 İsimler.....	48
3.4.5.1 Metinde Geçen Masterlar ve Vezinleri	49
3.4.5.2 Metinde Geçen İsm-i Mekânlar	51
3.4.5.3. Metinde Geçen İsm-i Aletler	51
3.4.5.4 Metinde Geçen İsm-i Mensuplar	52
3.4.5.5 Metinde Geçen İsm-i Fâiller	53
3.4.5.6 Metinde Geçen İsm-i Mef'ûller.....	53
3.4.5.7 Metinde Geçen Sıfat-ı Müşebbeheler.....	54
3.4.5.8 Metinde Geçen İsm-i Tafdiller.....	56
3.4.5.9 Metnimizde Geçen Mimli Masterlar	57
3.4.5.10 Metinde Geçen Mec'ul (Yapma) Masterlar.....	57
3.4.6 Metinde Geçen Adıllar (Zamirler)	58
3.4.7 Metinde Geçen Edatlar ve Birleşik Şekiller	58
3.4.8 Metinde Geçen İzafet Terkipleri	59
3.5 Arapça Sözcüklere Verilen Türkçe Karşılıklarda Görülen Ses ve Yapı Özellikleri.....	60
3.5.1 Eserin Yazım ve Ses Bilgisi Özellikleri	60
3.5.2 Ses Olayları.....	61
3.5.3 Yapı Bilgisi Üzerine Notlar	66
3.5.3.1 Metinde Yer Alan Çekimli Eylemler.....	66
3.5.3.2 Eylemsiler	70
3.5.3.2.1 Masterlar.....	70
3.5.3.2.2 Ortaçlar (Sıfat-Fiiller).....	70
3.5.3.2.3 Ulaçlar (Zarf-Fiiler)	72
3.5.3.3 Ad Soylu Sözcükler	72
3.5.3.3.1 Adlar	73
3.5.3.3.2 Sıfatlar	73
3.5.3.3.3 Belirteçler	73
3.5.3.3.4 Adıllar	74
3.5.3.3.5 Bağlaçlar ve İlgeçler	74
3.5.3.3.6 Ünlemler	75
3.5.3.3.7 Metinde Geçen Olumsuzluk Birimleri	75
3.5.3.3.8 Metinde Geçen Soru Eki ve Soru Sözcükleri	75
3.5.3.3.9 Tekil ve Çoğul Kavramlar	75

3.5.3.3.10 Söz öbekleri.....	76
3.6 Eserin Söz Varlığı	76
3.6.1 Somut Kavramlar.....	77
3.6.1.1 Sayı Adları.....	77
3.6.1.2 Renk Adları.....	78
3.6.1.3 Organ Adları	79
3.6.1.4 Hayvan Adları	80
3.6.1.5 Akrabalık Adları	80
3.6.1.6 Ev Araç-Gereçleri İle İlgili Kavramlar	81
3.6.1.7 Giyim-Kuşam İle İlgili Kavramlar	81
3.6.1.8 Yer-Yön İle İlgili Kavramlar	82
3.6.1.9 Yiyecek-İçecek Adları.....	82
3.6.1.10 Bitki, Ağaç, Meyve ve Sebze Adları	83
3.6.1.11 Zaman Dilimleri ve Mevsim Adları	83
3.6.1.12 Konut ve Konutla İlgili Adlar.....	84
3.6.1.13 Gökyüzü ve Doğa ile Alakalı Kavramlar	84
3.6.1.14 Metalik Kavram Adları.....	85
3.6.1.15 Özel Adlar.....	85
3.6.2 Soyut Kavramlar	85
3.6.2.1 İnançla İlgili Kavramlar	86
3.6.3 Deyimler.....	86
3.6.4 Bilgilendirme, Öğüt verme, Atasözü ve Atasözü Hükümünde Söyleyişler	87
3.6.5 Metinde Geçen Arkaik öğeler	89
3.6.6. Sözlükte Yer Alan Farsça Birimler.....	90
3.7 Anlam İle İlgili Çağrışımlar	90
BÖLÜM 4	93
METİN.....	93
4.1 Bölüm Başlıkları.....	93
4.2 Sübha-i Sıbyân Metni	95
4.3 Metnin Önünde Yer Alan Ek Metin	147
BÖLÜM 5	151
DİZİN.....	151
5.1 ARAPÇA-TÜRKÇE DİZİN	151
5.2 ARAPÇA-ARAPÇA DİZİN	185

5.3 ARAPÇA-FARŞA DİZİN.....	209
5.4 FARŞA- TÜRKÇE DİZİN	217
5.5 TÜRKÇE-ARAPÇA- FARŞA DİZİN.....	218
5.6 METİNDE YER ALAN FARŞA SÖZCÜKLER LİSTESİ	219
5.7 ÖZEL ADLAR DİZİNİ.....	227
BÖLÜM 6	230
SONUÇ.....	230
KAYNAKÇA.....	233

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1 Konu

Çalışmamızın konusu Sühba-i Sıbyân adlı eserin dilbilimsel açıdan incelenmesidir.

1.2 Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma ile; Sühba-i Sıbyân'ın Kıbrıs nüshaları hakkında bilgi vermek, Kıbrıs Milli Arşivi'nde M 1691 Orijinal ve 50 katalog numarasında kayıtlı bulunan, 29 varaklık Sühba-i Sıbyân'ın harekeli nüshasının transkripsiyonlu metnini ortaya çıkarmak, ele aldığımız bu nüshanın Milli Arşiv'de M 1576 Orijinal ve 50 katalog numarasıyla kayıtlı bulunan 20 varaklık yarı harekeli diğer nüshası ile karşılaştırarak, tespit edilen farklılıkları ortaya koyup, bu eser üzerinde dilbilimsel değerlendirme ve inceleme yapmak amaçlanmıştır. Bu eserin transkripsiyonlu metninin ortaya konması, sözlük bilimi ve özellikle çocuklara yabancı dili öğretme açısından önem taşımaktadır.

Bunların yanında, sözlükte öğretilmek istenen sözcük kadrosunu tespit etmek, bu eserin, söyleyiş sesbilim, sözcük, sözlük, anlambilim ve dil öğretimi açısından değerlendirmek, bu eserin bir söyleyiş sözlüğü olup olmadığı üzerinde durup, eseri bu konuda çalışan filologların, Türkologların ve dil öğretimi ile ilgilenen bilim adamlarının hizmetine sunmak amaçlanmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye Kütüphanelerinde 60'ı aşkın yazma nüshası bulunan, 1801 yılından 1900'lü yıllara kadar çokça basılan Sühba-i Sıbyân adlı eserin Kuzey

Kıbrıs'taki Milli Arşivi'nde bulunan nüshalarının gün ışığına çıkarılması ve dilbilimsel yönden incelenmesi, eğitim-öğretim tarihi ve Türkçenin değişim ve gelişim basamaklarını belirlemek noktasında önemli bir yere sahiptir. Doğru anlamak için doğru okumanın yöntemini veren bu tip manzum sözlüklerde, belagati oluşturan ses, ahenk, uyak ve ölçülerin kullanılmasının önemi bilinmektedir. Aynı zamanda bu yazma eserin söz varlığının ortaya konması, dilbilgisel özelliklerinin ortaya çıkarılması ile Eski Anadolu Türkçesi ile günümüz Anadolu Türkçesine geçişte sözcüklerin ses, yapı ve anlam açısından gösterdiği değişim, gelişim bu eserle gösterilmiş olacaktır.

Eski Anadolu Türkçesinin dilbilgisi özelliklerinin sınırı çizilmiştir; fakat bu eserin yazıya geçirildiği yıllarda Türkçenin durumu yeterince işlenmiş değildir. Bu şekilde Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine geçiş biçimlerini de yakalamak bu çalışmayla mümkün olacaktır. Bu çalışma ile Türkçenin gelişimi, dönem atlamadan belgelere dayanarak eldeki malzemeye göre işlenmiş olacaktır. Bu sözlükte yer alan eskicil (arkaik) ve yeni biçimler tespit edilip tarihsel gelişiminin betimlenmesi, Türkolojide ses, yapı, anlam açısından karanlık ya da bulanık olan kimi noktaların açıklanmasına ışık tutacaktır. Bu çalışma, hem din, hem de dil öğretimi açısından bu manzum sözlüğün hazırlanışında tutulan yolların ortaya konulması, genelde Türk, özelde Kıbrıs kültürüne katkıda bulunacağı için önem kazanmaktadır.

1.3 Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu çalışma, çocuklar için hazırlanmış Arapça-Türkçe manzum sözlük olan Sühba-ı Sıbyân'ın Kuzey Kıbrıs'taki Milli Arşivi'nde bulunan 29 varaklık K nüshası

ile 20 varaklık K1 nüshasını kapsamaktadır. Çalışma bu nüshaların sözcüklerini oluşturarak sözcüklerle sınırlandırılmıştır.

1.4 Yöntem

Öncelikle Sühba-i Sıbyân'ın Kuzey Kıbrıs Milli Arşivi'nde bulunan nüshalarının karşılaştırmalı, transkripsiyonlu metni çıkarıldı. Eserde yer alan kenar metinlerinin yazımı ve K nüshası ile K1 nüshası arasındaki ses ve biçim farklılığı olan sözcükler dipnotlarda verildi. Bu eserin Kıbrıs nüshalarının metnini ortaya çıkarırken, gerek metnin numaralandırılması, eserde yer alan kenar metinlerinin yazımı, gerekse Kıbrıs K1 nüshasındaki farklılıklarının dipnotlarla gösterilmesi gibi ayrıntıların ortaya konmasında Sayın Mertol Tulum'un "Tarihi Metin Çalışmalarında Usul" adlı eserinde işlediği yöntemden yararlandı. Metinde yer yer karşılaşılan sözcük eksiklikleri ve müstensihatten kaynaklanan ufak tefek yanlışlıkların düzeltilmesinde K nüshası, eserin Mili Arşiv'de bulunan K1 nüshası ile karşılaştırılarak tamir yoluna gidildi.

Metinde Arapça söyleyiş biçimi gereği şeddeli bazı sözcükler 'ı, i, u, ü' sesleri ile bitirilmiştir. Bu şekilde yazımların aruz vezninden kaynaklandığını düşündüğümüz için, ilgili yerlerde şeddeli, aksi yerlerde ise şeddesiz olarak okuduk. Yine metinde Arap ve Kur'ân yazım geleneğinden kaynaklandığını düşündüğümüz, sözcük sonlarındaki gereksiz 'ı, i, u, ü' seslerini, bu metnin yazımı değil söyleyişi ilgilendirdiği ve bu metnin bir söyleyiş sözlüğü olduğunu düşündüğümüz için parantez içinde yansıttık. Bu sözcüklerin olduğu gibi yansıtılmasının sebebi metnin orijinaline sadık kalma amacındandır. Örnek olarak;

- ravḥ(u) rāḥat ravḥ(u) raḥmet bāl ḥāl **9b-168**
- hemiz şıḳmaḳ ğamz(i) göz kıpmaḳdurur **10a-173**

- irb(i) hācet behl(ü) la‘ net şulb(ü) saht **10a-175**

Daha sonra, bu eserde öğretilmek istenen sözcüklerin listesi fişleme tekniği ile çıkarıldı. Manzum sözlükte yer alan bu sözcükler, Arapça-Arapça, Arapça-Farsça, Arapça-Türkçe, Türkçe-Arapça-Farsça, Farsça-Türkçe karşılıklarına göre dizinleri hazırlandı. Ardından özel adlar dizini ortaya kondu. Ayrıca eserdeki Farsça sözcüklerin listesi verildi. Arapça, Farsça, Türkçe sözcüklerin sayıları çıkarıldı.

Metinde kimi dizelerde aynı kavram alanına giren sözcüklerin aynı dize içerisinde yan yana kullanıldığı görülmektedir. Çalışmamızda, bu sözcükler, metnin dizininde teker teker ayrılarak verildi. Metindeki dizelerde yer alan sözcüklerin dizindeki gösterilişi için aşağıdaki örnekleri gösterebiliriz:

- līne ḥurmā ağacı ḳınvān anuñ şalkımları
cinne perī vāḥidi cinnī vü hem cindür perī **9a-159**
- gabrā zemīn ü bādiye şahrā finā öri
yenbū‘ çeşme bi’r ḳuyudur ḥımā ḳurı **14b-267**

Dizinde aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

- **yenbū‘** çeşme 14b-267
- **līne** ḥurmā ağacı **bkz.** ḳınvān **9a-159**

Dizinde sadece adlar ve mastarlar değil, bu sözcüklerin çekimli biçimlerine de yer verildi. Bu çekimli ad ve eylemler, ayrıca araştırmamızın inceleme bölümünde ele alındı.

Ardından çocuklara bu manzum sözlük aracılığı ile öğretilen kavramlar ve bu kavramların nitelikleri ayrı ayrı gruplandırılarak verildi.

Bu sözlük, bir bakıma iki farklı yapıdaki dilin karşılaştırılması olanağını sağladığı için, Arapça sözcüklere verilen Arapça ve Türkçe karşılıkların, ayrı ayrı

dilbilgisel açıdan değerlendirmesi yapıldı. Bu sözcüklerin ses ve yapı açısından gösterdiği özellikler, örneklerle açıklanmaya çalışıldı.

Sözlükte bazı Arapça sözcükler, Türkler arasında söylendiği gibi veya el alışkanlığından dolayı yanlış yazılmış olmalıdır. Yanlış yazımlar K nüshasında olduğu gibi K1 nüshasında da yer yer bulunmaktadır. Bu noktada asıl metinde saptarılan yanlışlıklar, K1 nüshası referans alınarak düzeltilip bu sözcükler dipnotlarda gösterildi. Bazen de bu düzeltmeler, ölçüye uygunluk ve anlam kontrol edilerek yapıldı.

- şevk(e) diken hem silâh serd **zırh** işlemek

yük devesi rāhile şākile üslüb yol **10b-183**

Metinde yer yer bazı sözcüklerde harekeler yanlış konulmuştur. Bu çalışmada bu gibi sözcüklerin doğru şekli esas alınarak metinde düzeltilerek verilmiştir. Örnek olarak;

- kuṭūf u cenī meyve dānī yakīn

ruṭab ((طر) yaş ḥurmā vü yābis ḫuru **8b-140**

Eserin tüm bölümlerinde, özellikle sözlük kısmında, kenarlarda görülen derkenar kabilinden ayet ve hadislerin metnin bütünlüğü ile ilişkisi söz konusudur. Metnin kenarlarında bulunan bu tip açıklamaların, metnin içeriğindeki anlatımla veya çağrışımla ilgisi vardır. Bu açıklamalar ayet ve hadis olduğu kadar bazen bir dua, bazen bir özdeyiş veya atasözü, bazen de sözcüklerin daha basit daha sade bir açıklaması olmuştur. Bu açıklamaların, daha sonra bu eseri çocuklara öğreten veya ezberleten müderris tarafından yazıldığını düşünülmektedir. Kenarlara yazılan bu tip açıklamalardaki yazımın, eserin asıl metninin başında yer alan ek metindeki yazımla örtüştüğü düşünüldüğü için bu kaniya varıldı ve bu kullanımlar dipnotlarda gösterildi.

Metinde Türkçe sözcüklerde, aslı ‘p’ ve ‘ç’ li olan, ‘ب’ (b) ve ج (c) harfleri ile gösterilen sesler ‘p’ ve ‘ç’ okunmuştur. Örnek:

- kanķı şabî kim oķuyup hıfz ede **2b-23**
- bir niçe baħr üzre **açup** (اچوب) perr ü bāl **3a-36**

Metinde ‘el, yer bel, yeti’ gibi sözcüklerin ünlüleri ‘ي’ (y) harfi ile yazılmasına rağmen, kapalı ‘e’(è) ile transkribe edilmiştir. Örnek olarak;

- iķtibās **èlden** āteş almaķdur 11b-210
- müfāze ķurtılacak **yèr** tebār u veyl helāk 6b-101

İncelediğimiz Sübha-i Sıbyân adlı manzum sözlükte, asıl metinden önce bir ek metin bulunmaktadır. Bu metin, asıl metne dâhil olmadığı düşünöldüğü için ek metin şeklinde transkripsiyonlu metinden sonra verilmiş; ek metnin içeriği hakkında genel bilgi, inceleme bölümünde ‘Sözlüğün Hazırlanışında Tutulan Yollar’ kısmında verilmiştir.

Ek metinden önce, incelemeye alınan asıl metnin, K1 nüshasından farklılıkları dikkate alınarak transkripsiyonlu hâli ortaya konulmuştur.

Böylelikle Kıbrıs nüshalarının Türkiye nüshaları arasındaki yeri belirlenip, bu nüshaların dil ve anlatım özellikleri betimlenmiş, elde edilen veriler dilbilimsel olarak değerlendirilmiştir.

1.5 Çalışmanın Bölümleri

Bu çalışma Giriş, İnceleme, Metin, Dizin ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde yazar ve eser hakkında bilgiler verilmiş olup, esere kaynaklık eden Ferišteođlu Lugati ve incelediğimiz Sübha-i Sıbyân’ın Türk kültür tarihindeki

yeri ve önemi hakkında genel hatlarıyla bilgiler verilmiştir. Ayrıca Sübha-i Sıbyân'ın Türkiye nüshaları üzerinde araştırmalar yapan isimler ve yapılan araştırmalardan bahsedilmiş, eserin Kıbrıs nüshaları hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuştur.

Daha sonra eserin Kıbrıs'ta bulunan K nüshasının transkripsiyonlu metni verilmiş ve eserin K nüshası ile K1 nüshası arasındaki farklılıkları ortaya konmuştur.

Ardından inceleme bölümünde, metnin sözvarlığını oluşturan Arapça sözcükler, dilbilgisel açıdan ele alınmış, göze çarpan farklılıklar değerlendirilmiştir.

Eser dilbilimsel olarak değerlendirildikten sonra, Türkçe karşılıkları da, yazıldığı döneme göre, ses ve yapı açısından incelenmiştir.

Daha sonra metnin dizini ortaya konmuştur. Dizin bölümü yedi ayrı başlık altında verilmiş ve son olarak özel adlar dizini hazırlanmıştır.

Sonuç bölümünde ise, metinde tespit edilen dilbilgisel bulgular ortaya konmuştur.

BÖLÜM 2

SÜBHA-İ SİBYÂN'IN KIBRIS NÜSHALARI

2.1 Sübha-i Sıbyân'ın Tanıtımı

Sübha-i Sıbyân adlı manzum sözlüğün Kıbrıs nüshalarını, Kıbrıs Milli Arşivi'nde M 1691 Orijinal ve 50 katalog numarasında kayıtlı, 29 varaklık K nüshası ile yine Milli Arşivi'nde M 1576 Orijinal ve 50 katalog numarası adı altında bulunan 20 varaklık yarı harekeli K1 nüshası oluşturmaktadır.¹

Sübha-i Sıbyân'ın KKTC'deki Milli Arşiv kataloglarında yukarıda kayıtları verilen bu iki nüshanın dışında iki farklı nüsha daha geçmektedir. Fakat bu Arşiv'de yaptığımız araştırma sonucunda, M 912/2 Orijinal numaralı ve 2 katalog numarası ile kaydedilen eserin Arşiv'de olmadığı, bir yanlışlık sebebiyle kataloglara girdiği anlaşılmıştır. Ayrıca M 1054 orijinal numaralı, 50 katalog numarası ile kaydedilen ve Abdullatif b. Abdülmecid Ferišteoğlu'na ait gösterilen Sübha-i Sıbyân adlı bir başka yazma eser ise, yaptığımız incelemelerde, aynı orijinal numara ve katalog numarası ile yine aynı yazarın Lugat-ı Ferišteoğlu adlı eseri ile karıştırılmıştır. İlgili metinlerde yapmış olduğumuz incelemede de bu yazmanın Sübha-i Sıbyân değil, Lugat-ı Ferišteoğlu adlı eser olduğu anlaşılmıştır. Kısacası, kataloglarda dört ayrı Sübha-i Sıbyân nüshası kayıtlı olmasına rağmen, yapılan incelemeler sonucunda, Arşiv'de gerçekte iki Sübha-i Sıbyân yazmasının bulunduğu görülmüştür.

¹ Sübha-i Sıbyân'ın Kıbrıs Milli Arşiv'de bulunan iki farklı nüshasının transkribe (çevriyazı) edilen ve incelenen harekeli ilk nüshası K, yarı harekeli olan diğer nüshası ise K1 nüshası şeklinde adlandırılmıştır.

Sübha-i Sıbyân adlı Arapça-Türkçe manzum sözlüğün, telif edildiği zamana ve müellifinin kimliğine dair elimizde doyurucu bilgi bulunmamaktadır. Referans aldığımız Sübha-i Sıbyân'ın Kıbrıs'ta bulunan K nüshasının sonundaki ketebe kaydında, Hafız Mehmet bin Ebu Bekir adı geçmektedir. Sübha-i Sıbyân'ın Kıbrıs Milli Arşiv'de bulunan K1 nüshasında ise herhangi bir ketebe kaydına veya bir isme rastlanmamaktadır. Yazma eserlerin yazıldığı tarih, incelediğimiz K nüshasındaki ketebe kaydında " sene sitte ve tis'în ve mi'e ve elfi fi sefer" (1196 / 1776 Mart / Nisan) olarak geçmektedir. Bu bilgilerin ışığında bu eseri yukarıda ifade ettiğimiz Hafız Mehmed bin Ebu Bekir adlı kişinin istinsah ettiği, eserin istinsah tarihinin ise metnin sonundaki bu tarih olduğu düşünülmektedir.

Bazı kaynaklarda ve Sübha-i Sıbyân'ın Kıbrıs nüshalarının Arşiv'deki kayıtlarında eser, Ferišteoğlu adı ile meşhur İbn-i Melek'e isnat edilmektedir. Buna örnek olarak Sübha-i Sıbyân'ın KKTC Milli Arşivi'ndeki her iki nüshasının müellif kayıtlarında "Abdüllatif b. Abdülaziz İbn-i Melek" adı yer almaktadır. Bu bilginin yanlış olduğu kanaatindeyiz. Bu ad, meşhur Ferišteoğlu Lugati'nin yazarı olan kişiyi ifade etmekte olup, Sübha-i Sıbyân yazmalarında bu ismin yanlışlıkla yer aldığını belirtmeliyiz.

Sübha-i Sıbyân adlı yazma eserlerin müellifleri olarak, Türkiye'de bulunan matbu nüshalarda Mehmed b. Ahmed er-Rumi, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Ahmed er-Rumi ve Er-Rumi Bosnavî Ebu'l-Fazl Muhammed Ahmed gibi farklı isimler verilmektedir (Kılıç 2006a: 70). Bazı manzum sözlüklerde gördüğümüzün aksine,

Sübha-i Sıbyân'ın metin kısmında müellif kendisi hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Sadece 21 beyitlik sebab-i telif² kısmındaki;

" İmdi bu manzûmı bu 'abd-i za'îf

Lütf-ı İlähî ile yazdım laîf³ (K 2b - 30) beyitlerinde yazar birinci şahıs olarak seslenmekte ve *"Zayıf bir kul olan kendisinin bu manzum eseri Allah'ın lütfu ile güzelce yazdığını, nazmedilmesi hususunda özen gösterdiğini, en güzel tertip ile eserine nizam verdiğini"* bildirmektedir (Kılıç 2006b: 81- 100). Bu bilginin haricinde eserde müellifin kendisi hakkında verdiği bilgiye rastlanmamaktadır. Bu tavrın köklü bir İslam kültürünün ve terbiyesinin getirdiği tevazu gereği, geleneğe uygun olduğunu ve bu dönemlerde verilen bu tip eserlerde örneklerinin var olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Sübha-i Sıbyân'ın telif tarihine ilişkin yine sebab-i telif kısmında gördüğümüz;

" Geldi bu mir'ât-ı dile müncelî

Tā aña tārîh ola 'nazm-ı celî" (K 3b - 40) beyitlerinin bize yardımcı olabileceğini, bu beyitlerle belli bir tarihin işaret edildiği ve bu tarihin H. 1063 / M. 1652- 53 olduğunu, bu konuda araştırma yapan araştırmacılar dile getirmektedirler (Kılıç 2006: 70). Sübha-i Sıbyân adlı eseri şerh eden Muhammed Necîb⁴, onun Bosnalı Ebu'l-Fadl Muhammed b. Ahmed er-Rûmî tarafından yazıldığını söylemiştir. Sübha-i Sıbyân adlı eserin 1033/1624 tarihinde yazılmış olduğu yönünde bilgiler bulunmaktadır (Uzun 2002: 96).

² Sebab-i Telif: Yazılma Sebebi

³ Sübha-i Sıbyân adlı eserden bu çalışma boyunca ilgili beyitlerden yapacağımız alıntılar eserin KKTC Milli Arşivdeki 29 varaklık, M 1691 Orijinal No ve 50 Katalog Numaralı K nüshasındandır.

⁴Atabey Kılıç (2006 c), *Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân şerhi Hediyetü'l İhvân*, Turkish Studies / Türkoloji Dergisi I, Sayı 1, S: 19-28.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında şunu söyleyebiliriz: Eser hakkındaki bu bilgilerin farklılık göstermesi, Sühba-i Sıbyân yazmalarının asıl metninin kime ait olduğu konusunun tam aydınlanmadığını, dolayısıyla yukarıda belirttiğimiz araştırmacıların vermiş olduğu farklı tarihleri göz önünde bulundurduğumuzda tüm bu bilgilerin kesinlik bildirmediğini söyleyebiliriz. Bizim araştırmamıza konu ettiğimiz Sühba-i Sıbyân adlı çalışmamızın Kıbrıs yazmalarının K nüshasında, Hafız Mehmet bin Ebu Bekir ismi geçtiği, tarih olarak da 1196 / 1776 Mart / Nisan bilgisinin yer aldığı tespit edilmiş, bu kişinin müellif değil, müstensih olduğu düşünülmüştür.

2.2 Manzum Sözlüklerden Ferišteoğlu Lugati'nin Türk Kültür Tarihindeki Yeri

Sözlükler, toplumların kültürlerini yansıtan aynalardır. Tarihte, her milletin bir dili, o dilin de mutlaka bir sözlüğü olmuştur. Sözlükler, yazıldıkları dönemlerde, toplumların neleri bildiklerini, ilim, sanat ve teknikte hangi seviyeye ulaştıklarını, nelerle uğraştıklarını, kimlerle ve hangi milletlerle ilişki kurduklarını gösterirler. Türk dili sahasında yazılan sözlük türündeki ilk kaynak, Kaşgarlı Mahmut'un dil tarihimiz açısından yeri doldurulamayacak olan Divân ü Lugati't-Türk adlı eseridir. Bugün, geniş coğrafi alanlara yayılmış, birbirinden az ya da çok farklı Türk lehçelerine ayrılmış bulunan dilimizin en eski ve en birleştirici kaynağıdır (Yavuzarslan 2001: 71). Türkçenin tarihi sözlüğünün hazırlanmasında ve gelişim ilkelerinin tespitinde Türkçe sözcüklerin ağırlıklı olarak kullanıldığı dini ve edebi eserlerin yanında, Türkçe-Farsça, Farsça-Türkçe; Türkçe-Arapça, Arapça-Türkçe sözlüklerin büyük önemi vardır. Bu önem, eserde geçen ve günümüzde kullanımdan düşmüş veya fonetik olarak değişikliğe uğramış

sözcüklerin anlamlarını, Arapça-Farsça karşılıkları dolayısıyla, vermesinden kaynaklanmaktadır (Delice 1996: 195).

İslam toplumlarında temelde Kur'an'ı, genelde İslami ilimleri daha iyi anlama ihtiyacı, sözlük yazımını teşvik eden en önemli unsur olmakla beraber bu konuda yazılmış çokça eser mevcuttur. Osmanlı Kültür Tarihinde manzum sözlük yazıcılığının, nazma gösterilen ilgi çerçevesinde bir gelenek hâlini aldığını ve böylelikle Farsça-Türkçe manzum sözlüklerin hâkimiyetinin zamanla Arapça-Türkçe sözlüklere geçtiğini görüyoruz. Anadolu sahasında gelişen Arapça-Türkçe ve Farsça-Türkçe şeklinde kaleme alınan iki dilli sözlükler, Fars ve Arap kaynaklarını Türkçeye çevirmede başvuru kaynağı olmuşlardır. Bugünkü yazı dilimizin temelini ve tarihini oluşturan tarihi sözlüklerden, Arapçadan Türkçeye ve Farsçadan Türkçeye olmak üzere kaleme alınan, Ahmet Âsım Efendi'nin Burhan-ı Katı (1797) ve Kamusü'l Muhit (1814-1817) adlı iki eseri ile Ahteri Mustafa Şemsettin'in Ahteri Kebir (1826)'i gibi pek çok iki dilli sözlük mevcuttur. Türkçenin tarihi dönemlerine ışık tutacak nitelikte olan bu sözlükler, özellikle dilimizde geçmişte kullanılıp bugün arkaik olan sözcükleri içermesi bakımından önemlidir. Arap harfli metinlerde yazımları benzer ve aynı olan pek çok sözcüğün kökenini ortaya koymada da bu türden iki dilli sözlükler, bizim için birer başvuru eseri olmuştur. Kısa bir zaman içerisinde bu sözlüklerin konusunun üç dile yönelmiş olduğunu, sonrasında ise Fransızca ve Rumca gibi dilleri de kapsamına alarak genişlediğini biliyoruz.

Osmanlı sahasında medrese müfredatının Arapça öğretimi temelinde düzenlenmiş olması, dil öğretiminde yeni arayışlara yol açmıştır. Arapça-Türkçe sözlük yazımı kaynak metinlerinin Arapça, öğretim dilinin ise Türkçe olması nedeniyle sözlük ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Özellikle Arapça-Türkçe sözlük çalışmalarının, başlangıç düzeyinde eğlendirici ve kalıcı bir dil öğretimi amacıyla

yazıldığını söyleyebiliriz. Bununla beraber bu tür metinlerin sözlük yazıcılığının tarihi seyri boyunca çeşitli şekil ve seviyelerde ilmi bir bakış ile yeniden yorumlandığı, bunun sonucunda da ortaya yeni eserlerin çıktığı görülmektedir.

Arapça-Türkçe manzum sözlüklerin bilinen ilk örneği olarak Ferišteoğlu Lugati, yazarının birikim ve deneyimine dayanan başarısına bağlı olarak Osmanlı kültüründe rağbet gösterilen bir sözlük olmuştur. Kazandığı yaygın kullanım kadar bu sözlük, bilginlerin ve araştırmacıların üzerinde durdukları bir sözlük olmuştur. Ferišteoğlu Sözlüğü 15.yüzyılda yazılmıştır (Çağırın 2000: 103- 105). Ferišteoğlu Oğlu Lugati, İbn-i Ferište Lugati, Ferišteoğlu Lugati gibi adlarla tanınmakta olan bu eser 15.yüzyılda tespit ettiği 1500'den fazla Türkçe sözcükle, dilimizin söz hazinelerinden birisi olmuş, Türkçe manzum sözlük yazma geleneğine öncülük etmiş, bir sözlük dili olarak Türkçeye işlerlik kazandırmıştır. Eserde, bazı sözlük hazırlama teknikleri de kullanılmıştır. Arapça sözcüklere verilen Türkçe karşılıkların isabetli olduğu görülmektedir (Çağırın 2000: 103- 105). Bu sözlük öğretici ve ezberlenmesi kolay bir okul sözlüğü olması sebebiyle asırlardır nesillerin Türk dili şuurunu ve sevgisini kazanması yolunda önemli bir görevi yerine getirmiştir. Bu sözlüğün ortaya çıkarılmasında kendi adına en büyük katkıyı yapmaya çalışan Cemal Muhtar, Türkçe için büyük önemi haiz, Kur'an sözcükleri için hazırlanmış iki sözlüğü bir arada yayımlamıştır (1993). Eserlerden biri Abdullâtif İbn-i Melek (ö.821/1418) (Bakır 1999:175- 176) tarafından H. 795 / M. 1392 yılında yazılan Arapça-Türkçe manzum Lugat-i Ferišteoğlu; diğeri ise, Abdülmecid İbn-i Ferište tarafından 854 / 1450 yılında yazılan Arapça-Türkçe mensur Lugat-i Kanun-i İlâhi'dir (1993).

Cemal Muhtar, Arapça-Türkçe sözlüklerimizin ilki ve en meşhuru olarak bilinen Ferišteoğlu Lugati'nin kütüphanelerimizde 66 adet yazma nüshası bulunduğunu bildirmiştir (1993: 21). Cemal Muhtar eserin ön sözünde;

"Ferišteoğlu ve Kânün-ı İlahi sözlükleri Türk dili bakımından değerlidir. Zira bu sözlükler VII-IX/XIV-XV. yüzyılların dilini yansıtmakta olup, Türkiye Türkçesi'nde kullanılmayan birçok Türkçe sözcük ve şiveler onlarda yer almaktadır. Nitekim Türk Dil Kurumu, bu iki eseri taratmış, onlarda bulunan birçok Türkçe sözcüğe yayınladığı "Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü" adlı eserinde yer vermiştir. Gerek Türk menşeli, gerekse Türkçeleşmiş yabancı kaynaklı Türkçe sözcüklerin yanı sıra, bugün hayatını yitirmiş bu asil Türkçe sözcükleri canlandırmakla Türkçemizin daha da zenginleşeceği kanaatindeyiz. Bu da ancak kütüphanelerimizin raflarında bulunan bu kabilden değerli eserlerin araştırılıp yayımlanmasıyla gerçekleşebilir."

sözleri ile eserin Türk dili açısından önemli olduğunu vurgulamıştır (Delice 1996: 197).

Ferišteoğlu Lugatindeki Türkçe sözcükler, Kilisli Rıfat Bilge tarafından Tarama Sözlüğü için fişlenmiştir. Eserin tenkitli metni ve Arapça-Türkçe dizini ilk defa Cemal Muhtar tarafından ortaya konulmuştur (1993). Arapça sözcüklerin pek çoğuna Türkçenin sözcük türetme gücü kullanılarak kolayca Türkçe karşılıklar bulunmuştur. Örneğin halk için yazılmış olan Kur'an

tercümelerinde, Arapça sözcüklere eserin yazıldığı dönemin konuşma dilinde yaşayan sözcüklerden karşılıklar verilmiştir. Gerek aydının dilinde olmayan halkın kullandığı sözcüklerin, gerekse halkın anlayacağı şekilde Türkçe kurallara uygun yapılmış sözcüklerin verilmesi, dil çalışmalarına çeşitli alanlarda yapacağı katkıların yanında, Türkçeye nasıl yaklaşmamız gerektiği konusunda ileriye dönük fikirler de sunmaktadır.

Ferişteoğlu'nun müellifi, eserin önsözünde, bu eseri torunu Abdurrahman'ın eğitimi için kaleme aldığını ifade etmektedir (Muhtar 1993: 21). Bu eserin 60'ı aşkın yazma nüshası bulunması bu şöhretin ne dereceye ulaştığını görmek için yeterlidir. Eserde; Ferišteoğlu'nun yaşadığı dönemde ve ortamda Arapça öğretimin büyük ölçüde bu dile ait kaynak metinler üzerinden sözlü anlatım yoluyla yapıldığı, XVI. yüzyılda Osmanlı sahasında telif edilen sözlüklerde görülen Arapça-Türkçe sözlük ihtiyacı vurgusuna karşılık, erken dönemlerde buna dair kayıtlara rastlanmadığı ifade edilmektedir (Kılıç 2006: 20-26). Ferišteoğlu Lugatında yazar, eserin içeriğini yaygın kullanıma sahip sözcüklerle sınırladığını belirtmekte ve bu eserin, bir Kur'an metni olduğunu vurgulamaktadır. Bu sözlük çerçevesinde asıl konuyu teşkil eden olgu, o dönemde Kur'an'ın, eğitim ve öğretimin temel metni olduğu gerçeğidir. Aynı zamanda Kur'an'ın, özellikle dini ilimlerin referans metni olduğundan, bu sözlüklerin temel sözcük kadrosunun dayandığı ana metin olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda öğrencinin sürekli karşılaştacağı temel bir sözcük kadrosunun dayanağı Kur'an olmaktadır. Ferišteoğlu'nun, dil öğretiminde yukarıda bahsettiğimiz bu verileri dikkate aldığı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşımın temelinde filolojik bir düşünce yattığını belirtmeliyiz.

2.3 Sübha-i Sıbyn'ın Türk Kültür Tarihi İçindeki Yeri ve nemi

Ferişteoğlu Lugati hakkında yukarıda ifade edilen düŐünceler, sözlüğün pratik başarısı ile birleŐince, alıŐma Osmanlı sahasında büyük rağbet gören bir sözlük durumuna gelmiştir. XVI. yüzyıl baŐlarından itibaren ilim ve kültür ortamlarında bir ilim dalı olarak kabul görmeye baŐlayan Arapça-Türkçe sözlük yazımı bu dönemde hız kazanmış ve bir hayli ilgi görmüştür.

Genel olarak sözlük yazıcılığının gösterdiği bu geliŐmeler sonraki devirlerde yoĐunlaŐarak farklı çalıŐmalarla zenginleŐmiŐtir. Ferişteoğlu Lugatinin, zellikle Osmanlıda Arapça-Türkçe sözlük yazıcılığının ŐekillendiĐi XVI. yüzyılda birçok defalar yeniden ele alındığını belirtebiliriz. Bu süreçte sözlük yazım faaliyetlerinin ana gövdesini, telif ve Arapça kaynak metinler üzerinden ortaya konulan çalıŐmaların oluşturduğu, geçmişte yapılan çalıŐmaların yeniden ele alınarak iŐlendiĐi Ferişteoğlu Lugati rneğinde görülmektedir. Bu gibi çalıŐmaların daha sonraki dönemlerde farklı biimlerce kendini göstermeye baŐladıĐını söyleyebiliriz. Bu noktada Ferişteoğlu Lugatinin ilk Arapça-Türkçe manzum lugat denemesi olduğu ve birtakım eksikliklerinin doğal karŐılanması gerektiği belirtilmelidir. Bu eksiklikler düŐünüldüĐünde, sözlüğün yeni biçimlerle yeniden ele alınma ihtiyaı ortaya çıkmıŐ ve manzum olması sebebiyle çeşitli Őekillerle yeniden iŐlenmiŐtir.

Bu yaklaŐımlara örnek sayılabilecek Arapça-Türkçe manzum sözlükler arasında sıralayabileceğimiz *Nazm'l Lel*, *CevahirŐ-Kelimt*, *Lugat-ı İbn-i Kalender*, *Tuhfe-i sım*, *Mahmudiyye*, *Nazm-ı Ferid* ve Kıbrıs nüshalarını ortaya çıkarıp incelediğimiz *Sübha-i Sıbyn* adlı eserleri gösterebiliriz. Ferişteoğlu Lugati, pek çok defa Şerh, ikmal, nazire gibi çalıŐmalara kaynak metin olmuştur. Ferişteoğlu Lugatine yazılan Şerhler arasında İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan

Şerh-i Lugat-i Ferišteoğlu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kitaplığında bulunan *Ed-Dureru'l Mensûre li Şerhi'l-Lugati'l-Manzûme*, Bursa Ulu Camii Kitaplığında bulunan *Lugat-i Ferište 'Alâ Hurûfi't-Tehecî* örneklerini sayabiliriz (Muhtar 1993: 24- 25). Ferišteoğlu Lugatine yukarıda saydığımız şerhler dışında nazireler de yazılmıştır. Bunlar arasında Türk Dil Kurumu Kütüphanesinde bulunan *Dîbâcetü Islâhi'l-merkez*, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan *Mahmûdiyye* (Kılıç 2006: 65-77) ve araştırmamıza konu ettiğimiz *Sübha-i Sıbyân*'ı bu noktada örnek gösterebiliriz.

Gerek Ferišteoğlu Lugati, gerekse yukarıda belirttiğimiz manzum sözlükler ve incelememize konu olan *Sübha-i Sıbyân*, Osmanlı sahasında medrese müfredatının yardımcı ders kitapları olarak kullanılmıştır. Cemal Muhtar, Ferišteoğlu Lugatine nazire olarak yazılmış olan *Sübha-i Sıbyân* adlı eserin Abdullâtif İbn-i Melek tarafından nazmedildiği bilgisinin yanlış olduğunu söylemektedir (1993: 26). *Sübha-i Sıbyân*'ın “Sebeb-i Nazm-ı Kitâb-ı ‘Âli” başlığının 15. beyitinde şöyle ifade edilmektedir:

“İbn-i Ferište luğatı gibi genc / Oldı vü Qur'an luğatın etdi derc”(K 3a - 35)

Bu beyitle incelediğimiz manzum sözlüğün Ferišteoğlu Lugatine benzer bir eser olduğu belirtilmektedir.

Cemal Muhtar, eserin tarihinin, “*Geldi bu mir'ât-ı dile münceî / Tâ aña târîh ola 'nazm-ı celi'*” beyitlerine dayanarak H. 1033, (M. 1624)'e denk geldiğini söylemektedir (1993: 26).

Müslüman toplumlar, özellikle Kur'an-ı Kerim'in korunması ve daha iyi anlaşılması için, Arapça sözcüklerin kendi dillerindeki anlamlarını tespit etmek, açıklamak ve dinlerini daha iyi anlatmak gayesiyle sözlük yazmaya büyük önem

vermişlerdir. İşte bu dönemde Arapça-Türkçe sözlükler bu ihtiyaca yönelik hazırlanmış eserlerdendir. Deneyimli bir dil öğreticisi olan Ferišteoğlu'nun yazmış olduğu bu manzum lugati, öğretim alanına ders materyali oluşturmak amacıyla hazırladığı söylenebilir. Sühba-i Sıbyân adlı manzum sözlük, bu ihtiyaçtan doğmuş, eğitim ve öğretim amacıyla kaleme alınmış, Anadolu coğrafyasında Ferišteoğlu Lugatinden sonra Arapça-Türkçe sözlüklerin öncüsü sayılmıştır. Sühba-i Sıbyân'ın hem yazma hem de matbu nüshalarının çok oluşu da onun en az Ferišteoğlu lugati kadar şöhrete ulaşmış bir eser olduğuna işarettir.

2.4 Sühba-i Sıbyân'ın Kıbrıs Nüshaları

Manzum sözlük kategorisinde yer alan ve araştırmamıza kaynaklık teşkil eden Sühba-i Sıbyân adlı 29 varaklık yazma eserin K nüshası KKTC Milli Arşivi'nde M 1691 orijinal no ve 50 katalog sıra numarası, 20 varaklık K1 nüshası ise M 1576 orijinal no ve 50 katalog sıra numarası ile kayıtlıdır. Eserin K nüshası harekeli K1 nüshası ise yarı harekelidir.

Bu çalışmada öncelikle belirtmemiz gereken husus, Sühba-i Sıbyân adlı eserin Ferišteoğlu Lugati gibi bir Arapça-Türkçe manzum sözlük olduğu ve Osmanlı eğitim müfredatında çocuklar için hazırlanmış bir ders kitabı niteliği taşıdığıdır. Hakkında araştırma yapıp bilgi vermeye çalıştığımız ve 60'tan fazla yazma nüshası bulunan Sühba-i Sıbyân, tespit edebildiğimiz kadarıyla 32 kez basılmıştır (Kılıç 2006: 73). Bu rakam, eserin ne derece ilgi gördüğünün bir kanıtı olmalıdır. Yukarıda verdiğimiz bilgilerden anlaşılacağı üzere bu kadar çok sayıda baskısı yapılan manzum bir sözlük yok denecek kadar azdır.

Sühba (سبحة) sözcüğü Arapçada, "Tesbih taneleri, tesbih denilen dizili boncuklar ve tesbih" anlamlarına gelir. Sıbyân (صبيان) da "çocuk" anlamındaki

"Sabiyy" (صبيي) in çoğuludur. Böylece Sübha-i Sıbyân'ın anlamı "Çocukların Tesbihi" olmaktadır (Uzun 2002: 96).

Gerek geçmiş dönemlerde yazılmış manzum sözlüklerin genelinde, gerekse bu çalışmada kaynak olarak ele aldığımız Sübha-i Sıbyân adlı yazma eserin giriş kısımlarında, eserin klâsik kitap tertibine uygun olarak mesnevi nazım şekli ile yazılmış hamdele ve salvele ile başlamakta olduğu görülmektedir. Ardından yine aynı nazım şekli ile sebab-i telif bölümüne geçilerek kitabın yazılma sebeplerinin dile getirildiğini görüyoruz. İncelediğimiz Sübha-i Sıbyân yazmasının sebab-i telif kısmından sekiz beyitlik bir örnek verelim;

‘‘Lafz-ı muqaddem ‘aқabince hemân

Tercemesi buldı aña iқtirân

Lafzıla ma‘nâsı édüp izdivâc

Қalmadı şerh ü raқama ihtiyâc

Tâ ki ola fehmi vü hıfzı yesîr

Hacmi şaғîr ola luğâtı keşîr

İbn-i Ferişte luğatı gibi genc

Oldı vü Qur‘ân luğatın ètdi derc

Bir niçe baһr üzre açup perr ü bâl

Қıт‘aları oldı sefîne-mişâl

Қıт‘a temâmında daһı âşikâr

Hem laқab-ı baһrı vü hem vezni var

Hayr ile şâyed sebab-i yâd ola

Sübha-i Sıbyân aña hem ad ola

Nazm-ı selīs üzre bu rüşen kelām

‘*Avn-ı Hudāyı la çün oldı temām*’ (K 3a - 32- 38).

Bu beyitler, eserin adı, üslûbu, hazırlanması, düzene konması noktasında nasıl bir yol izlendiği hakkında bize bilgi vermektedir:

‘‘*Önce Arapça sözcük, ardından Türkçe karşılığı verilmiş, bu yolla sözcük ile anlamı birbirine uydurulmuş, diğer sözlüklerin büyük bir kısmında görülen rakam ve kırmızı mürekkep kullanma zarureti giderilmiştir. Böylelikle anlaşılması ve ezberlenmesi kolay, hacmi küçük kendisi büyük bir sözlük olarak İbn-i Ferište Sözlüğü gibi bir hazine oldu, Kur’ân sözcüklerini içine aldı. Pek çok bahir üzerinde kanatlarını açıp uçtu, her bir kıtası da denizlerde gezen gemi gibi oldu. Her bir kıtanın bitiminde hem kıtanın vezni hem de lakabı verildi. Böylece (müellifin) hayır dua ile anılmasına sebep olması için esere Sübha-i Sibyân (çocukların tesbihi) adı verildi. Güzel bir nazım üzere açık bir dille yazılan eser Allah’ın yardımı ile tamamlandı*’’ (Kılıç 2006: 72).

Eserin sebab-i telif kısmından özet olarak verdiğimiz bu beyitlerden sonra, asıl sözlük kısmını teşkil eden bölümlere geçildiğini görmekteyiz. Bu kısımların başlıklarının kıta ya da bahirlere ayrılmış olmaları, bu kıta ve bahir adlarının hemen hepsinin Arapça olması, tümünde aynı nazım şeklinin kullanılması dikkat çekicidir. Ardından münacaat kısmında geleneğe uygun olarak Allah’a olan yakarış dile getirilmekte, sonrasında asıl esere, yani sözlük kısmına geçilmektedir.

Eski metinleri inceleme yöntemi üzerinde duran Tulum şunları söylemiştir:

"Bilindiği gibi uzun manzum bir eser olan mesnevi formunda yazılmış eserlerde tek kalıpla sınırlı, tek biçimli bir çerçeveye sıkıştırılmış bir anlatımın doğuracağı tek düzelikten kurtulmak için yazarlar, konuyu küçük parçalara bölmüşlerdir. Bununla beraber kimi yerlere başka kalıp ve biçimlerde yazılmış parçalar eklemişler, bunların her birisinin başına "bab", "fasl", "bahr", "kaside", "gazel", "mesnevi" gibi ayırıcı başlıklar koymuşlardır. Bunların yanı sıra doğrudan konu ya da söz konusu kişi ve nesne ile ilgili çoğu "Der beyân-ı ...", "Der vâsıf-ı ...", "zıkr-ı ..." gibi belli sözlerle açıklayıcı başlıklar eklemişlerdir (2000: 9).

Ele aldığımız Sübha-i Sıbyân adlı yazma eserin K nüshası, diğer sözlüklerde olduğu gibi bahirlere ayrılarak kurulmuş, bölümler Arapça usullere göre ayrılmıştır. Kenarlarda küçük olarak ve çoğunlukla sayı ile gösterilmiş başlıklara yer verilmiştir. Bu bölümlere ve başlıklara örnek olarak; " Hâze'l Kitâb Sübha-i Şıbyân ", " Sebeb-i Nazm-ı Kitâb-ı Âli ", "Münâcât ü Hâzret-i Hâkık Celle Celâle (celâlühü)", " Kıt'a-i Evveli Bahr-ı Recez", " Kıt'a-i Uhrâ min Bahr-ı Recez eyzan", " Kıt'a-i Uhrâ min Bahru'l-Müctesşü'l-Maḥbûn", " El-Baḥru'r-Recez" ve buna ek olarak da "Bâb-ı Evvel", "Bâbü's-Sâni", "Bâbü's-Sâlis", "Bâbü'r-Râbi", "Bâbü'l Hâmis" vb. şekilleri gösterebiliriz. Ele aldığımız nüshalarda bu gibi Arapça başlıklandırmalar aynı zamanda eserin o bölümünde kullanılan vezni hakkında bize bilgi vermektedir.

Sübha-i Sıbyân'ın gerek Türkiye gerekse Kıbrıs nüshaları arasında varak ve beyit sayıları yönünden farklılıklar bulunmaktadır. Genellikle 455- 465 beyit arasında değişiklik gösteren eserin varak sayılarının bazı nüshalarda 28, bazı nüshalarda 265'e kadar çıktığı görülmektedir.⁵ Sübha-i Sıbyân'ın Kıbrıs'ta bulunan K nüshası 29 varak, diğer nüshası ise 20 varaktan oluşmaktadır. Beyit sayıları ve yerlerinde ufak değişiklikler olsa da genelde aynı olduğu görülmektedir. Sübha-i Sıbyân'ın Kıbrıs'ta bulunan K1 nüshasının yarı harekeli oluşu ve beyitlerin alt alta değil de, karşı karşıya yazılmış olması, varak sayısının K nüshasına göre azalmasını sağlamıştır.

İnceleme yapacağımız Arapça-Türkçe manzum sözlük olan Sübha-i Sıbyân adlı eserlerin yazılma amaçları bilhassa çocukların aruz eğitimine katkıda bulunmak ve Arapça-Farsça sözcüklerin Türkçe karşılıklarını ezberde tutabilecekleri hacimdeki bir eser vasıtası ile öğrenmelerini sağlamaktır. İnceleme yapılan birçok manzum sözlükte "lugat ilmi"nin insanın zekâsını geliştireceğinden bahsedilmesi (Kılıç 2006: 81) ve hatta müelliflerin de çocuklara en azından bir manzum sözlük ezberletilmesi gerektiğini beyan etmesi, eserin yazılış amaçları noktasında özellikle belirtmemiz gereken önemli bir husustur. Bu tip sözlük çalışmalarının, İslam kültürünün vazgeçilmez ana kaynakları arasında olan Kur'ân-ı Kerim ve Hadisleri doğru anlama ve ezberleme amaçlarının bir gereği olarak ortaya çıktığını söylemeliyiz. Dolayısıyla gerek geçmiş dönemlerde yazılmış birçok manzum sözlüklerde, gerekse bu çalışmanın çerçevesini oluşturan Sübha-i Sıbyân adlı eserin içeriğinde Kur'ân-ı Kerim'de yer alan sözcüklere ağırlık verildiği görülmektedir.

⁵ Konuyla ilgili olarak Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu (www.yazmalar.gov.tr/subha-i_sibyân) gözden geçirilmiştir.

Sübha-i Sıbyân adlı eserler, Osmanlı'nın son dönemlerinde Sıbyân mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuş olup, eğitim-öğretim hayatının vazgeçilmez kitapları arasında yer bulmuş olduğu ve nüshalarının çokluğu dikkate alındığında o dönemde çok büyük rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Sübha-i Sıbyân adlı eser manzum bir sözlük olduğu için, bu sözlüğün Arapça öğrenenlere bir ilahi gibi öğretildiği, öğrencilerin bahirlere (vezinlere) dikkat ederek, onu zevkle ezberledikleri nakledilmektedir.

Manzum sözlükler içerisinde Sübha-i Sıbyân'ın hem yazma hem de matbu nüshalarının bu derece çok oluşu, bu eserin Feriştetoğlu Lugati kadar şöhrete kavuştuğunu bize göstermektedir. Nüshalar arasında beyit sayılarının farklılık gösterdiğini ele aldığımız Kıbrıs nüshalarında da görmekteyiz. 460 beyit civarında bir hacme sahip olduğu görülen bu eserin sözlük kısmı 420 beyit civarında olup, sıbyân mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Bilindiği gibi 5- 6 yaşlarındaki kız ve erkek çocuklara "sabi", bunları okutmak için açılmış okullara da "Sıbyân Mektebi" denmiştir.⁶ Genellikle her mahallede bir tane bulunduğundan halk arasında bu okullara "mahalle mektebi" ve çoğu taşla yapılmış olduğu için de "taş mektep" denilmiştir. Sıbyân mektepleri, 1279/1862 yılında "Mekâtib-i İbtidâi" adını almış, bir müddet sonra da bu isim "ilk mektep" olarak değiştirilmiştir (Ergin 1977: 82). Bu mekteplerde bilindiği kadarıyla, alfabeden başlamak üzere Kur'an-ı Kerim, tecvid, İslâm ahlâkı, sarf ve nahiv gibi dersler verilmektedir. 1274/1857- 1858 senesi sıbyân

⁶ Sıbyân mektepleri genellikle camilerin bitişiğinde bulunan büyükçe bir odadan oluşurdu. Bazen camilerin bitişiğindeki imam ve müezzinlere mahsus odaların da mektep olarak kullanıldığı görülürdü. Bu mekteplerin camiye bitişik veya cami içinde olmasının da kendince sebepleri vardır. Eğitimin yanı sıra çocukların dinî bilgileri öğrenmesi, beş vakit namaza, farz ve sünnetlere alıştırılması için de bu mektepler camilerin bitişiğinde olurlardı. Bu okullarda çocukların dinî eserleri okuyup anlamasını sağlamaya yönelik özel bir eğitim programı uygulanmaktaydı. *Bkz. Atabey Kılıç, Klasik Türk edebiyatında Manzum Sözlük yazma geleneği ve Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 20 Yıl: 2006/1*

mekteplerinde okutulan dersler arasında bunlara ilaveten hüsnühat ve ayrıca Sübha-i Sıbyân'ın da bulunduğunu öğreniyoruz. Anlaşıldığı kadarıyla Sübha-i Sıbyân, sıbyân mekteplerinde okuyan öğrencilerin Türkçe sözcüklerin Arapça karşılığını kolay ve zevkli bir şekilde öğrenmelerini sağlayan, öğretici ve ezberlenmesi kolay bir okul sözlüğü olması sebebiyle bir hayli ilgi çekmiş ve çok okunmuştur. Üzerinde durduğumuz yazma eserde, çoğunlukla Arapça sözcüklerin Türkçe karşılığı verilmesine rağmen, yer yer Türkçe sözcüklerin Arapça karşılıklarına da yer verildiği görülmektedir.

Manzum sözlüklerin önemli bir kısmı sıbyân mekteplerinde okutulmakla kalmamış; tekke, dergâh, medrese gibi insanların belli bir amaç etrafında toplandığı çeşitli müesseselerde de rağbet görmüştür. Bilindiği gibi medreselerde okunan kitaplardan birçoğu da ezberleniyordu. İslâmî bilimler çoğunlukla nakle dayalı olduğundan, bilginin olduğu gibi korunması ve daha sonraki kuşaklara bozulmadan aktarılması son derece önemli idi. Tabii bunun en sağlam yollarından biri de eserlerin âlimlerce yazıldığı gibi aynen ezberlenmesi idi. Bir kitabı ezberlemenin en kolay yolu ise, oradaki bilgileri manzum hale getirmektir. Bu sebeple, sadece belli konular üzerindeki ders kitapları değil, Arapça ve Farsça sözlükler de manzum olarak yazılmıştır.

Fatih devrinden Kanunî devrine, oradan yakın zamana kadar nazmedilmiş Tuhfe-i Şâhidî, Tuhfe-i Vehbî, Nuhbe-i Vehbî ve Sübha-i Sıbyân gibi eserlerin eğitim tarihimizdeki önemi çok büyüktür. İşte tekke, dergâh ve medrese gibi bu tür mekânlarda bir değil, birden fazla manzum sözlük çeşitli maksatlarla ezberlendiği için, bunları derli toplu bir arada bulunduran özel mecmualar bile hazırlanmıştır.

Sübha-i Sıbyân'ın daha iyi anlaşılabilmesi için Mehmed Necîb tarafından "Hediyetü'l-İhvan fi Şerhi Sübha-i Sıbyân" adıyla eserin bir şerhi yapılmıştır. Hacimli bir şerh sayılabilecek bu eser, 1840- 1903 yılları arasında 6 kez basılmıştır (Kılıç 2006: 73). Bu şerh de, Sübha-i Sıbyân'ın şöhretini ve değerini gösteren hususlardan biri sayılabilir.

Sübha-i Sıbyân, Arapça-Türkçe sözlüklerin ilki ve manzum olması, bahirleri tanıtması, bazı Türkçe sözcükleri günümüze aktarması bakımından önemli bir yere sahiptir. Sübha-i Sıbyân adlı eserde dikkat çeken bir farklı nokta da, ölçünlü dilde kullanılmayan, eskicil (arkaik) pek çok Türkçe sözcüğü bünyesinde barındırmasıdır. Yüzünü ekşiten anlamında "purtaran", tökezleme anlamında "tayınma", kemik anlamında "sünük", güzel anlamında "gökçek", şaşırmaq anlamında "taşlamak" bunlardan bazılarıdır. Kılıç, Sübha-i Sıbyân adlı eserin geneline bakıldığı zaman sözlük kısmında 2100 civarında Arapça, 250 civarında Farsça ve bunlara karşılık gelmek üzere de, 1150 kadar da Türkçe sözcüğün bulunduğunu, verilen Arapça sözcüklerin önemli bir kısmının, Kur'ân-ı Kerim'de geçen isim, sıfat ve bir kısım fiil çekimlerinden oluştuğunu bildirmektedir (2006: 22). Eserin Kıbrıs nüshaları üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda ise 2146 Arapça, 1355 Türkçe ve 180 Farsça sözcük olduğu tespit edilmiştir.

Üzerinde durduğumuz Sübha-i Sıbyân adlı eser üzerinde araştırma yapan isimler şunlardır: Sübha-i Sıbyân'ın Türkiye Konya Mevlevi Kütüphanesinde bulunan bir nüshası ve aynı eserin şerhleri üzerine araştırmalar yapan, Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Atabey Kılıç, önemli araştırmalar yapmıştır (Kılıç 2006a: 65-77, 2006b: 81-100). Ayrıca bu eser üzerinde Nüsha dergisinde makale yayımlayan sayın Taceddin Uzun,

eserin tarihi gelişimi ve önemini aydınlatmada önemli bilgiler sunmuştur.⁷ Ayrıca 19 Mayıs Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyelerinden Dursun Ali Tokel, elinde Sühba-i Sıbyân'ın çalışılmamış bir yazma nüshasının bulunduğunu bildirmiştir. Kendisinden alınan metnin kopyasına, zaman zaman elimizdeki nüshalar ile karşılaştırılmak için başvurulmuştur.

Bu çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde Sühba-i Sıbyân adlı eserin K nüshasının transkripsiyonlu metnini ortaya koymak, diğer nüshası ile olan farklılıklarını tespit etmek ve ardından metni, ses , yapı ve anlam yönünden inceleyip değerlendirmeler yapmak, son olarak da metinde öğretilmek istenen Arapça ve Türkçe sözcüklerin dizinini çıkarıp sonuçta elde edilen bulguları paylaşmak hedeflenmektedir.

⁷ İlgili çalışmalar, bu çalışmanın kaynakça bölümünde bulunabilir.

BÖLÜM 3

İNCELEME

3.1 Sühba-i Sıbyân'ın Diğer Tarihi Sözlükler Arasındaki Yeri

Sözlükçülerin yapıtlarını bilimsel açıdan inceleme olarak tasarladıkları sözlükbilim yeni bir bilim dalıdır. Sözlükbilimi veya Leksikoloji, dilbilimin, dildeki sözlüksel oluşturucularının işleyişlerini ve öteki dilsel oluşturucularla ve kullanım ortamları arasındaki bağıntıları inceleyen bölümüdür (Bingöl 2007: 198). Sözlükbilim, bir dilin ya da karşılaştırmalı olarak çeşitli dillerin, söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymaya yönelik, bu amaçla yöntemler koyarak uygulama yollarını gösteren bir dilbilim dalıdır (Aksan 1990: 71).

Sözlükler, bir dilin sözcük hazinesini çeşitli bakış açılarından düzenleyen ve açıklayan eserlerdir (Bingöl 2007: 198). Sözlük hazırlayıcıları benimsemiş oldukları amaçlar ve seslenecek oldukları kitleler açısından, çeşitli türlerde sözlükler ortaya koymuşlardır. Sözlüklerin en önemli özelliği, temel başvurma kitapları arasında olmalarıdır. Sözlüklerin önemli bir kısmı belli bir alana yönelik sözlüklerdir. Bunun için sözlükler en önemli müracaat eseri ve bilgi dağarcığıdır.

Sözlükbilim, yeni bir bilim dalı olmasına rağmen, doğu dünyasında sözlükçülüğün köklü bir geçmişi vardır. Batı dünyasında sözlükçülükteki gelişme, doğuya göre sonraki yüzyıllarda olmuştur. Doğu dünyasındaki en önemli sözlükçüleri Farab'lı Ebu Nasr İsmail Cevheri'nin Tâc-ül-lugati ve Sihah-ül-Arabiyesi, Arapça sözlükler arasında çok önem taşır. Aynı şekilde büyük bir sözlükbilimci olan Mütercim Asım'ı burada anmak gerekir.

Türk bilim dünyasında sözlükçülük geleneği oldukça eskidir. Günümüzdeki bilgilere göre ilk Türk sözlüğü Kaşkarlı Mahmud'un hazırladığı '*Divan ü Lugat-it Türk*'tür. Bu sözlüğün hazırlanış amacı Araplara Türkçeyi öğretmektir.

Osmanlı basımevinin kurulmasından önce hazırlanan sözlüklerin tümü Arap sözlükçülüğünden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu elyazması sözlüklerin bir kısmı manzumdur. Afyonkarahisarî Mustafa Ahteri'nin hazırladığı '*Ahteri Kebir*' kırk bini aşkın maddeyi içeren bir Arapça-Türkçe sözlüktür. Osmanlı'da manzum sözlükler de hazırlanmıştır (Bingöl 2007: 202). Bunlar arasında girişte ifade ettiğimiz gibi, Sünbülzâde Vehbi'nin '*Tuhfe-i Vehbi*' adlı, Farsça'dan Türkçe'ye manzum sözlüğü, incelediğimiz Sühba-i Sıbyân adlı manzum sözlük gibi uzun yıllar okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Sühba-i Sıbyân, yukarıda ifade edilen sözlükler arasında farklı bir yere sahip olup Arap sözlük geleneğinden beslenerek hazırlanmış bir Kur'an sözlüğü biçimindedir. Çağdaş sözlükçülükte bu türde hazırlanmış sözlükten söz edilmemektedir. Bu sözlüğün manzum olması ve eğitim noktasında küçük çocuklara hitap ediyor oluşu, onu, diğer sözlüklerden ayrı bir yere koymaktadır.

Bu çalışmanın giriş bölümünde genişçe ifade edildiği gibi, Sühba-i Sıbyân adlı manzum Arapça-Türkçe sözlük, gerek hazırlanışı, gerekse de içinde verdiği kavramlar noktasında bazı farklılıklar arz etmektedir. Sözlüğün bir Kur'an sözlüğü olması ve içinde anlamları verilen sözcüklerin çoğunun Kur'an kavramlarından seçilmesi, bu kavramların çocuğun hafızasına yerleşmesinde önem verilen bir durumdur. Sözlüğün hafızaya daha kolay yerleşmesinde eserin manzum biçiminden yararlanılmakta, uyaklı ve ahenkli söyleyiş kullanılarak, eser geleneksel sözlüklerden sıyrılıp zevkle okunulan bir eser haline gelmektedir.

Sözlüğün ezberleniş metodunun, daha çok sese dayanmasını, bölüm başlıklarına verilen adlardan anlamaktayız. Türk sanat müziğinin seslendirilmesinde,

kulağa hoş gelecek ahenkli ve ezgisel bir yapının olması ve bu ahenkli söyleyişin belli notalarla ifade edilmesinin önemi büyüktür. Yer yer uzun ve kısa söyleyişlerden faydalanılması, verilen aruz kalıplarının her bölümde değişken oluşu, sözlüğün öğretilmesinde ve ezberlenmesinde çok önemli ve farklı bir metod olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda ifade edilen bu özellikler sebebi ile eser, genelde sözlükçülük özelde manzum sözlükçülük geleneğinde ayrı bir yerde durmaktadır.

3.2 Sözlüğün Hazırlanışında Tutulan Yollar

Araştırmamızın konusunu teşkil eden bu manzum sözlüğün hazırlanışında müellif, kendine özgü ifade ve metod uygulamış, geleneksel sözlük tarzlarından da beslenerek yeni bir biçim ortaya koymuştur. Aşağıda Sübha-i Sıbyân adlı bu manzum sözlüğün hazırlanışında tutulan yollar, tüm farklılıkları ile ifade edilecektir.

Sübha-i Sıbyân adlı eser, kırk sekiz (48) bölümden oluşmakta, her bölüm kendi içinde ayrı bir başlık halinde verilmektedir. Eserin giriş kısmı, klâsik eser tertibine uygun olarak, besmele ile başlamakta, esere Allah'a övgü ve yakarışı ifade eden Münacaat kısımları ile devam edilmektedir:

- nām-ı Ḥudā zıkr edelim ibtidā / menzil ü maḫşūda o'dur reh-nümā **1b-3**

Daha sonra Peygambere övgü bölümüne geçilmektedir. Bu kısımda yer yer Kur'ân-ı Kerimden ayetler ve hadisler manzum metin formatında verilmiş, bu ayetler ve hadisler kendine özgü yorumlarla kalıba uydurulmuştur. Ardından eserin yazılış sebebini ifade eden sebeb-i telif bölümü ile eserin ilk kısmı tamamlanmaktadır.

Eserin her varağında ortalama sekiz (8) ilâ on (10) beyit bulunmakta, bu beyitler müstensihin kişisel kenar notları ve bölüm başlıkları gibi durumlarda değişebilmektedir. Eserin K1 nüshasında ise beyitler daha sık ve karşı karşıya

yazıldığı için, her varakta bu beyit sayısı on beş (15) ilâ yirmi (20)'ye kadar çıkabilmektedir. Her iki nüshada da kullanılan yazı tipi nesihtir.

Eserde her bölüm ayrı ayrı başlıklandırılmış, ilgili bölümlerde, o bölümde yer alacak kavramlara ilişkin bilgiler verilmiştir. Eser başlıklandırmalarına örnek olarak, eserin ilk başlığı olan '**Hāzēl Kitāb Sūbhā-i Şibyān**, daha sonra eserin yazılış sebebini ifade eden '**Sebeb-i Naẓm-ı Kitāb-ı 'āli**' bölümü, eserin ilk kısmını oluşturmaktadır. Diğer başlıkların listesi transkripsiyonlu metinden önce '*Bölüm Başlıkları*' adı altında verilmiştir.

Eserin bu ilk kısımlarında, bu sözlüğün bir sabi (çocuk) tarafından ezberlenmesinin ona fayda sağlayacağından söz edilmektedir:

- k̄an̄k̄ı şabī kim oq̄uyup h̄ıfz̄ ede / 'ā' id olur aña niçe fā' ide **2b-23**

Yine eserin ilk bölümlerinde bu eserin çoğunun Farsça tercüme olduğu belirtilmekte ve eseri çoğu kimsenin anlamayacağı ifade edilmektedir:

- lākin anīñ ekşeriniñ ma' nisi / olmağıla terceme-i Fārisī **2b-25**

Daha sonra eserin asıl sözlük kısmına geçilmekte, çocuğa öğretilecek kavramlar öncelikle Allah'ın sıfatlarından başlanarak verilmektedir. Her bölüm Arap harfleri ile numaralandırılmış, sekizinci bölüme kadar her bölümün sayısı, yazı ile verilmiştir. Bāb-ı Evvel, Bābü's-Sāni' vb. Sayı büyüdükçe bu bölümler, sadece Arap rakamları ile gösterilmektedir. Verilen bu rakamlar, K nüshasında olup, K1 nüshasında bulunmamaktadır. Bu numaraların yanında, ilgili bölümlerin sonunda vezinleri belirtilmektedir. Bölümlere başlanırken öğretilecek sözcükler için bir giriş cümlesi kurularak başlanmakta ve öğretilmek istenen kavramlara geçilmektedir.

Kavramların daha çok, önce Arapça karşılıkları, daha sonra Türkçesi verilmektedir. Bunun yanında öğretilmek istenen Arapça sözcüklerin yine Arapça sözcüklerle karşılanarak verildiği de görülmektedir. Bunlar ard arda üç Arapça

sözcük olduğu gibi, bazen de o sözcüğün Farsçası da verilebilmektedir. Eser çoğunlukla Arapça sözcükler etrafında dönmekte, bazen de bu kavramların Türkçe açıklaması beraberinde gelip, ardından da Farsça sözcüklere yer verilmektedir. Yine eserde, yer yer anlatımda sanatlı söyleyişlerden faydalanılmaktadır.

Eserde öğretilmek istenen kavramlar, kendi içinde bir sistemle verilmektedir. Bazen birinci satırda Arapça sözcüklerin anlamını verip, ikinci satırda anlamını vermeyip sadece yakın anlamlılarını dizip, öğrencinin çağrışımlardan faydalanarak anlamını çıkarması istenmektedir. Aşağıda bir örnekle verilen bu duruma, anlam olayları kısmında daha genişçe yer verilmiştir:

- **resûl ilçi vü peygamber livā sancak** ‘alem **bayrak** 4a-58
- hem **erzel fūrū-māye** bāsir **toruş-rū** / me‘ārib dilekler esāṭin direkler 16-b -311

Metinde, aşağıdaki dizelerde görüldüğü gibi, zaman dilimlerini gösteren dizeler yan yana dizilmiştir:

- **ibkār u ğadve irte daḥı karañu gice**
zühr u zahire öyle vü gün ortası zevāl 14a-254

Metinde Arapça sözcüklerde ‘b’, ‘k’ ‘s’ ve ‘d’ sesleri bir araya getirilerek organ adlarından kurulu bir beyit yaratılmış ve böylelikle ses özelliklerinden faydalanılmıştır:

- **zeneb kıyruḳ faḥıḳ uyluḳ rekēb kısıḳ ıbtı kıltuḳ**
daḥı sā‘id bilek yed el kıfā eñse ‘azud bāzū 5a-70
- **silke iplik selk kıoymaḳ selḥ iḥrāc eylemek 9a-157**

Sözlük beyitlerden oluşmaktadır. Kimi beyitleri oluşturan dizelerin sonu uyaklıdır:

- **tezemmül bürünmek tedeşşūr** gibi

teferrüs tevessüm tefekkür gibi 17b-322

- ekāvīl sözler taqavvül yalan

ufuḫ gök kenārı vü nāzır baḫan 17b-323

Metinde, bazı dizelerde, madde başı sözcüklerin ön uyaklı verildiği görülmektedir. Bazı dizelerde de, aynı beyit içerisinde sözcükler yan yana getirilerek, bununla birlikte aynı kavram alanına giren sözcükler bir araya getirilerek dizeler ve beyitler oluşturulabilmektedir. Böylelikle öğretici, hem ses hem yapı hem de anlam özelliklerinden faydalanarak, öğretmek istediğini çarpıcı biçimde ifade etmektedir. Aşağıda ilgili örnekler sıralanmıştır:

- ḥanīf toḡrı ‘ivec egrilik nazīf u arı

ḥafīf yeyni naḥīf arıḡ u cefīf ḫurı 24b-467

- muḥsin éylik édici muḥbit tevāzu‘ édici

mūstehīff ü müstefiz ḫorḫıdup éden bī-ḫarār 8b-150

- yeṣīr(u) olur yekūn(u) gibi yaḡūs(u) ḫalar yaḥūz(u) gibi

ye‘ūb(u) döner yebū‘(u) gibi yeduss(u) gömer yesubb(u) söger 13a-233

- menzūd şıḫ ağaç daḫı şınvān iki çatal

maḥzūd ağaç ki ola kesilmiş dikenleri 14b-269

- muḫşe‘ir ditreyüp ḫılı ürpen

mūṣme‘iz şıḫılan daḫı ürken 12a-216

- iltimās istemek vaḫar ḫācet

iḥtilāk iftirā ezā zaḫmet 11b-207

- ‘azz ıṣırmaḫ ‘aşr şıḫmaḫ ‘aşr ikindi hem zamān 9a-157

- fekk ayırmaḫ dekk(ü) düpdüz eylemek 10a-172

- vüs[‘] i **tāḳat** mirre kuvvet ezr arḳa cenb yan
naḥib ḥacet [‘] adn iḳāmet merkez ü ḥayyiz mekān 9a-153
- **nādī** vü **nediyy** dirnek isrā[‘] u bidār ivmek
cedvā vü **nedā** baḥşiş dāverd ü devā[‘] dermān 18a-335

Metinde anlam ayırıcı öğelere de yer verilmiştir. Aşağıdaki beyitte bu öğeler ‘l’ ve ‘r’ sesleri ile sağlanmıştır. Dizeler oluşturulurken Türkçe sözcüklerdeki ses benzerliklerine de dikkat edilmiştir. Aynı zamanda çoğul adların yan yana getirildiği, dikkati çekmektedir:

- me[‘] ārib **dilekler** esāṭīn **direkler**
zerābī **döşekler** nedür nevm uyḳu 16b-311

Metinde bazen, anlamını verdiği bir sözcük ile bir cümle kurulmakta, anlatmak istenen, ikinci beyite taşırılmaktadır. Kısacası bir sözcüğün öğretimi için bir beyit kurulmaktadır:

- şorarlarsa sine ma[‘] nāsı nedür / diñ uyḳu evveli ma[‘] nāsınadır **5b-80**
- nefāḳ şol yer altında ev kīm anuñ / öte cānibine çıkar yolu var **7b-126**

Metnin sözlük kısmında, yer yer öncelikle sözcüğün Arapça karşılığını verilip sonra ikinci sözcüğe geçilmekte, bazen beyit sonlarında ya da iki sözcük arasında veya bahir sonlarında bölümün veznini öğretirken Türkçe ‘denir, oldı’ gibi eylemlerden yararlanılmaktadır. Bazen de ‘dè, bak’ şeklinde kullanımlar görülmekte, bu şekilde sözcükler birbirine bağlanıp dizeler oluşturulmaktadır. Böyle, emir kipiyle seslenmesinin nedeni, dikkat çekmek, ezberleme amaçlı olan bu manzum sözlüğün çocuğun hafızasında daha kolay yer etmesini sağlamaktır. Aşağıda bu kullanımlar örneklenmiştir:

- [‘] ades mercimek **oldı** ḥımmaş noḥud 8b-141
- **oldı** vü Qur'an luḡatın ètdi derc 3a-35

- ārũre ŐŐŐe **oldı** avārĩr ŐŐŐeler
mihrās hāven **oldı** vũ micmer buũrdān 14b-262
- mazũf-i hezec areb-i mekfũf budur **dẽ** 21b-408
- luũb atı yorulmaa **dẽ** ufũl u urũb olonmaa **dẽ**
zevāl ũ berā ayrılmaa **dẽ** amāme bulut abābe uman 12b-221
- fā' ilātũn mef' āilũn fe' ilāt / bu ne bar-ı afıfdũr **hele ba** 11b-205

Metinde Farsa 'ki' balacı ile kurulan sũz dizileri, Farsanın sũz dizimine uygun dizelerdir. Bu balalar ile niteleyen orevindeki cũmleler, ki'den önce gelen nitelenen ada balanmaktadır:

- akĩm her ne **ki** işler iŐi yerinde ola 6a-90
- amũle deve **ki** yũk otũrũr 12b-223
- mazũd aa **ki** ola kesilmiş dikenleri
kelāle Şol li **kim** yodur olı vũ pederi 24b-469

Metinde 'dahı' sũzcũũ 'eŐittir, aynı'anlamında kullanılmış aynı anlamlara gelen iki sũzcũk balanırken 'hem, dahı' gibi balalardan yararlanılmıştır:

- reyyān anmıŐ Şeb' ān odur
zam' an Őusuzdur hem **dahı** 'aŐŐān 16a-301

Metinde Arapa sũzcũũn Tũrke karŐılıı verilirken, {-dUr} fiili ile yargılı bir anlatım salanmaktadır:

- hecĩr ũ zahire ũn **ortasıdur**
semũm ıssı **yeldũr** amĩm ıssı Şu 8b-142
- vālid ũ eb atadur valide ũmm anadur 10a-180

Metinde bazı beyit ya da dizelerde aynı kavram alanına giren sözcükler bir araya toplanarak verilebilmektedir. Aynı kavram alanına giren sözcükler, bazen bir bölümü oluşturmakta, bazen de farklı dizelerde karşımıza çıkmaktadır:

- tefeccür şü aķmak şikāyet şuvarmak

ķarāh āb-1 šāfī ğadaķ oldı çok şü **17a-312**

- ħāfīd oğul oğlıdur ihve ķarındaşlar

cīd boyun hāme baş ʿāne ķasıķ hem zihār **10b-189**

- hem şibr ķarış baʿ ķulaç mirfaķ dirsek **21b-412**

- zaʿn koyun baķar şığır maʿzı keçi vü zıʿb ķurd

nemle ķarınca ķamle bit dıfdaʿ u ğūķu ķurbağa **19a-359**

Sözlükte Türkçesi verilen bir sözcüğün karşılığı verilirken, iki tane yan yana Arapçası ve bir tane de Farsçası verilebilmektedir:

- diş sinn, dırs, dendān **23a-440**

Aynı dize içerisinde Arapça sözcüklerin bir arada verildiği örneklere de rastlanabilmektedir:

- ʿuṣār(ı)ʿ uṣūr u taʿs ayak tayımmasıdır **5a-73**

Yine aynı şekilde aynı cümle içerisinde, hem Farsça hem Arapça hem de Türkçe sözcükler sıralanabilmektedir:

- ħāfīd (Ar.) oğul oğlıdur ihve (Ar.) ķarındaşlar

cīd boyun hāme baş ʿāne ķasıķ hem zihār (Far.) **10b-189**

Kimi dizelerde de türü aynı olan sözcüklerin yan yana getirildiği görülmektedir:

- ğafūr **Yarlığayıcı** Raĥīm **Esirgeyici**

semīʿdür **işidici** hem Başīrdür Bīnā **5b-88**

Aşağıdaki örnekte ilgeçler, belirteçler ve ünlemlerin yan yana geldiği görülmektedir:

- li için fī de fe pes mā ne ‘alā üzre e mi

bi ile kem niçe ennā nite kellā zinhār **15b-283**

Söz varlığı kültürün aynası olduğuna göre, metinde canlılardan, soyut, somut bütün varlıkların adı geçmekte, bu sözcüklerle anlam ve ses bakımından düşündürücü dizeler kurulmaktadır. Ayrıca, metinde Arapça sözcüklerle yapılan, ya da biri Arapça, diğeri Farsça sözcüklerle yapılan Farsça tamlamalara da yer verilmektedir:

- yār-ı qarīb ‘yakın dost, soy-sop’ **6a-90**
- şem‘-i sūzān ‘yanan ateş’ **22b-432**

Metnin söz varlığını, çoğu kez kültür sözcükleri oluşturmakla birlikte, en basitten en zora kadar her türlü sözcüğü içerdiğini, soyut ve somut kavramlara yer verildiğini görmekteyiz. Zıtlıklardan ve benzerliklerden yararlanarak da ifade çarpıcılığı sağlanmakta bu şekilde kavramların akılda kalması, kolay hatırlanması sağlanmaktadır:

- fūrāt u ‘azb **tatlu şu** ücāc u milh **acı şudur**

seğab **açlık** şebe‘ **tokluk** desem yağ oldu sem ağı 4b-69

Eserde anlatımlar bazen soru cevap şeklinde olmaktadır. Cümlelerde öğretici, öğrettiği sözcüğün başına bazen ‘bu nedir, şu nedir’ gibi sorular eklemekte, sonrasında bu soruya cevap vererek sözcüğün anlamını vermektedir. Bir başka beyitte ise emir ekini kullanarak cümleyi bağlamakta bu şekilde dikkat çekici bir anlatım sağlanmaktadır. Bu tip dikkat çekici anlatımlar bir noktada ünlem görevini de üstlenmektedir. Bu şekilde öğretici ses benzerliklerinden faydalanarak, öğretmek

istediğini özgün üslûbuyla vermektedir. Aşağıda, bu gibi kullanımlara örnekler sıralanmıştır:

- **nedür** ibtilā şınamağ durur meşüle şikence sehağ ğazab
hem erim ehad şıka mu‘ temed haşin ü ğalış u ‘ uşul yoğun **21a-399**
- mā-zā **nedir** ol imā işāret 16a-292
- **ne demekdür** ‘ alimtu ben bildim / ne lüğatdür vecedtü ben buldum 12a-213

Metnimizde yapı ortaklığı olan sözcükler de (aynı vezinde) yan yana getirilmiştir:

- mütehayyir ulaşıcı müteharraf dönici **15a-275**

Metnimizde bazı dizeler çoğul yapılarla kurulmuştur:

- ābā atalar ebnā oğullar

aħbāb(u) dostlar aşhāb yārān **16b-305**

Metinde Müellif, bazı Arapça sözcüklerin önce köklerini, sonra türevlerini vererek beyiti oluşturmakta ve kavramları bu şekilde öğretmektedir. Aşağıdaki beyit’in ilk dizesinde önce yalın hali (sülasi mücerret’in ism-i fâili) verilen sözcüğün, daha sonra mastar şeklinde ‘if’ al’ babı veya mef’ûlu verilmektedir:

- **nekir inkardur mārīd mu‘ ānid** (if’âl babı)
cedir ü hem hari lāyık sezā-vār 13a-240 (Mastar)
- **ħasir** oldu vü **müstaħsir** yorulmuş 13a-241 (İsm-i fâil-İsm-i mef’ûl)

Bu sözlükte çekimli eylemlere de yer verilmektedir. Dolayısıyla bir dize bir cümle biçimini almaktadır:

- zenbī keşirün çoğdur günāhım

ħalbī şetitün gönlüm perişān **4a-56**

- etķane muķkem eyledi **19b-363**
- enbi‘ unī baña ģaber veriñüz **12a-214**
- hellüme gel **18b-345**
- mef‘ ülü fā‘ ilātün bahr-ı muzāri‘ i bil
- ‘ilm ü kemāl ü ģikmet kesb eyle olma nā-dān **23b-445**
- ģarūr ıssı māric dütünsiz yalıñ

hedef oķ nişānı te‘ ālev geliñ **17a-321**

Metinde olumsuzluk koşacı ve çekimli adlara da rastlanmaktadır. Tespit edilen bir örneği aşığıda verilmiştir:

- leyse degil **13a-232**

Metinde Arapça sözcüklerin Türkçe karşılıklarının Eski Anadolu Türkçesinin sözvarlığını içerdiğini söyleyebiliriz. Eserde yer alan sözcükler bazen yalın, bazen çekirdek cümle biçiminde, bazen çekimli halde, bazen uzunca bir anlatımla tanımlanmıştır. Metinde her zaman sözcüklerin birebir Arapça ya da Türkçe karşılıkları verilmemiş, bazen tamlama, bazen bir tümce biçiminde tanımları yapılmıştır. Cümle biçiminde tanımların ölçü ve uyak kaygısı nedeniyle Türkçenin sözdizilişine her zaman uymadığı görülmektedir.

Metinde tanımlar şu şekilde verilmektedir:

Arapça birebir karşılıklar biçiminde:

- fekk ayırmaķ dekk(ü) düpdüz eylemek **10a-172**
- ekmām ģoncalar dağı cennāt(ü) bağçeler

betḡiḡ u ķarpuz ile ķavındur başal şoğan **14a-261**

Tamlama biçiminde:

- bağıra deve ķulađı yarıķ (dişi) **12b-230**

- Şe' b iki şağ arası hem şağ yolu **26a-499**
- cebinān alnıñ iki cānibidür **13b-243**
- ğulb u řalıñ baęçeler dūlb aęacıdur çınār **10b-187**
- 'aşf ekin çöpi vü reyhan yaprağı **26a-494**

Sıfat tamlamaları biçiminde kurulan tanımlarda niteleyen 'ki' bağlacından sonra gelen bir cümle ile verilmektedir:

- řamūle deve ki yük götürür **12b-223**
- mařzūd aęaç ki ola kesilmiş dikenleri **14b-269**
- kelāle şol öli kim yokdur oğlı vü pederi **24b-469**
- muęāzıb muřālif 'avān orta yaşlu **16b-310**

Söz öbeği biçiminde (Sıfat-fil, Zarf-fil ve Mastar):

- meřāz oğlan toğurmak zaşmetidür **5a-77**

Cümle biçiminde:

- yařrūřū söyler yalan **20b-383**
- ya' dū eder tecāvüz **23a-439**
- 'unfuvān ola her şey'ın evveli **14b-263**
- erūnı gösterin baña demekdür **13b-248**

Eser belli bir ölçü ve uyak kaygısıyla yazıldığı için, bazen Kur'āndan alınan örnek sözcükleri ilgili ölçü ve uyağa uydurarak sözcüklerde değişiklik yapılmıştır. Bunlara örnek olarak eserin giriş kısmındaki dua fasıllarındaki ayet-i kerimeleri ve dua maksatlı hadisleri gösterebiliriz.

- "   Alleme m  lem ya   lem bi'l- alem"⁸ **1b-8**

Eserde verilmiş olan kavramlar, daha çok Kur'an bağlamında değerlendirilmesi gereken kavramlar olup, günümüzde bu kavramların karşılığı neredeyse unutulmuştur. Türkçe sözcükler ise, Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığı ile  rtuşmektedir. Eser manzum bir sözlük olduğu için, her bölüm ayrı bir vezin ile yazılmıştır. Bölüm sonlarında bölümün hangi vezinle yazıldığı ifade edilmekte, verilen bu vezinler atasözü ve atasözü hükümünde söyleyişler veya bir nasihat cümleleriyle bağlanıp bölümler sonlanmaktadır.

-   ilm oğumağla şayd olur yazmak o şayda kayd olur **19b-366**

Eserin sonunda vezinle beraber verilen nasihat, deyim veya atasözlerinin, çocuğun gerek ahlak, gerekse eğitimine katkı sağlayacak cümlelerden seçilmesi, bu şekilde çocuğa hikmetli öğretiler verilerek eğitimine katkı sağlanması, aynı zamanda öğreticinin kişisel hünerinin sergilenmiş olması noktasında dikkat çekicidir. Eserde bahir sonlarında hikmetli sözlerle beraber verilen o bölümün Aruz vezinleri, o bölümle büyük oranda uyum teşkil etmektedir. Ancak eserin giriş kısmını oluşturan ilk 46 beyitinde, aruz ölüsünden bahsedilmemektedir. Eserde dikkat çeken diğer bir durum da, bazı beyitlerde verilen Aruz ölüsünün beyite uymadığı,  l   şına taşan sözcüklerin var olduğudur.

3.3 Bahirler ve Vezinler Bölümü

Giriş bölümü ve metnin hazırlanışında tutulan yollar kısmında belirtildiği üzere, metindeki bölüm sonları, o bölümün aruz ölüsünü vererek ve bunun yanında ölüye uygun bir özdeyiş, bir atasözü veya bir nasihat tümcesiyle son bulmaktadır.

⁸ "(Allah, insana) Bilmediklerini kalemle yazmayı öğretti." Metin Kur'an'da Al k suresi 4 ve 5. Ayetlerde şoye geçmektedir: "Ellezi   alleme bi'l- alem.   Alleme'l-ins ne m  lem ya   lem."

Bu çalışmada ‘*Bahirler ve Vezinler Bölümü*’ adı altında, metinde verilmiş olan bu vezinler bir araya getirilmiş ve bu vezinler, öncesinde veya sonrasında yer alan tümceyle beraber verilmiştir:

1. bu baħr-i teķārübdür ey kāmikār
fe’ ülün fe’ ülün fe’ ülün fe’ ül **8a-135**
2. fā’ ilātün fā’ ilātün fā’ ilün baħr-ı remel
vezni budur bu luġatı ezber êt bil yādigār **9a-151**
3. fā’ ilātün fā’ ilātün fā’ ilün **10a-176**
4. fā’ ilātün mef’ āilün fe’ ilāt
bu ne baħr-ı ħaffidür hele baķ **11b-205**
5. fe’ ilātün fe’ ilātün fe’ ilātün fe’ ilāt
bu remel baħrıdurur kim ola maħbün ey yār **15b-284**
6. fe’ ilātün fā’ ilātün remeliñ bu vezni mekfuf **24b-465**
7. fe’ ülün fe’ ülün fe’ ülün fe’ ül **17b-328**
8. fe’ ülün fe’ ülün bu baħr içre gūyā **17a-318**
9. fe’ ülün mefā’ ilün bu baħr-ı ŧavil oldı **22a-420**
10. fe’ ülün fe’ ülün fe’ ülün fe’ ül **17b-328**
11. mefā’ ilün mefā’ ilün budur baħr-ı hezec sālīm
bu baħr-i müctes-i maħbün müseħħar oldı sañā **6a-96**
12. mefā’ ilün hezec baħrı fe’ ülün
ki maħzıf u müseddes oldı mevzün **5b-85**
13. mefā’ ilün fe’ ilātün mefā’ ilün fe’ ilat **25a-475**
14. mefā’ ilün mefā’ ilün fe’ ülün **13b-251**

15. mef'ülü mefâ' ilü mefâ' ilü fe'ülün
maḥzûf-i hezec aḥreb-i mekfûf budur dè **21b-408**
16. mef'ülü fâ' ilätü mefâ' ilün fâ' ilät
mekfûf olunca baḥr-ı muzâri' budur mişâl **14a-257**
17. mef'ülü mefâ' ilün ey ṭab' u ḳadi mevzün
18. baḥr-ı hezec-i aḥreb vezninde budur mizân **18a-341**
19. mef'ülü mefâ' ilün fe'ülün
maḳbûz-ı hezec bu baḥra dèrler **19a-352**
20. mef'ülü fâ' ilätün baḥr-ı muzâri' i bil **23b-445**
21. müfâ' aletün müfâ' aletün ne vâfir olur bu baḥr-ı revân **12b-225**
22. müfâ' aletün müfâ' aletün vèrürler ise cihânı bütün **13a-236**
23. müfte' ilün mefâ' ilün şâ' ir iseñ bu 'ilmi bil
baḥr-ı recez de ḥabn u ṭayy oldı bu veznile edâ **19a-360**
24. müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün
baḥr-ı seri' iñ saña vezni 'ayân **20b-384**
25. müfte' ilün fâ' ilün baḥrına di münserih **10b-185**
26. müstef' ilätün baḥr-ı recezdür
bilmek gerekdür veznile evzân **4a-57**
27. müstef' ilätün müstef' ilätün **16a-295**
28. müstef' ilün müstef' ilün baḥr-ı recezdür cân-fezây **7a-110**
29. mütefâ' ilün mütefâ' ilün oḳı baḥr-ı kâmil ü fâzil ol **21b-402**

3.4 Sözlükte Görülen Arapça Dilbilgisi Özellikleri Üzerine Notlar

Çalıştığımız metin bir sözlük olduğu için ayrıntılı bir dilbilgisi incelemesine gitmedik. Daha çok sözlüksel öğeler üzerinde durduk. Öncelikle sözlükte görülen Arapça dilbilgisi özelliklerini verdik. Daha sonra, *'Arapça Sözcüklere Verilen Türkçe Karşılıklarda Görülen Ses ve Yapı Özellikleri'* bölümü adı altında verilen sözcüklerde, Eski Anadolu Türkçesinin özellikleri hâkim olduğu için kimi özelliklere dikkat çekmek amacıyla sözlükte görülen Türkçe dilbilgisi özelliklerini kısa notlarla örnekledik.

Ele aldığımız eser sadece Arapçanın sözlüksel birimlerini değil, dilbilgisel özelliklerini de öğretecek nitelikte bir sözlüktür. Aşağıda, manzum sözlükten belirleyebildiğimiz dilbilgisi özelliklerinden örnekler sunmaya çalışacağız.

3.4.1 Metinde Geçen Bazı Arapça Sözcüklerin Yazımı

İncelediğimiz metnin K nüshası tam harekeli, K1 nüshası yarı harekelidir. Yarı harekeli olan K1 nüshasında, bazı sözcüklere konan harekelerdeki amacın aynı yazılımlı sözcüklerin anlam farklılığını ifâde etmek olsa gerektir.

Metinde, yazım özellikleri noktasında, Arap kültüründe esas teşkil eden Kur'ân yazım geleneği ve imlasının izlerini görmekteyiz. Bazı Arapça sözcüklerin, araya ünlü konulup, Türkçenin ses sistemine uyarlanarak yazıldığını söyleyebiliriz. Bunu bir manzum sözlük olan bu eserde bazen söyleyiş kolaylığı, bazen de vezin için yaptığı düşünülmektedir.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde genelde Arapça hemzenin yerini 'y' sesi almaktadır. K nüshasında hemzenin yerini 'y' sesi almış, K1 nüshasında hemze korunmuştur:

- ‘āmi müteḥayyirdür **hāyim** (حاييم) daḥı āşüfte (İsm-i Fâil, Tefa’ül babı)

vālih ḳatı şeydādur **tāyih** (تاييح) daḥı ser-gerdān 18a-337 **K1 (13a-475)** (İsm-i fâil)

K1 nüshasında dā’im sözcüğü, özgün biçimiyle yazılmış, referans aldığımız eserin K nüshasında bu sözcükteki hemzenin yerini “y” ünsüzü almıştır:

- ğarīm dāyin ü medyūn ğarām **dāyim** (دايم) şer (İsm-i fâil, İsm-i mef’ul)

K 25a-482 (**dā’im** (دأيم) / **K1 (18b-701)** Bkz. (3.5) *Sözlükte Görülen Türkçe Dilbilgisi Özellikleri*)

Merinde yuvarlak te’ler (ة) K nüshasında normal ‘t’ (ت) ile karşılanmış, ama K1 nüshasında bu ‘t’ (ت) sesleri güzel h (ه) ile yazılmıştır:

- **ma’işet** (معيشت) ‘işü dirlik zindigānī

ḥaşāset (خصاصت) faḳra de āşim günehkār 13b-250 K1 (10a-363) {ḥaşāse خصاصه}

3.4.2 Metinde Geçen Arapça Sözcüklerdeki Ses Türemeleri ve Ses Özellikleri

Arapça bazı sözcükler metinde orijinal biçiminde değil, araya bir ünlü konularak yazılmış, bu şekilde türeme meydana gelmiştir. Böylelikle Arapça ve Farsça sözcükler Türkçenin ses sitemine uydurulmuştur.

Lugat-ı Remzi Lugatında tek heceli olarak geçen ‘vitr’ ve ‘fahz’ sözcüklerinde iki ünsüz arasına metnimizde bir ünlünün eklendiği görülmektedir. Buna dayanarak bu sözcüklerde bir ünlü türemesinin olduğunu düşünmekteyiz:

- **fahız** < **fahz** (فخن) ‘uyluk’ 5a-70

fahz (فَحْز) Ar. is. *tıbbiyyeden* olup uca yani kalça ile baldırın mabeyni

olan uzva denilir ki oyluk tabir olunur ve bir adamın akreb-i aşîretinden olan cemaata itlak olunur. Kabâ’il altı mertebe olup 1. şa’b ki ekber-i kabâ’ildir onun mâ-dûnunda bulunanlara sırasıyla 2. kabile 3. fasîle 4. imâre 5. batn 6. fahz ki biri

birine hısımlıkları yakındır, cem’i efhâz gelir.

- **vitir** < **vitr** (وتر) ‘tek’ 16b-303

vitr (وتر) *Ar.* Yalnız ferd manasına veyahut adedden çift olmayan denilir

ki tek tabir olunur ve arefe gününe itlak olunur ki kurban bayramından bir gün mukaddem olan gündür. Senede bir olduğu için itlak olundu. Zira ramazan bayramının arefesi olmaz ve dem ve intikam kînesi yani katl cihetiyle olan zulm ve te’addîye denilir ve yatsı namazından sonra kılınan üç rekat vâcibü’l-edâ namaza itlak olunur, cem’i **evtâr** gelir ve kakıtmak ve kin tutmak.

Bu ünlü türemesi olayı Farsça sözcüklerde de görülmektedir:

- **kâr-i zâr** < (Far.) **kâr-zâr** ‘cenk, kavga, savaş’ 26b-502
- **nerdibân** < (Far.) **nerdbân** ‘merdiven’ 14b-264
- **nerdübân** < (Far.) **nerdbân**. 25b-491
- **nîki-nâm** < (Far.) **nîk-nâm** ‘hüsn-ü şöhret, iyi nam kazanmış’ 19a-354

3.4.3 Metinde Geçen Arapça Sözcüklerde Kemiyet / Tekillik-Çoğulluk (Tesniye, Cem’)

Arapçada isimler kemiyet bakımından müfred, tensiye ve cem’ olmak üzere üç şekilde bulunurlar (Türkçede, Farsçada ve başka dillerde ikili cem’ yoktur). Arapça sözcüklerin Arapçaya göre yapılan cem’ şekilleri pek çok kullanılmıştır (Timurtaş 1977:152). Bu çokluk biçimlerinden metnimizde geçenleri örneklerle göstermeye çalışacağız.

3.4.3.1 Tesniye

Tesniye, (ikili çokluk) müfred, sözcüğün sonuna bir ‘elif ve nun’ veya ‘ye’ ve ‘nun’ getirilmek suretiyle yapılır. Sıfatların da tesniyesi yapılır. Sıfat terkiplerinde

sıfatın mevsuf isme kemiyet bakımından da uyması gerektiğinden, isim tesniye halindeyse, sıfattaki tesniye şekline sokulur (Timurtaş 1977:153). Aşağıda, metnimizde Arapça sözcüklerde geçen müfred, tesniye, cem' şekilleri örneklendirilmiştir. Bu örnekler metinde bir kavramı açıklamak, anlamını vermek üzere kullanılmış olup birbirinden bağımsızdır:

- menzūd şıķ ağaç dahı **şinvān iki çatal** 14b-269 **şinv** 'dal, budak, bir kökten çatallanan dallar' > **şinv+ān**
- sübħa-i **şibyān** 'çocukların tespahi' 1b-1
- ğulām oğlan u kıldur cem' i **ğilmān** 5a-75
- **cebīnān** alnıñ iki cānibidür 13b-243

3.4.3.2 Cem'

Metinde Arapça tekil ve çoğulluklara da rastlanmaktadır. Bu sözcükler metinde mastar ve cem'i (çoğulu) şeklinde geçmektedir. Arapçada cem'(çokluk) iki şekilde yapılır. Birincisinde müfred ismin sonuna belirli ekler getirilir. İkinci şekil ise müfred ismin zaid harflerle şeklini değiştirmektir (Timurtaş 1977:152). Yukarıda ifade edilen bu çoğul yapılar aşağıda örneklendirilmiştir:

- **ebşār** gözler **efvāh** ağızlar (ef' al vezninde mastar, cem'i)
ezkār eñekler **eşfār** müjgān 16b-306 (ef' al vezninde mastar, cem'i)
- **me' ārib** dilekler **esāṭīn** direkler 16b-311 (mefā' il vezni, cem'i)
- **kūberā** ulu kişiler **ḥunefā** toğrılar 15a-279 (fu' alā vezni, cem'i)

Metinde bir dize içinde bir sözcüğün, hem tekil hem de çoğulu verilebilmektedir. Bazen önce çoğulluk verilmekte, bazen de dizedeki ilk sözcük tekil, ikinci sözcük ise çoğulu olabilmektedir:

- ‘uṣerā ḥamli on aylık devedür **cem’i** ‘ıṣār 15a-279 (Tekil, çoğul)
- **kevā’ib cem’i** **kā’ib** şol kız oğlan 5a-76 (Çoğul- tekil)
- **kārūre** şīşe oldı **ḳavārīr** şīşeler 14b-262 (Tekil-çoğul)
- **ḡulām** oğlan u ḳuldur cem’i **ḡilmān**
velīd oğlan u ḳuldur cem’i **vildān** 5a-75

3.4.4. Metinde Geçen Arapça Sözcüklerde Keyfiyet / Erillik-Dişillik (Müenneslik-Müzekkerlik)

Arapça isimlerin müennes (dişi) ve müzekker (erkek) şekilleri vardır. Bu hususa isimlerin keyfiyet cinsi denir. Müenneslik alâmeti üç tanedir. Birincisi sonda ‘t’ bulunması. İkincisi sonda kısa elif bulunması. Üçüncüsü de sonda uzun elif bulunması. İsimlerden ve mastarlardan kurallı olarak müennes isimler yapılır (Timurtaş 1977:150).

Metnimizde erillik ve dişillige örnekler de görülmekte ve bu örnekler bazen aynı dize içerisinde, aynı yapıda sözcüklerle kurulmuş olduğu aşağıda verilen örnekte olduğu gibi gözlemlemekteyiz. Bazen ise dize içerisinde bağımsız olarak gelişigüzel sıralandığı tespit edilmiştir. Aşağıda bunlara örnekler verilecektir:

- **sefine** ‘*gemī*’, **ketibe** ‘*asker, alay*’ 10b-191
- **uḡḥıyye** ‘*ḳurbān*’ 16a-299
- **ḥazīre** ‘*aḡl muḥtezir şāḥibi*’ 17b-326
- **ḥalīl** erdür **ḥalīle** ‘*avretidür*’ 5a-77
- **vālid** ü **eb** atedür **valide ümm** anadur 10a-180

3.4.4.1 Semai Müennesler

Metnimizde semai müennesler çeşitli kavramlar çerçevesinde geçmektedir. Arapçada bir de şeklen ve mana bakımından müennes olmadığı halde müennes kabul edilen sözcükler vardır. Bunlara müennes-i semai (işitilerek öğrenilen, lūgat kitaplardan bellenen müennes) denir. Sayıları yetmiş yedidir. Bir kısmı daima müennes, bir kısmı bazen müennes bazen de müzekkerdir (Timurtaş 1977:151). Aşağıda semai müenneslerden bir kısmı örneklendirilmiştir:

- **şems** ‘*güneş*’ 4a-51
- **firdevs** ‘*cennet*’ 4a-50
- **sakf** ‘*tavan*’ 25b-491

3.4.4.2 İtibari Müennesler

Metnimizde semai müenneslerin yanında itibari müennesler de geçmektedir. Yukarıda (müzekkerlik ve müenneslik başlığı altında) gösterilen üç müenneslik işaretini taşıyan sözcükler, şekil bakımından müennestirler. Bunlara müennes-i lâfzî denir. Bir de mana bakımından müennes sayılan sözcükler vardır. Bunlara müennes-i manevi adı verilir (Timurtaş 1977:151).

Aşağıda itibari müenneslerin bir kısmı örneklendirilmiştir. Bu örnekler metnin farklı yerlerinde yer almaktadır ve belli bir düzenle sıralanmamıştır:

- **ümm** ‘*ana*’ 10a-180
- **yed** ‘*el*’ 5a-70
- **‘ayn** ‘*göz*’ 20b-388

3.4.5 İsimler

Arapça, bükümlü bir dildir, yani bir kökten yeni sözcükler türetilirken başa veya sona ekler getirilmez; sözcüğün kökünü oluşturan temel harflerin belli bir

kalıba göre başına, sonuna veya ortasına; bazen hepsine birden belli harflerin ilâvesiyle yeni sözcükler yapılır. Bu yapıdan dolayı, Arapça sözcükler klasik dil bilgisi kitaplarında bugünkü dil bilgisi anlayışından farklı bir şekilde sınıflandırılmıştır. Türkçede kullanılmayan fiil çekimlerini bir tarafa bırakırsak, Arapça sözcükler kabaca iki gruba ayrılır:

a) asıl isimler (ism-i camid)

b) türemiş isimler (ism-i müştak)

Asıl isimler (ism-i câmid) grubuna giren sözcükler özel isimler, cins isimleri ve sayı isimleridir (Develi 2008: 185).

Fiilden türemiş isimler (ism-i müştak) şunlardır:

İsim, Masdar, İsm-i fâil, İsm-i mef'ûl, Sıfat-ı müşebbehe, İsm-i tafdil, Mübalağa-i fâil, İsm-i zaman, İsm-i mekân, İsm-i âlet, İsm-i mensup, İsm-i tasgir. Arapçada masdar dâhil olmak üzere, bütün isimler fiilden türemiş sözcüklerdir. Aynı kökle ilgili sözcüklerin meydana getirdiği gruba sözcük ailesi denir. Müştak sözcüklerin en önemlileri ve en çok kullanılanları mastarlarla ism-i fâil ve ism-i mef'ûllerdir (Timurtaş 1977:126-127). Arapça sözcüklerin kökünü teşkil eden aslî harfler –birkaç istisna- dışında en az üç harfli olur. Bu kök harfler kimi durumlarda dört veya beş tane olabilir. Üç aslî harften oluşan köklere sülâsi, dört aslî harften oluşanlara rubâi, beş aslî harften oluşanlara humâsî denilir (Develi 2008: 188).

Metnimizde bu sayılan kök ve yapıda sözcükler geçmektedir. Aşağıda, metnimizde görülen Arapça adlardan örnekler vermeye çalışacağız.

3.4.5.1 Metinde Geçen Mastarlar ve Vezinleri

Metnimizde Arapça çok sayıda mastar görülmektedir. Metinde hemen hemen bütün mastar kalıplarına uyan sözcükler olduğu söylenebilir.

Mastarlar hareket ve oluşu şahsa ve zamana bağlı olmadan anlatan fiil isimlerdir. Arapçada mastarlar mücerred (soyut, basit) ve mezidünfih (arttırılmış, harf eklenmiş) olmak üzere ikiye ayrılırlar. Mücerred mastarlar şuhūdi mazi müfred 3. şahıslarında zaid harf bulunmayan mastarlardır (Timurtaş 1977:128-129).

Bu mastarlardan başka bir de mimli mastarlar vardır. Bu mastarlara örnek bu bölümden sonra verilecektir. Bu mastarların kırk'a yakın vezni olmakla beraber aşağıda en çok kullanılan yirmi tane mastar, vezni ve yanında kullanıldığı diğer vezinle beraber verilmiştir. Metnimizde bir dize, aynı kavram alanına giren sözcüklerden oluşabildiği gibi, vezin ortaklığı (yapı benzerliği) olan sözcüklerin yan yana dizilmesiyle de oluşabilmektedir. Aşağıda metnimizde geçen mastarlardan örnekler ve karşılarında parantez içerisinde vezinleri gösterilmiştir:

- **ḥūkm** 'emir' (fu'l vezni) 9a-155
- **şarb** (fa'l vezni) 24a-454
- **fu'ād** 'gönül' (fu'âl vezni) 6a-99
- **ḳurbān** 'yakınlık' (fu'lân vezni) 16a-299
- **kitābet** 'yazmak' (fi'âlet vezni) 15b-291
- **sūḫūnet** 'isilik' (fü'ület vezni) 19a-358
- **vāfir** 'çok' (fâ'il vezni) 12b-225
- **şehādet** 'şahitlik' (fa'âlet vezni) 26a-492
- **ḳurbet** 'yakınlık' (fü'let) 6b-103
- **hezeyân** 'sayıklama' (fa'alân vezni)

Bazen aynı dize içerisinde verilen sözcüğün vezni ile kurulu, bir tane daha aynı vezinde sözcük bulunabilmektedir:

- **vicdān u fiḳdān** bulmaç yitürmek (fi'lân vezni) 16b-307

- **sükût** ‘*sessizlik*’ **ķunūt** ‘du‘ā’ (fu‘ül vezni) 6b-100
- **kerem** ‘*asalet*’ **ķalem** (fa‘al vezni) 1b-8

Bir dizede farklı vezinli sözcükler de bulunmaktadır.

- ‘**ilm** ‘*bilgi*’ (fi‘l vezni) ‘**āmil** (fā‘il vezni) 10b-185
- **cevāb** ‘*yant*’ (fa‘āl vezni) **mucāvib, müsāfiķ** (ism-i mef‘ul) 22a-418
- **zahmet** ‘*sıkıntı*’ (fā‘let vezni) **melāmet** (fa‘ālet vezni) 5a-77
- **firār** ‘*ķaçmak*’ (fi‘āl vezni) ‘**ilm, hıfz** (fi‘l vezni) 24a-462
- **kiber** ‘*ķocahķ*’ (fi‘āl vezni) **ķudūs** (fu‘ül vezni) 12a-220

3.4.5.2 Metinde Geçen İsm-i Mekânlar

Metnimizde de ism-i mekânlar yer yer geçmektedir. Yer gösteren sözcüklere ism-i mekân denir. Bunlar türedikleri fiillerin cereyan ettiği yeri bildirirler ve üç vezin üzere bulunurlar (Timurtaş 1977:148). Bu vezinler ‘*mef‘al, mef‘alet, mef‘il, mef‘ilet*’ vezinleridir. Metnimizde yukarıda ifade edilen vezinlerden mef‘alet veznine örnek bulunamamıştır. Metinde geçen ism-i mekân sözcüklerinin verildiği dizelerde sözcüklerin aralarında anlam yakınlığı olmadan gelişigüzel biçimde tek başına kullanıldığı saptanmıştır:

- **menzil** ‘*vanlacak yer*’ (mef‘il vezni) 9b-162
- **merkez** ‘*yol*’ (mef‘al vezni) 9a-153
- **mezheb** ‘*yol*’ (mef‘al vezni) 2a-17

3.4.5.3. Metinde Geçen İsm-i Aletler

Metnimizde ism-i aletler de geçmektedir. Aşağıda örneklerinin verileceği alet isimleri üç değişik kalıpta karşımıza çıkmaktadır. İsm-i aletlerin *mif‘āl, mif‘el* ve *mif‘ale* olmak üzere üç vezni vardır.

İsm-i alet, alet ve edevat ismi olan sözcüklerdir. Fiilin eserini mef'ûlüne eriştirmeğe vasita ve alet olan sözcükler denir. İsm-i aletler, ism-i mef'ûller gibi, yalnız geçişli mastarlardan gelir, geçişsizlerden gelmez (Timurtaş 1977:147). Metnimizde alet isimleri farklı dizelerde tek bir kavramı ifade etmek için kullanılmış olup birbirinden bağımsız anlam örgüsüne sahiptir. Aşağıda bu örnekler sıralanmıştır:

- **mir'ât** '*ayna*' (mif'âl vezni)3b-40
- **mirfāk** '*dirsek*' 21b-412
- **mirkāt** '*merdiven*' 14b-264

3.4.5.4 Metinde Geçen İsm-i Mensuplar

Mensupluk, aitlik anlamı ifade eden sözcüklere denir. Kıyasî olarak meydana getirilen bu sıfatlar vasfin konuya herhangi bir yönden nispet edilmiş olduğunu gösterirler. İsm-i mensuplar kullanışları itibari ile isim değil sıfatlırlar. Osmanlıcada pek çok kullanılmış olan ism-i mensuplar, isim ve mastarlara şeddeli ve tenvinli bir {iyyun} getirilmek suretiyle yapılırlar. Osmanlıca da tenvin ve şedde kaldırılır, ye uzun 'i' olarak okunur (Timurtaş 1977:148).

Metnimizde ism-i mensuplar Arapça 'iyyun' biçiminde değil Osmanlıca nisbet 'î' si biçiminde geçmektedir. Metnimizde geçen ism-i mensupların verildiği dizelerde bu sözcüklerin dizelerde gelişigüzel olarak yer aldığı görölmektedir:

- **ġani** '*zengin, varlıklı*' 18a-338
- **celî** '*belli, meydanda*' 3b-40
- **bāzi** '*togan*' '*doğan*' 7a-115

3.4.5.5 Metinde Geçen İsm-i Fâiller

İsm-i fâil olarak isimlendirilen sözcükler, fiilde belirtilen hareketi, oluş veya kılışı yapanı ifade eder (Develi 2008: 194). İsm-i fâil bir sıfat-fiildir. Türkçedeki {-an, -en} ekine karşılıktır. Arapçada ism-i fâiller, fillerin karşılığıdır (Timurtaş 1977:136-137).

Yukarıda ifade edildiği üzere, metnimizde ism-i fâillere rastlanmaktadır:

- ‘**ālīm** *‘bilen, bilgili’* (ism-i fâil)23b-447
- **sālīm** 12a-218 (ism-i fâil) 1b-6
- **kālīh** yüzünü purlatan **ṭālīh** yavuz **ṣālīh** eyü 7a-112 (İsm-i fâil)

Ancak zaman zaman da bir dize içerisinde fâillerin yan yana verildiğini, görmekteyiz:

- **cādīl** *‘kuvvetli’* **cāhid** *‘bilerek inkar eden’* (İsm-i fâil) 25b-490

3.4.5.6 Metinde Geçen İsm-i Mef’üller

Metnimiz İsm-i mef’ül kalıbı içerisinde sözcükleri de barındırmaktadır. Belli bir anlam yakınlığı olmadan, gelişigüzel bir biçimde aynı dizelerde yer aldığını gördüğümüz ism-i mef’üllerin tanımı şu şekilde yapılmaktadır: İsm-i mef’ül olarak isimlendirilen sözcükler, fiilde belirtilen hareket, oluş ve kılışa maruz kalanı, etkileneni ifade eder (Develi 2008: 194). İsm-i mef’ül de sıfat-fiillerdendir. Arapça ism-i mef’üllerin Türkçedeki karşılığı edilgen fiillerden {-an, -en, -mış, -miş} ekleriyle yapılanlardır. Edilen yahut edilmiş anlamlarını ifade ederler (Timurtaş 1977:140).

Metnimizde bazen ism-i mef’ülleri, aynı beyit içerisinde tek başına görmekteyiz:

- bā' is katı hācetlüdür şāgır zelīl **medhūr** u hor 7a-118 (İsm-i mef'ül, sülasi)
- **mesnūn** koçar balçık şalşāl kuru balçık 18a-340
- **mescūr** toldırımış dürdür u varța girdāb 23a-436

Metinde ism-i mef'üllerin, aynı dizede, aynı yapıda iki veya üç sözcükle beraber verildiğini de görmekteyiz. Aşağıda bu kullanımları karşılarında anlamlarını vererek örneklendirdik:

- **merkūm** (yığılmış), **meskūb** (ağıdılmış şu), **maḥşūr** (korunmuş) (ism-i mef'ül, sülasi) 21b-406
- **meştūr** yazılmışdur **medhūr** sürülmüşdür (ism-i mef'ül, sülasi)
mezḫūh boğazlanmışdur **mesfūh** dökülmüş kan 17b-331(ism-i mef'ül, sülasi)

3.4.5.7 Metinde Geçen Sıfat-ı Müşebbeheler

Metnimizde, özellikle sözlük kısmında sıfat-ı müşebbehelere yer verildiğini görmekteyiz. Arapçada değişmeyen, devamlı, sabit bir vasfı, bir hal ve keyfiyeti bildiren sözcüklere sıfat-ı müşebbehe adı verilir. Sıfat-ı müşebbeheler Türkçedeki ve başka dillerdeki tavsifi sıfatlar hükmündedir. Bunlar çeşitli vezinlerde olurlar. Yalnız geçişsiz fiillerden sıfat-ı müşebbehe yapılır. Türkçede fiilden {-kan / -ken} ekleriyle yapılan (unut-kan, alın-gan, gir-gin, dal-gın, piş-kin vs.) sıfatlar, Arapçanın sıfat-ı müşebbehesine karşılıktır. Sıfat-ı müşebbehelere ism-i fâillere benzedikleri için bu ad verilmiştir Dolayısı ile bunlara benzeyen sıfat diyebiliriz. (Timurtaş 1977:143).

Metnimizde sıfat-ı müşebbeheler, aşağıda görüldüğü gibi, bazen bir dize içerisinde birden fazla sıfatla beraber verilerek aynı yapıda sözcüklerle kurulduğu ve kavram yakınlıkları kurularak dizinin oluşturulduğu görülmektedir:

- **ahzar** ‘yeşil’ **ezrak** kebūd **ahmer** kızıl (ef’al babı)7a-113
- **ecred** ne kılsuz tenlüdür **emred** şağalsız sâde-rû (ef’al babı) 7a-114

Bazen de metnimizde sıfat-ı müşebbeheler, dize içerisinde değişik kavramları karşılayan sözcüklerle yan yana kullanılmaktadır. Bu sıfatlar vezne denk düştüğü için beyitte gelişigüzel olarak yer almıştır:

- **ekmeh** nedür gözsüz toğan teyhüce çil bâzî toğan 7a-115 (ef’al vezni)
- **ebkem** aşam dilsiz şağır isma’ işit uç’ ud otur 7a-118 (ef’al vezni)
- **hasen** gökçek tenâfûs rağbet etmek 5a-74 (fa’al vezni)

Metinde ilgili beyitlerde yukarıda verilenlerin yanında farklı yapıda, sözcük başında uyaklı sıfatlar ve sıfat-fiiller de kullanılmaktadır. Metinde geçen bu sıfatlar bazen bir beyitte değişik bab ve vezinlerde kullanılmaktadır. Genelde ise ön uyak uyumu söz konusu olup aynı beyitte tek kalıp kullanılmaktadır. Bazı beyitlerde ise sadece sözcüğün Arapça mastar hali kullanılmaktadır. Aşağıda ilgili örnekler gösterilmiştir:

- **muhsin** êylik edici **muħbit** tevâzu’ edici 8b-150 (if’al babında ism-i fâil)
- **hanîf** toğrı ‘ivec egrilik **naẓîf** u arı (mastar)
- **ħafîf** yeyni **naħîf** arığ u **cefîf** kırı 24b-467 (mastar)
- **cedîd** yeñi **remîm** çürük **kaşîr** kışa **nefir** bölük 13a-235 (mastar)

Metinde ilgili beyitlerde sıfat görevinde adlara yer verilmiş olup, ilgili babları karşılarında verilmiştir:

- **ebter** sonunda ħayrı vü evlâdı ħalmayan ölü 7a-116 (ef’al babı)

- **ahzar** yeşil **ezrak** kebūd **ahmer** kıızıl **eşfer** şaru 7a-113 (ef'al babı)

Metinde abartı sıfatlarına da yer verilmektedir:

- **şiddik** zihî gerçek hem nās u ünās insān 17b-33
- 'alīm ü 'alim ü 'allām ü dānā 23b-447. *Bkz. (3.5) Arapça Sözcüklere Verilen*

Türkçe Karşılıklarda Görülen Ses ve Yapı Özellikleri, Ortaçlar (Sıfat-Füller) 3.5.3.2.2 Ortaçlar (Sıfat-Füller)

3.4.5.8 Metinde Geçen İsm-i Tafdiller

Metnimizde İsm-i tafdiller de geçmektedir. İsm-i tafdil, vasıf anlamının bir kimse veya nesnede öbürüne veya öbürlerine nisbetle daha çok yahut en çok olduğunu bildiren sıfatlara denir. Nisbi veya mutlak bir fazlalık, ziyadelik bildiren bu nisbi fazlalık, sıfatlardan önce *'daha, daha çok'* mutlak fazlalık ise *'en'* zarfları getirilerek yapılır. İsm-i tafdil'in *'ef'al'* olmak üzere bir tek vezni vardır (Timurtaş 1977:147).

İsm-i tafdillerin bazen, yukarıdaki dizayle aynı vezinde ve madde başı uyaklı biçimde kullanıldığı görülmektedir:

- **ebraş** ela tenlü kişi **eşhel** ela gözlüdürür (ef'al vezni)
ecred ne kılsuz tenlüdür **emred** şağalsız sâde-rû 7a-114 (ef'al vezni)
- **ekmeh** nedür gözsüz toğan teyhüce çil bâzî toğan 7a-115

İsm-i tafdillerin bazen de farklı vezindeki sözcüklerle beraber verilmekte olduğu, ve diğer sözcüklerle hiçbir benzerliğinin olmadığı da görülmektedir. Aşağıda verilecek örnekte, metinde geçen ism-i tafdil, metinde geçen farklı kalıp ve vezindeki sözcükle beraber verilmiş olduğu görülecektir:

- **ekşer** *'en çok'* (ef'al vezni) **şühür** *'aylar'* **umür** *'işler'* (fu'ül vezni) 4b-67

3.4.5.9 Metnimizde Geçen Mimli Masterlar

Metnimizde, Arapçada mimli master şeklinde geçen sözcükler de bulunmaktadır. Mimli masterların tanımını yapacak olursak; baş taraflarında ekleme mim harfi bulunan sülasi masterlara masdar-ı mîmi adı verilir. Mücerred sülasi masterların hemen her vezninden fakat daha çok eklemesiz olanlardan yapılıdır. Mânâ bakımından mimsiz sülasi masdarla, mimpliler arasında herhangi bir fark yoktur (Timurtaş 1977:130-131).

Aşağıda, metinde geçen mimli masterlardan örnekler gösterilmeye çalışılmış, vezinleri de parantez içinde gösterilmiştir:

- kııl bu kitâbı sebeb-i **ma'rifet** (mef'ilet vezni)

ben xulîña vâşıta-i **mağfiret** (mef'ilet vezni) 3b-43

Metinde ayrıca dört aslî harften meydana gelen ve Arapçada mücerred rûbai masterlar denilen, sadece fa'lelet vezni bulunan masterlar da geçmektedir. Aşağıda, metinde tespit edilen bu masterlardan iki örnek verilmiştir:

- **terceme** 'tercüme' 3a-32

- **vesvese** 'şüphce' 21a-397 *Bkz. 3.5 Arapça Sözcüklere Verilen Türkçe*

Karşılıklarda Görülen Ses ve Yapı Özellikleri, Ortaçlar (Sıfat-Füller)

3.4.5.10 Metinde Geçen Mec'ul (Yapma) Masterlar

Metnimizde Mec'ul masterlara tespit edilen iki örnek vardır. Bu sözcükler beyitte madde başı olup, diğer sözcüklerle anlam yakınlığı olmasına rağmen, aynı masterla gelmemektedir.

Müştak sıfatlar, bazı isimlerin sonuna şeddeli 'ye' ve 'te' {-iyyet} ilave edilerek master yapılıdır. Türkçede {-lık,-lik} ekiyle yapılan isimlere karşılıktır (Timurtaş 1977:149). Aşağıda ilgili örnekler sıralanmıştır.

- **meziyyet** ‘*üstünlük vasfı*’ 8a-138
- **hamiyyet** ‘*‘ār itmek*’ 22b-427. *Bkz. (3.5) Arapça Sözcüklere Verilen Türkçe*

Karşılıklarda Görülen Ses ve Yapı Özellikleri, Ortaçlar (Sıfat-Füller)

3.4.6 Metinde Geçen Adıllar (Zamirler)

Metnin sözlük bölümünde, kavramların karşılıkları olarak, bazen Arapça adıllara da yer verilmektedir:

- yā-leyte ey n'olaydı len elbette **nahnu** biz
- key tā metā kaçan **enā** ben innemā hemān 14b-265
- **leke** saña **ķableke** senden ön deme lā-teķul li-yeķul desün 21a-401
- bime ne ile **şümme** anda lime ma^ç nısı niçündür 24a-461
- ulā^ç ike anlar inneke sen **hunālik** anda zālike ol 13a-232
- ‘**amme** neden **mimme** neden mā degil

şümme yine keyfe nite iz kaçan 20b-382 *Bkz. (3.5) Arapça Sözcüklere Verilen*

Türkçe Karşılıklarda Görülen Ses ve Yapı Özellikleri, Adıllar

3.4.7 Metinde Geçen Edatlar ve Birleşik Şekiller

Metnimizde edatlara da rastlanmaktadır. Yazar eserinde, Arapça edatları muhataba bir beyit içerisinde toplu bir biçimde öğretmektedir. Öğrettiği edatları o bölümün veznine uygun olarak vermektedir.

Arapçada harf yahut edat denilen sözcüklerin çeşitli şekillerinden bazıları Osmanlıcada kullanılmıştır. Bunlar arasında *ammâ, hatta, fakat, lâkin, illâ, velev* gibi daha çok cümleleri bağlayan haruf-i atf (bağlama edatları) bulunduğu gibi harf-i cer denen ve tek başına mana taşımayan edatlar da vardır. Bunlarla birleşik şekiller yapılır. Daha çok birleşik zarflarda kullanılan bu ekler ve vasıl suretiyle getirdikleri belli başlı şekiller vardır (Timurtaş 1977:164).

Aşağıda, Arapça edatlardan birkaç örnek verilmiştir:

- **li** için **fī** de **fe** pes mā ne ‘**alā** üzre e mi
bi ile **kem** niçe **ennā** nite **kellā** zinhār 15b-283
- **bi-ādābihi** 2a-16
- **li** için 15b-283
- **inlev** eger 13a-232
- **innemā** ancak 11b-203 *Bkz. (3.5) Arapça Sözcüklere Verilen Türkçe Karşılıklarda*

Görülen Ses ve Yapı Özellikleri, İlgeçler

3.4.8 Metinde Geçen İzafet Terkipleri

Metnimizde izafet terkiplerine eserin sözlük kısmında rastlanmaktadır. Bu terkipler metinde ilgili vezne denk düştüğü için gelişigüzel biçimde verilmektedir.

Hususî bir mana ile bir ismin başka bir isme bağlanması, bir ismin öbürünü tamamlaması demek olan izafet, Arapçada Türkçeye göre değişik bir birleşme şekliyle yapılır. Türkçede tamlayıcı önce, tamlanan sonra geldiği halde Arapçada bunların sırası tersinedir (Farsçada ve birçok batı dillerinde durum aynıdır). Tamlanan ve tamlayan isimlerin meydana getirdiği birleşmeye terkeb-i izafi (isim tamlaması) adı verilir (Timurtaş 1977:162). Metinde kullanılan tamlamaların çoğu Farsçanın sözdizimine göre kurulmuştur. Yukarıda ifade edilen izafet terkiplerinden aşağıda anlamlandırılarak örneklendirilmiştir:

- ulü'l-elbāb ‘*aķıl issileri*’ **5a-78**
dulükü's-şems ‘*gün tolanması*’ **5a-73**
- el-Baħru'l-Müteķā's-Sālimü'l-Müşemmen **16b-309**

3.5 Arapça Sözcüklere Verilen Türkçe Karşılıklarda Görülen Ses ve Yapı Özellikleri

3.5.1 Eserin Yazım ve Ses Bilgisi Özellikleri

Eserin yazım ve ses özellikleri Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerine uygundur. Metindeki Türkçe sözcüklerde ünlüler, bazen hareke işaretleri ile, bazen de yazım harfleri denilen *elif* (ا), *vav* (و), ve *ye* (ي) ile yazılmıştır. Bunların kullanılışında da belirli bir kural yoktur. Bazı sözcüklerin yazımında nüshalar arasında farklılık görülmektedir. İncelediğimiz K nüshası ile K1 nüshası arasında farklıklar dikkat çekmektedir. Bu farklılıklar bu araştırmanın metin kısmında dipnotlarda gösterilmiştir.

Türkçedeki *kapalı* é sesini Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde gösterecek özel bir işaretin bulunmayışından dolayı bu dönem eserlerinde kesre ile harekelenen biçimler, *kapalı* é olarak okunmuşlardır:

- muḥsin éylik édici muḥbit tevāzu‘ édici **8b-150**

Metnimizde aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere Türkçe sözcüklerin yazımında genellikle *p / b* ayrımı gösterilmektedir. Ancak eserde *p* sesini içeren sözcükler ve eklerin yazılışı sistemli değildir. Türkçenin ses düzeninin gereği olarak *p*’ li olan sözcük ve ekler, eserde kimi yerde ‘b’ ile yazılmaktadır. Eserde /b/ ünsüzünü içeren ve Türkiye Türkçesi kuralları doğrultusunda /p/ ile gösterilmesi gereken Türkçe sözcük ve ekler, /p/ ile çeviriyazıya aktarılmıştır:

- fenā yok **olup** getmek beḳā var ḳalmaḳdur 22a-419
- ümmī anadan ṭoḡma hem ümmī **okuyup** yazmayan 25b-486
- nazmı ḥuṣūşında **édüp** ihtimām 3a-31

- kādih **dūrişüp** kesb eden şāmiḥ bülend-i ḳavm ulu 7a-112

Çeviriyazısını ortaya koyduğumuz bu eserin Arap harfli orijinalinde, /k/, /g/, /ñ/ seslerini yazımda birbirinden ayırıcı farklı bir işaret kullanılmamıştır.

Eserin K nüshasında hemzenin yerini “y” ünsüzü almış, K1 de hemze korunmuştur:

- ğarīm dāyin ü medyūn ğarām **dāyim** (دایم) şer

şarīm ḳaṭ' olınan inşirām üzülmeğdür **25a-482** K 25a-482 (**K1 18b-701** (دأم))

Ayrıca *bkz. (3.4) Sözlükte Görülen Arapça Dilbilgisi Özellikleri.*

Eserde yer yer gereksiz elif kullanılmaktadır. Bunun Kur'ân yazım geleneği yahut müstensih hatasından kaynaklandığı düşünülmektedir:

- şe' -īr arpa hem duḥn u erzen **ṭaru** (طروا) 8b-141

3.5.2 Ses Olayları

Metin eski zamanlarda yazıya geçirildiği için, büyük ölçüde yazıldığı dönemin ses özelliklerini taşımakta ve korumaktadır. Bunun yanında, bugüne yaklaşan ses özellikleri de görülmektedir.

Metinde Doğu Türkçesine ait eski bir biçim de sözcük geçmektedir. K nüshasında ‘olsa’ diye geçen sözcük K1 nüshasında ‘bolsa’ şeklinde geçmektedir:

- aña binā' en n'ola olsa temām K 1b-4 (**bolsa** **بۆلسا** K1 1b-3)

Metinde -ḳ>-ḥ yanında -ğ>-v ses değişimine de rastlanmaktadır:

- sine **daḥı** nü' ās ımızğanmaḳ 11b-202 takı > daḥı
- şır **şavuk** şarşar **şavuk** yeldir ḳatı 26a-500 soğık > şavuk / şavık

Büyük ölçüde Eski Anadolu Türkçesinin ses özelliklerini gördüğümüz metnimizde sözcük bünyesinde ve eklerdeki nazal n'/ñ/ korunmaktadır. Metindeki nazal n'nin /ñ/ korunması zamirlerde de görülmektedir:

- mirā vü rey**b**(e) gümāndur verā öte **añaru** 25a-474
- şiyem **bunuñ** cem' i 12a-211
- zencebīl uçmağ şarābı selsebīl anda **bñar** 8b-147

Metnimizde ğ/ g sesleri de korunmaktadır:

- luğūb kaçatı **yorulmağa** de ufūl u ğurūb **tolunmağa** de 12a-221

Metnimizde ses düşmelerine de yer yer rastlanmaktadır.

- muşsin **eylik** (< eyelik) edici muşbit tevāzu' edici 8b-150
- kelāle şol öli kim yoğdur **oğlı** (<oğulu) vü pederi 24b-469

Günümüz Türkiye Türkçesinde ettirgen çatı eki korunurken metnimizde Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi tonlulaşma görülür:

- müsteħiff ü müstefiz **korqudup** eden bī-ķarār 9a-150

Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi metnimizde de ünsüz uyumu yoktur:

- zenbī keşirūn **çoğdur** günāhım 4a-56
- celā āvāre **olmağdur** vağandan 24a-457

Eski Anadolu Türkçesini temsil eden eserlerde büyük ünlü uyumu tamdır. Ancak küçük ünlü uyumu gelişmemiştir. Kimi sözcüklerin ikinci hecesindeki yuvarlak ünlü metnimizde de korunmaktadır:

- zīnet ü ħilye bezekdür zeheb ü nażar **altun** 15a-280

- dārī vü muġnī def' eden ma' rūf **eyü** münker yaman 25b-487 (**edgü** > **eygü** > **eyü**)

Eski Anadolu Türkçesindeki kimi eklerin hep yuvarlak ünlülü olmasına karşın, kimi eklerin dar-düz ünlülü olduğu görülmektedir:

- tāġī vü ' anīd **azġun** muhtāl ü eşir ħod-bīn 17b-332
- yüzüñ şuyına sen alma **şatun** yüz aġlıġ-ı iki cihānı deġer 13a-236

Metnimizde Eski Anadolu Türkçesinde küçük ünlü uyumuna aykırı olan eklerin bazen uyuma girdiği tespit edilmiştir. Addan ad türetme eki olan {-Iik} eki hep dar-düz ünlülü iken, metnimizde küçük ünlü uyumuna uygun olarak kullanıldığı da dikkati çekmektedir:

- ' aşā aġşam ta' āmidur ġadā **kuşluk** ta' āmı hem 4b-68
- seġab açlık şebe' **toġluk** desem yağ oldu sem aġu 4b-69

Bunun yanında Eski Anadolu Türkçesi ile benzer şekilde kullanıldığı da görülür:

- ' utbā rızā **hoşnūdlık** ' uġbā cezā hem ' āġıbet 6b-109
- kıst u sevā **toġnlık** merşad u mirşād yol 10a-178

Eski Anadolu Türkçesinde hep yuvarlak ünlülü kullanılan {-IU} ve {-sUz} metnimizde hem dar-düz ünlülü hem de dar-yuvarlak ünlülü olarak karşımıza çıkmaktadır:

- eyyim **ersiz** ' avret ü ' avretsiz er 9b-171
- ecred ne **ķılsuz** tenlüdür emred **şakalsız** sāde-rū 7a-114
- ġayb **gizlidir** şehādet āşikār 26a-492

- hafī **gizlü** celī rūšen senī yüce denī alçağ 4b-60
- zenīm **yatlu** kişidür le'īm aña beñzer 6b-104
- eberr ü evsağ u emşel **hayırlu** yegrekdür 25b-483
- urub **bağlu** 12a-217
- **nişanlu** olan 12b-223
- **taşlu** şehd(ü) baldur nağl arı 9b-161

Eski Anadolu Türkçesinde sürekli olarak yuvarlak ünlü ile kullanılan {–dUr-} ettirgen çatı ekinin, metnimizde uyuma girmiş biçimi de görülmektedir:

- **indirdi** 2a-11

Yukarıda verilen yapım eklerinde olduğu gibi metindeki çekim eklerinde de, zaman zaman ünlü uyumu görülür. Tamlayan durum eki Eski Anadolu Türkçesinde hep yuvarlak ünlülü iken metnimizde dar-düz ünlülü biçimine de rastlanmaktadır:

- **mutlağın** kaydı yok urub bağlu 12a-217
- nāğūr **bāğın** bekçisi zācir sürici zecr hāy 6b-106
- rūğ **Hağğın** emri hükmi rūğ Qur'an rūğ cān 9a-155
- necm-i hidāyetdür **anuñ** her biri 2a-17
- fe'ülün fe'ülün bu bağr içre gūyā
- **kelāmın** şadef oldı ma' nāsı lü' lü' 17a-318

İyelik II. Tekil kişi eki de Eski Anadolu Türkçesinde hep dar-yuvarlak ünlülü iken metnimizde dar-düz ünlülü biçimine de rastlanmaktadır:

- **luğfiñıla**

Metindeki iyelik III. Tekil kişi eki Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi genellikle dar-düz ünlülüdür:

- diliñ **ucı**dur 24a-460
- zebed řuyuñ **köpügi** 21a-400
- nazmı **huşuşında** dp ihtimm 3a-31

Bunun yanında ünlü uyumuna uygun biçimde de geçmektedir:

- hfid  nfile **oğul oğlu** 12a-217

Eylem çekimlerinde de aynı Şekilde uyuma girmeyen eklerin zaman zaman uyuma girdiği görülmektedir:

- ne dmekdr ‘ alimtu ben **bildim**
ne lğatdr vecedtü ben **buldum** 12a-213
- aĥsen-i tertb ile **verdim** nizm 3a-31

Metnimizde bildirme eki {-dUr} genellikle yuvarlak nlldr. Birkaç düz ünlülü biçimine de rastlanmaktadır:

- şır şavuk şarşar şavuk **yldir** katı 26a-500
- ğassk cehennemde aķan ķan u **iriñdir** 22a-414
- işret ķoparmaķ ğaşb(u) zlmile **almaķdır** 22a-417
- ekmeĥ **nedür** gözsüz toğan teyhüce il bzi toğan 7a-115
- reyyn ķanmıř Şeb‘n **toķdur** 16a-301
- seretanuñ adı yengeç balıķ adı ht u **nndur** 24a-459
- huř gll tutuñ baęlañ **dmekdr** 5a-79
- Őalt raĥmet-i **Hķdur** daĥı nemz u du‘ 5b-87

Metindeki geniş zaman ekleri de Eski Anadolu Türkçesindeki gibi yuvarlak ünlüdür:

- men zellezî kimdür o kim yâ tî gelür yedrî **bilür** 25b-490
- gerçi selâsetde **gelür** bî-nazîr 2b-29

Eski Anadolu Türkçesindeki düz-dar ünlü eklerin kimileri, metnimizde de düz ünlü olarak geçmektedir:

- **kırtılıcağ** 6b-101

Metinde ünlü kaynaşması örnekleri de görülmektedir:

- yâ-leyte ey n'olaydı 14b-265

3.5.3 Yapı Bilgisi Üzerine Notlar

3.5.3.1 Metinde Yer Alan Çekimli Eylemler

Çalıştığımız metin bir sözlük olmasına karşın metnimizde çekimli eylemler de yer almaktadır. Metnimizde bütün zaman eklerini görememekteyiz. Metinde görülen çekimli eylemler aşağıda verilmiştir.

Metnimizde duyulan-farkına varılan geçmiş zaman eklerine rastlanmaktadır. Geçmişte cereyan eden bir oluş veya kılışın bizzat görülmediği başkası tarafından nakledildiği durumlarda bu zaman kullanılır. İfadesinde rivayet anlamı bulunur. Asıl eki {-mİş'}tır ve dâima 'düz-dar ünlü' ile kullanılır (Gülsevin 2007: 80). Metnimizde üçüncü teklik ve üçüncü çokluk biçimlerine rastlanmaktadır. Diğer şekillere rastlanmamaktadır:

- ağır yükler **imiş** ehmâl ü evzâr 13b-242
- ed^c aci kıra gözlü **yazmışlar** 11b-204

Metnimizde Belirli Geçmiş Zaman Eklerine de rastlanmaktadır. Söyleyenin geçmişte yapıldığı veya olduğunu söyleyenin bizzat gördüğü veya görmüş kadar

kesinlikle bildiği bir fiili anlatırken bu zaman kullanılmıştır. Bu zamanın asıl eki {-d+kişi}dir. (Gülsevin 2007: 88). Metnimizde 1. Tekil kişi, 2. Tekil ve Çoğul kişi, 3.

Teklik ve çokluk kullanımlarına rastlanmaktadır:

I. Tekil Kişi:

- ne lügatdür vecedtü ben **buldum** 12a-213

II. Tekil Kişi:

II. Çoğul Kişi

- elemtere **görmediñ mi** 12b-231 em hasibtüm **şandıñuz mı** 9a-156

III. Tekil Kişi : Eski Anadolu Türkçesindeki gibi hep dar düz ünlüdür:

- hanek şamağ **oldı** 12b-224
- telā **uydı** 5b-81
- hāğa **indi** 5b-82
- fā'e **döndi** 5b-82

III. Çoğul Kişi:

- nazımla bir niçe lügat **yazdılar** 2b-22

Metnimizde Geniş Zaman Eklerine de rastlanmaktadır. Geniş zaman oluşu, kılışı, konuşma anıyla, ondan önceki ve sonraki zamanı taşıyabilir. Eski Anadolu Türkçesi'nin Türkiye Türkçesinden farkı bu dönem metinlerinde 'düz-dar' ünlülerin yerine 'yuvarlak-dar' ünlülerin tercih edilmiş olmasıdır (Gülsevin 2007: 92).

Metnimizde geniş zamanın III. Tekil ve Çoğul kişi örneklerine rastlanmaktadır:

- yeşir(u) olur yekün(u) gibi yağūs(u) **şalar** yağūz(u) gibi
ye'üb(u) döner yebū' u gibi yedussu gömer yesubbu **söger** 13a-233
- ya'şimu hem yekle' u **şaklar** demek
yekzibu hem yağrūşu **söyler** yalan 20b-383

- ya^ç dü **éder** tecāvüz yebdü olur nümāyān

müfā^ç aletün müfā^ç aletün **vérürler** (vér-ür-ler) ise cihānı bütün 13a-236

- maḡbūz-ı hezec bu baḡra **dérler** 19a-352

Metinde Geniş zamanın olumsuz biçimine de rastlanmaktadır.

- **ṭurmaz** döner felekler mānend-i çarh-ı gerdān 23b-444

Metnimizde gereklilik kipine de rastlanmaktadır. İncelediğimiz metinde gereklilik kipi Eski Anadolu Türkçesindeki gibi {-mak gerek} ile sağlanmıştır:

- **bilmek gerekdür** veznile evzān 4a-57

Metnimizde dilek-şart ve istek kiplerine de rastlanmaktadır. Bugün ‘Dilek-Şart Kipleri’ başlığı altında verilen bu kipler Eski Anadolu Türkçesi özellikleri taşıyan çalışmamızda {-sA} eki ile sağlanmakta, metinde I. ve III. Tekil kişi eki ile çekimi görülmektedir:

- nām-ı Ḥudā **olsa** esās-ı kelām

aña binā^ç en n'ola **olsa** temām 1b-4

- müfte^ç ilün mefā^ç ilün şā^ç ir **iseñ** bu ^ç ilmi bil 19a-360

- ^ç ulemā saña **diye** āferīn cühelā saña ḡalalar zebūn 21b-402

Metnimizde emir kiplerine de rastlanmaktadır. Metnimizde emir kipi eklerinden II. Tekil ve Çoğul, III. Tekil kişiye emir çekimi görülmektedir:

- te^ç allem **öğren** ebşir **gör** tekellem **söyle** unzur **baḡ** 4b-64

- hellüme **gel** 18b-345

- mef^ç ūlü fā^ç ilātün bahr-ı muzāri^ç i **bil**

^ç ilm ü kemāl ü ḡikmet kesb eyle olma nā-dān 23b-445

- enbi^ç ūnī baña ḡaber **verinüz** 12a-214

- Һarūr issı mārıc dütünsiz yalıñ
hedef oқ nişānı te' ālev **geliñ** 17a-321
- erūnī **gösteriñ baña** demekdür 13b-248
- leke saña қableke senden öñ **deme** lā-teқul li-yeқul **dēsün** 21a-401

Metnimizde Birleşik Çekimlere de rastlanmaktadır. İstek Kipinin hikâyesi için metnimizde iki örnek bulunmaktadır:

- yā-leyte ey **n'olaydı** (< ne ol-a i-di) len elbette naһnu biz 14b-265
- şah җınma ve levterā **göreydiñ** (<gör-e i-diñ) 18b-344

Geniş zamanın koşulu III. Çoğul çekiminin de bir örneği bulunmaktadır:

- müfā' aletün müfā' aletün **vürürler ise** cihānı bütün 13a-236

Metnimizde ekeylemlere de rastlanmaktadır. Bütün zaman ekleri ve bütün kişilerle çekimime metnimizde rastlanmamıştır:

- ağır yükler **imiş** ehmāl ü evzār 13b-242
- müfte' ilün mefā' ilün şā' ir **iseñ** bu ' ilmi bil 19a-360

Ekeylem yukarıda örneği verildiği gibi birleşik çekimde de görülmektedir:

- müfā' aletün müfā' aletün **vürürler ise** cihānı bütün 13a-236

Metinde ekeylem bildirme kipi III. Tekil Kişi için {dur-ur} yapısı yanında, ekleşmiş biçimi {-dUr/ -dIr} biçim birimi de kullanılmaktadır:

- selb(ü) şoymaq nehb(ü) hem **қapmaq durur** 10a-173
- ba' şere açmaq u **çıkarmaq durur** 20a-373
- mesğabe vü maһmaşa **açlıқ durur** 20a-381
- zevb erimek zerv **şavırmaq durur** 20b-390
- reyyān қанmış şeb' ān **тоқdur** 16a-301

- vālih kıatı **şeydādur** 18a-337
- şavd(u) cebel tağdurur şahre büyük **şaşdur** 10b-182

Aşağıdaki örnekte çekimli bir eylemden sonra da geldiğı görölmektedir:

- mezbūh **boğazlanmıřdur** 17b-331

3.5.3.2 Eylemsiler

3.5.3.2.1 Masterlar

Sözlük olması sebebiyle, metnimizin sözvarlığı içinde eylem adları da bulunmaktadır. Eylem adları için {-mak}lı master kullanılmıştır. İş adı {-mA}lı mastara rastlanmamıştır:

- řakķ(u) **yarmaķ** daķķ(u) **dögmek** hezz(e) **depretmek** kıatı 9b-163
- iřtıyād u şayd avlamaķ řikār 26a-495
- inřā **yaratmaķ** imān **inanmaķ** 3b-50. *Bkz. (3.4.5.1) Metinde Geçen Masterlar ve*

Vezinleri, (3.4.5.9) Metnimizde Geçen Mimli Masterlar, (3.4.5.10) Metinde Geçen Mec'ül (Yapma) Masterlar

3.5.3.2.2 Ortaçlar (Sıfat-Fiiller)

Metnimizde {-mİş} ile kurulan ortaçlar çoğunluktadır:

- sārīb nedür şaşra **çıkan** 7a-119
- mu řad kıapanmıř memnūn **kesilmıř**
mehzūm **řımmıř** mebhūt řayrān 16b-302
- fārīz **yaşamış** řavķal bunamış
menbūř **açılmıř** medhūř řayrān 16b-308

- **menfûş** atılmış 9b-170
- **hasîr** oldu vü müstahsir **yorulmuş** 13a-241
- reyyân **kanmış** şeb'ân tûkdur 16a-301. *Bkz. (3.4) Sözlükte Görülen Arapça*

Dilbilgisi Özellikleri / İsm- mef'ûler

Metnimizde {-dUk} ortaç eki için de bir örnek geçmektedir:

- sen **bilmedüğün** var anda hikmet 16a-294

Metnin K1 nüshasında ortaç eki alan bir sözcüğün, K nüshasında ortaç eki aldığı tespit edilmiştir:

- fâriż yaşamış havkâl bunamış

menbûş açılmış medhûş hayrân 16b-308 *Bkz. bunamak (ونامق) Bkz. K1*

(12a-438) K (16b-308 ونامش)

Şimdiki zaman ortaç eki olarak {-An} ve olumsuzu {-mAz} geçmektedir:

- ümmî anadan tûğma hem ümmî okuyup **yazmayan** 25b-486
- ola huşûşâ **okıyanlar** şıgâr 2b-26
- nedür ' aqîm **tûğırmaz** nedür ' acûz qarî 24b-471
- ferî ' aceb **yaramaz** iş melî zemân-ı tavîl 25a-481

Birkaç örnekte gelecek zaman ortaç eki tespit edilmiştir:

- şübe tã'ife vü şübât cem' i kifât **cem' olacaq** mekân 21a-398
- **varılacaq** yer zarîr nâ-binâ 5b-89
- **kurtılacaq** yer tebâr u veyl helâk 6b-101

3.5.3.2.3 Ulaçlar (Zarf-Fiiler)

Fiilleri başka fiillerle bağlamak üzere zarflaştırılan eklerdir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde en işlek zarf-fiil eki $\{-(y)IcAk\}$ ekidir (Gülsevin 2007: 125). Metnimizde $\{-(y)IncA\}$ zarf-Fiil eki geçmektedir. $\{-(y)IncA\}$ eki Eski Anadolu Türkçesinde ve metnimizde $\{-(y)IncAyA\}$ kadar görevini üstlenmektedir. Ulaçların başlıklarda, atasöz niteliğindeki sözlerde, sözcüklerin tanımlarında geçtiği görülmektedir. İncelediğimiz metnin türü gereği türü fazla değildir.

a) Zaman zarf-fiilleri

- mekfûf **olnca** baħr-ı muzâri[‘] budur mişâl 14a-257

b) Hal zarf-fiilleri

- kendi ‘aybı var **iken** zıkr êde ‘ayb-ı dîgeri 9b-165

c) Bağlama zarf-fiilleri

- fenâ yok **olup gétmek** beķâ var qalmaqđur 22a-419
- Ümmî anadan toğma hem ümmî oğuyup **yazmayan** 25b-486
- bir niçe baħr **üzre açup** perr ü bâl 3a-36

3.5.3.3 Ad Soylu Sözcükler

Bir dildeki sözcükler, adlar ve eylemler olmak üzere iki büyük grupta toplanmaktadır. İncelediğimiz eserin sözlük olması yanında çocuklara öğretilen dilbilgisel birimleri içermesi yönüyle de ilgi çekicidir. Metnimizde bütün ad soylu sözcükler için örnek bulmak mümkündür. Dizelerde adlar genelde yalın biçimiyle sıralanmıştır. Eylemler eylem adı olarak daha önce verildi. Metindeki ad soylu sözcükler de türlerine göre aşağıda örneklendirilmiştir:

3.5.3.3.1 Adlar

Sözlüğün sözvarlığı içinde pek çok ad bulunmaktadır. Burada bir kaç örnek vermekle yetineneğiz. Diğer örnekler için *bkz. (3.6) Sözvarlığı*.

- zevāl ü berāḥ ayrılmağa de ğamāme bulut zabābe tuman **12b-221**
- refref döşek bisāṭ nefīs oldı ‘ abḳarī **14b-271**
- behcet güzellik nadret mişāli **15b-287**

3.5.3.3.2 Sıfatlar

Metinde geçen sıfatlardan örnekler:

- ma‘ ruf **eyü** münker **yaman** 25b-487
- vebīl **ḳatı** şedīd ü şaḳīl ü vekell **ağır** 6b-102
- rüşen **açık** heyyin **kolay** 6b-109
- menzūd **şık** ağaç 14b-269
- **İbn-i Ferište luğatı gibi** genc 3a-35. Bu örnekte, ilgeçli söz öbeği sıfat olarak kullanılmaktadır.

3.5.3.3.3 Belirteçler

Metinde yer alan belirteçler aşağıda sıralanmıştır:

- len elbette 14b-265 (**kesinlik**)
- bu ‘ āleme **neye** geldiñ 25a-475 (**soru belirteci**)

Aşağıdaki örnekler cümle içinde geçmediği için zaman adı olarak gösterdik.

- hem bāriḥa **dün giceye** vü emsiye **dün** de 21a-413 (**zaman adı**)
- verā öte **añaru** 25a-474 (**yer-yön bildiren ad**)
- ‘ amme neden 20b-382 (**soru belirteci**)
- mimme neden 20b-382 (**soru belirteci**)

3.5.3.3.4 Adıllar

Metinde adılların çeşitli durumları aşağıda sıralanmıştır:

- enā ben 14b-265 (yalın durumda şahıs zamiri)
- erūnī baña 13b-248 (yönelme durumunda I. Teklik şahıs şahıs zamiri)
- ecirnā bizi kırtar 13b-248 (yükleme durumunda)
- leke saña 21a-401 (şahıs zamirinin II. Teklik biçimi)
- hā'ulā' i anlar 23a-439 (III. Çokluk şahıs yalın durumda)
- kıanda 9a-156 (ka+n+da) (III. Teklik şahıs bulunma durumunda)
- şümme anda 24a-461 (III. Teklik şahıs bulunma durumunda)
- andan aķar 8b-147 (III. Teklik şahıs çıkma durumunda) *Bkz. (3.4) Sözlükte*

Görülen Arapça Dilbilgisi Özellikleri Üzerine Notlar, Metinde Geçen Adıllar (Zamirler)

3.5.3.3.5 Bağlaçlar ve İlgeçler

Metinde bağlaçlara ve ilgeçlere de rastlanmaktadır:

- 'avn-ı Hūdāyıla **çün** oldı temām 3a-39
- aķta' an seyf ü kalemdür şeķalān insile cin
neyyirān ay**ile** gündür melevān leyl ü nehār 15a-274
- ācām mişelerdür ğayza **ile** ğāb orman 22b-433
- ledünke kıatında leyse degil ledeyye elimde inlev **eger** 13a-232
- celāl **gibi** vaķār ululuķ ğasār ziyān u ifk yalan 12a-220
- bedene deve vü şığır zebīğası Mekkeye gele hedy **içün** 21a-396 *Bkz. (3.4)*

Sözlükte Görülen Arapça Dilbilgisi Özellikleri Üzerine Notlar, Metinde Geçen Edatlar ve Birleşik Şekiller

3.5.3.3.6 Ünlemler

Metinde ünlemlere de rastlanmaktadır:

- bu baħr-i teķārübdür **ey kāmikār** 8a-135
- cem^çine dەرler eyyāme **ey püser** 10a-171
- ke-eyyin **ey** niçe lā-büdde nā-çār 13b-249

3.5.3.3.7 Metinde Geçen Olumsuzluk Birimleri

Metnimizde olumsuzluk koşacı ve olumsuzluk ekine de yer verilmiştir:

- mā **degil** 20b-382
- **olma** nā-dān '*bilgisiz olma!*' 23b-445

3.5.3.3.8 Metinde Geçen Soru Eki ve Soru Sözcükleri

Metnimizde soru eklerine de yer verilmiştir:

- em ħasibtüm **şandıñuz mı** 9a-156
- hel **var mı** 18b-345
- mā **ne** 15b-283
- ^çamme **neden** mimme **neden** 20b-382

3.5.3.3.9 Tekil ve Çoğul Kavramlar

Metinde Tekil ve çoğul kavramlara da yer verilmiştir. Aşağıda bazı örneklerini vereceğimiz bu kavramlara daha fazla örnek için, ilgili metin numaralarına bakılabilir.

Tekil:

- ħınṭa vü füvh ü bürr ü **buğday**dur 11a-200
- **firaş** döşek
- **niṭāk** kemer 13a-231

- dürr **incü** 6b-107

Çoğul:

- ‘**imād** yüce binālar 25a-480
- **ebrār** eyüler 15b-289
- **aḥbāb** dostlar 16b-305

Arapça sözcüklerde görülen dilbilgisi özelliklerin geçtiği bölümde (3.4) Arapça çokluk örneklerini ve vezinlerini örneklemiştik. Ayrıca *bkz. 14b-262, 16b-306, 16b-311, 22b-425, 15a-279.*

3.5.3.3.10 Söz öbekleri

Metinde belirtisiz ad tamlaması ve sıfat tamlaması biçiminde tanımlara da rastlanmaktadır:

- kıbes od pāresi **5a-72**
- şe‘ b iki tağ arası hem tağ yolu **26a-499**

3.6 Eserin Söz Varlığı

Her dilin, tarihin bilinmeyen dönemlerine değin uzanan bir temel söz varlığı bulunur. ‘Sayılar, eylemler, doğadaki nesne ve canlıların adları vb.’ bu temel söz varlığı içinde en belirgin olanlarıdır. Toplumsal yaşamın gelişmesi sonucu yeni kavram ve sözcüklere gereksinim duyulur. Bu durumda, *türetme, birleştirme* vb. yollarla yeni sözcükler oluşturulur; sözcüklerde anlam değişimiyle yeni kavramlar karşılır ya da başka dillerden ödünçlemeler yapılır (Eker 2003: 88).

Söz varlığı kültürün aynası olduğu için metinde çocuğun bedeninden çevresine, canlılardan, cansızlara, hayal edebileceği somut veya soyut her şey öğretilmektedir. Çocuğa bu kavramlar öğretilirken bölüm sonlarında ahlaki öğretiler de dillendirilmekte ve çocuk bu şekilde yetiştirilmektedir. Manzum sözlük

çerçevesinde belli bir ölçü ve vezin kaygısıyla bu bilgiler verildiği için metinde yer yer Türkçenin söz dizilişine aykırılıklar görülmektedir.

Arapçada ise asıl adların dışındaki (özel isimler, cins isimler ve sayı) adların mastarlardan bükümlenme yoluyla oluşturulduğu görülmektedir. Eylemden türemiş adlar ise eylem adları, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa-i fâil, ism-i tafdil, ism-i mekân, ism-i zaman, ism-i âlet, ism-i tasgîr, ism-i mensup olarak gruplara ayrılır. Bu adların örnekleri için *bkz. (3.4) Sözlükte Görülen Arapça Dilbilgisi Özellikleri Üzerine Notlar.*

Metindeki çoğu Arapça sözcük, Arapçanın günlük dilinde kullanılmamaktadır. Bu sözcükleri, metin bir Kur'ân sözlüğü olduğu için Kur'ân bağlamında düşünülmelidir. Aşağıda sözlükte adları verilen kavramlar, sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Bu sınıflamaya dâhil edemediğimiz adlar da bulunmaktadır.

3.6.1 Somut Kavramlar

Metinde soyut anlamlar kadar somut anlamlı sözcükler de geçmektedir. Aşağıda metinde geçen bazı somut kavramlar sıralanmıştır:

- **tâhûn** degirmen 21b-410
- **şevk** diken, silâh 10b-183
- **'alem** bayrak 4a-58

3.6.1.1 Sayı Adları

Metinde sayı adlarına da yer verilmiştir. Sayılar çoğunlukla vezin ve uyağa denk geldiği biçimde karışık şekilde verilmiştir. Aşağıda metinde tespit edilen sayı adları sıralanmıştır:

- **sittūn** altmış
seb' ūn yitmiş
tis' ūn toktan 16b-304
- **ḥams** beş
seb' yedi
tis' toktuz 21a-394
- **sālīṣ** üçüncü 18b-349
- **ḥamsūn** elli
ṣelāṣūn otuz 21a-394

Bilindiği gibi sayı adları bir adı nitelediğinde sıfat olarak kullanılmaktadır.

Metnimizde kesir sayı sıfatları ve üleştirme sayı sıfatlarına da rastlanmaktadır:

- **mi' ṣār u ' aṣīr** onda birdür
- **meṣnā** ikişer **rubā'** dörder 18b-349

3.6.1.2 Renk Adları

Renk adları da sayı adları gibi, bir adı nitelediğinde sıfat işlevinde kullanılan sözcüklerdendir. Metnin söz varlığı içinde ara renkler değil ana renkler yer almaktadır:

- **aṣfer** şaru
aḥzar yeşil
aḥmer kıızıl
ezher ağrak (<ak+rak)
ezrak kebūd 'mavi' 7a-113

Metnimizde esved '**kara**' renk adından türeyen eylem de bulunmaktadır:

- **isvedde** kararđı 21b-405

3.6.1.3 Organ Adları

Metinde öğretilen kavramların en önemlilerinden biri de organ adlarıdır. Organ adlarının hepsi bir arada değildir, grup grup değişik beyitlerde yer almaktadır. Aşağıda bu organ adlarından bir bölümünü örnekledik, diğerlerinin geçtiği sayfa ve satır numaralarını belirtmekle yetindik:

- ‘**azud** bāzū 5a-70
- **baṭn** ḡarın 22a-412
- **cīd** boyun 10b-189
- **beşere** beñiz 24a-460

fem ağız 24a-460

- ‘**aşabe** siñir 21a-40 *bkz. 16b-307, 19b-369, 20b-386, 21b-412, 23a-440, 10b-189, 26a-497*

Vücut bölümleri verilirken ayrıntıya gidildiği görölmektedir. Sadece dış organlar değil, iç organlar ve bu organların kendi içinde bölümlerine de işaret edilmektedir:

- **vetīn** yürek ṡamarıdurur **verīd** ü boyında iki ṡamar 12b-228
- **esele** diliñ ucu 24a-460
- **eşābī** cümle barmağlar **enāmīl** uçları oldu 4b-63
- nedür **ḡıñşır** kiçi barmağ yine **bıñşır** yine **vüşā**

şehādet barmağı **sebbābe ibhām** oldu baş barmağ 4b-62

3.6.1.4 Hayvan Adları

Bu manzum sözlükte öğretilen kavramların önemli bir kısmını da hayvan adları oluşturmaktadır. Suda yaşayan hayvanlardan tutunuz da, kara hayvanları, uçan hayvanlar, sürüngenler ve böcek adlarına da yer verilmektedir. Bu bölümde metinde geçen tüm hayvan adları alınmamış, genel olarak ‘hayvan adları’ üst başlığı altında örnekler verilmiştir. Diğer hayvan adlarının sözlükte geçtiği sayfa ve satır numaraları belirtilmiştir:

- **ḫamle** bit 19a-359

- **ḫamāme** gögercin

decāce t̄āvıḫ 17b-325

- **hirre vü sinnevr** kedi

ḫūt u nūn balıḫ

ḡūḫu ḫurbaḡa 19a-359

- **hamūle** deve 12b-223

- **arслан** zayḡam ḡazanfer 18b-343

- **evs** ḫurd 20a-378

- **şibl** arслан yavrısı 10a-174

- **ḫayye vü ef‘ā** yılan

fāre şıçan 20a-308. *Bkz. 21a-392, 25a-479, 21a-396, 24a-456, 12b-223, 18b-343, 24a- 459*

3.6.1.5 Akrabalık Adları

Metinde akrabalık adlarına da yer verilmiştir. Metinde tespit edilen akrabalık adları aşağıda sıralanmıştır:

- **kevā‘ib** cem‘i kā‘ib şol ḫız oḡlan 5a-76

- **tıfl** oğlan **bkz. şabi** 17b-330

- **işve** şarındaşlar 10b-189

- **eb** ata

ümm ana 10a-180

- **vālid** ata **bkz. eb**

valide ümm ana 10a-180

- **řāfid u nāfile** oğul oğlu 12a-217

3.6.1.6 Ev Araç-Gereçleri İle İlgili Kavramlar

Metinde ağırlıklar ve ev araç-gereçleri ile ilgili kavramlara da yer verilmiştir.

Bunların sayısı fazla olmamakla beraber aşağıda sıralanmıştır:

- **şayş** iplik **ibre** igne vü **sem** igne yurdusu 14a-256

- **şaş' a** şanağ 11a-198

- **menn** başman 16a-298

- **mil' aşa** kepçe 11a-198

- **cezve** aşker remād řākister 11b-209

Metinde at koşumları ile ilgili kavramlarda geçmektedir:

- **zimām** yular

licām uyan 12a-219

- **ađlāl** boyun bağı 18b-347

3.6.1.7 Giyim-Kuşam İle İlgili Kavramlar

Metinde giyim-kuşam ile ilgili kavramlara da yer verilmiştir. Metinde tespit edilen bu kavramlar aşağıda sıralanmıştır:

- **zeyl** etek 5b-81
- **niṭāk** kemer 13a-231
- **sirpāl** göñlek 4a-53

3.6.1.8 Yer-Yön İle İlgili Kavramlar

Metinde yer-yön ile ilgili kavramlara da yer verilmiştir. Metinde tespit edilen bu adlar aşağıda sıralanmıştır. Diğer yön ile adları için ayrıca *bkz. 3.5.3.3.3 Belirteçler*.

- **cenb** yan
ezr arka 9a-153
- **cenāb** ev çevresi 12b-230

3.6.1.9 Yiyecek-İçecek Adları

Metinde yemek kültürü bağlamında yiyecek-içecek adlarına da yer verilmiş ve bu yiyecek-içecek adları aşağıda listelenmiştir:

- **ḥall** sirke 9b-161
- **muṣḡa** et pāresi
laḥm et 19b-370
- **dibs** bekmez
ḥamr u ṣeḥbā bāde 9b-161
- **ḡurṣ** çörek
milḥ tuz *bkz. nemek* 20b-389
- **ḥımmaṣ** noḥud 8b-141

3.6.1.10 Bitki, Ağaç, Meyve ve Sebze Adları

Metinde bitki, ağaç, meyve ve sebze adlarına yer verilmiştir. Aşağıda, metinde tespit edilen bitki adları sıralanmıştır:

- **ḥarṣ** ekin 9b-169
- ‘**aṣf** ekin çöpi
reyḥan yaprağı (ekinin) 26a-494
- ‘**ineb** üzüm 19b-365
- **betṭih** karpuz ile kavın 14a-261
- **sefercel** ayva 7b-148
- **kar‘ a vü yaḳṭin** kabağ 26a-494
- **eṣil** ilgun ağacıdur **ḥamṭ** misvāk ağacı 8b-148
- **maḥzūd** ağaç (ki ola) kesilmiş dikenleri 14b-269
- **dūlb** çınār ağacı 10b-187

3.6.1.11 Zaman Dilimleri ve Mevsim Adları

Metinde ilgili bölümlerde zaman dilimlerinden ve mevsim adlarından bahsedilmektedir. Bunları aylar, günler ve yıllar ile ilgili kavramlar oluşturmaktadır.

Örnek olarak;

- ‘**aṣī** gündüz ṣoñı oldı **mesā** gice ‘**iṣa** yatsu 4b-68
- **ṣitā** kış
ḥarīf ḥazān
rebī bahār 13a-234
- **neyyirān** ay ile gün, **melevān** leyl ü nehār 15a-274
- **hecir** gün ortası 8b-142

- **hukub** seksen yıl 4b-67

3.6.1.12 Konut ve Konutla İlgili Adlar

Metinde konut adlarına da yer verilmiştir. Aşağıda verilen örneklerden daha fazla tespit edilmemiştir:

- **cenāb** ev çevresi
şahn ortası (evin) 12b-230
- **nūzül** konağ 23b-452
- **kūte** bkz. **revzen** ‘pencere’
revzen bkz. (Ar.)**kūte** ‘pencere’ 9b-164
- **nerdibān** ‘merdiven’
mirkāt nerdibān ‘merdiven’ 14b-264

3.6.1.13 Gökyüzü ve Doğa ile Alakalı Kavramlar

Metinde gökyüzü ve doğa ile ilgili kavramların hemen hemen hepsine yer verilmiştir. Daha fazla örnek biçimler için ilgili metin numaralarına bakılabilir:

- **şehāb** bulut 12b-222
- **berk** şimşek
şelc kar
vedk yağmur 26a-497
- **kamer** ay bkz. **bedr** 4a-51
- **muḥīt** ecsam
‘arş saḫf-ı ḥāne 24a-454. Ayrıca bkz. 19a-358, 19b-362, 22b-433, 19a-358, 23a-442

3.6.1.14 Metalik Kavram Adları

Metnimizde az da olsa metalik kavram adlarına da yer verilmektedir.

Aşağıda metnimizde bulunan tüm örnekler verilmiştir:

- **raşāş** kalay
nuḥās bakır
şedīd katı
ḥadīd demür12b-229
- **nuḳr** gümüş
fels pul 10b-18 2

3.6.1.15 Özel Adlar

Metinde söz varlığı içerisinde değerlendirilmesi gereken özel adlara da yer verilmiştir. Metinde tespit edilen özel adlar 25'tir. İskenderiyye 23b-451, Mekke 25b-486, Perverdigār 26a-492, bunlara örnek gösterilebilir. Bu çalışmada Özel Adlar '5. 7 Özel Adlar Dizini' biçiminde ayrı bir bölüm altında verilmiştir.

3.6.2 Soyut Kavramlar

Metinde soyut kavramlara çokça yer verilmiştir. Hepsini buraya almak mümkün olmadığı için üç örnek aşağıda sıralanmıştır:

- **ḥazer** korku 5a-74
- **hemezāt** vesveseler 21a-397
- **ḥūzn** kaygı zıḡn u ḡill u **ḥıḳd** kīn 9b-169
- **cinne perī** vāḥidi **cinnī** vü hem **cindür perī** 9a-159

3.6.2.1 İnançla İlgili Kavramlar

Metinde inançla ilgili kavramlara da yer verilmiştir. Aşağıda bir kısmının verileceği bu örnekler çoğaltılabilir. Örneğin Allah'ın sıfatlarından büyük bir kısmı Türkçeleri ile birlikte verilmektedir:

- **ğafūr** Yarlığayıcı **Rahīm** Esirgeyici
semī dūr işidici hem **Başīrdūr Bīnā** 5b-88
- **ķāri'** a kıyāmet günü 19b-372
- **zencebīl** uçmaķ şarābı **selsebīl** anda bīnar
- **kevser** uçmaķ ırmağı ırmaķları andan aķar 8b-147
- **zakķūm** cehennem meyvesi **tesnīm** cennet çeşmesi 25b-484
- **cinne** perī vāhīdi **cinnī** vū hem **cindūr** perī 9a-159

Sözlükte bu gruplara dâhil edemediğimiz, örneği metinde az olan kavramlar için ayrı bir başlık açmadık. Aşağıda örneklerinin verileceği bu sözcüklerden birçoğu dilbilgisel birimlerden söz edilirken değerlendirilmiştir.

- feres at ceres çañ **ħares** bekçiler 8b-144
- **mūsteriķ** lışş u **sāriķ** uğrıdur 12a-215
- **yenbū** çeşme bi'r kuyudur ħimā kırı 14b-267
- rehṯ u kavm u **ķabile** 'udde yaraķ
şa'b ü ulu ķabile şu' be budak 11a-194

3.6.3 Deyimler

Söz varlığı grubu içerisinde değerlendirilmesi gereken bir diğerkonu da deyimlerdir. Deyimler kalıplaşmış sözler veya söz öbekleridir. Deyimler, iki veya daha çok sözcükden kurulu olup, duygu ve düşünceleri dikkati çekecek biçimde

anlatan isim, sıfat, belirteç, yalın ve birleşik eylem görünüşlü dilsel yapılardır. Bu bağlamda metinde Eski Anadolu Türkçesinin sözvarlığı içerisinde geçen deyim aktarmaları da geçmektedir. Metnimizde sadece iki deyim tespit edilmiştir. Güncel Türkçe sözlükte ‘yüz aklığı’ biçiminde geçen sözcük metnimizde yüz aklığı şeklinde geçmektedir. Örnek olarak;

- yüzüñ şuyına sen alma şatun / yüz aklığı iki cihānı deger **13a-236 bkz. Tarama**

Sözlüğü, yüz aklığı, yüz suyu

- ezher ağrak yüzlidür zehrā vü garrā mişlidür **7a-113** ak+1+rak <ağrak

3.6.4 Bilgilendirme, Öğüt verme, Atasözü ve Atasözü Hükmünde Söyleyişler

‘Sözlüğün Hazırlanışında Tutulan Yollar’ kısmında da belirtildiği üzere eserin bölümleri sonlanırken, o bölümde verilen vezne uygun bir atasözü, özdeyiş veya bir bilgilendirmede bulunmakta, bu söyleyişin öncesinde veya sonrasında gelen tümce de o bölümde verilen Aruz kalıbına uygun verilmektedir. Bu çalışmada eserin bölüm sonlarındaki, bilgilendirme, öğüt verme, atasözü ve atasözü hükmünde söyleyişler toplanarak bir araya getirilmiş, bu söyleyişleri tamamlayıcı vezinler veya cümleler geldiği yere göre, sonrasında veya öncesinde verilmiştir:

1. bir ‘amel kııl saña ola yār-ı gār
bir eşer ço tā ki qala yādigār **26b-504**
2. arşñ içinde kürsī kürsī içinde gökler **23b-444**
3. gökler içinde yerler çepçevre baħr-ı ‘ummān **23b-443**
4. eyle seħāvet bul yüce himmet **16a-295**
5. sa‘ ādetdür étmek naşīhat kabūl **17b-328**
6. bāğ-ı me‘ ārifde şalın cem‘ -i menāqıbdā bulun **7a-110**
7. zümre-i erbāb-ı taqṽada bulun

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün **10a-176**

8. müfte' ilün fā' ilün baħrına dè münserih

furşatı fevt eyleme ' ilmiñile ' āmil ol **10b-185**

9. müfā' aletün müfā' aletün vèrürler ise cihānı bütün

yüzüñ şuyına sen alma şatun yüz aqlığı iki cihānı deger **13a-236**

10. mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

diliñde zıkr-i Ĥaqqı eyle tekrār **14a-251**

11. taqđır-i Ĥaqqdan baħş étme zırā

sen bilmedüğüñ var anda hikmet **16a-294**

12. ' ilm oqumağla şayd olur yazmaq o şayda kayd olur

hāne-i dilde hıfz édüp şakla ki étmeye firār **19b-366**

13. fe' ülün mefā' ilün bu baħr-ı tavıl oldı

içinde cevāhir var hüner anda talmakdur **22a-420**

14. ' ilm ü kemāl ü hikmet kesb eyle olma nā-dān **23b-445**

15. bu ' āleme neye geldiñ bilenden al ĥaberi **25a-475**

16. mütefā' ilün mütefā' ilün oqı baħr-ı kāmil ü fāzıl ol

' ulemā saña dèye āferin cühelā saña qalalar zebün **21b-402**

17. taqđır-i Ĥaqqdan baħş étme zırā

sen bilmedüğüñ var anda hikmet **16a-294**

18. biħār-ı ma' ārifde ğavvāş olan olur ĥoqqa-i tab' dürden tolu **8b-145**

19. geçene irilmez ammā gelecek hemān bu gündür **24b-465**

20. ĥalk içinde bundan artuq ' ayb olur mı bir kişi

kendi ‘ aybı var iken zıkr ede ‘ ayb-ı dıgeri **9b-165**

21. ne māliledür ne sāl iledür begim ululuk kemāl iledür **12b-225**

3.6.5 Metinde Geçen Arkaik öğeler

Metinde Arapça sözcüklerin Türkçe karşılıkları Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığını oluşturan birimlerdir. Bu sözcüklerin çoğunun Anadolu halk ağızlarında hâlâ yaşadığı görülmektedir. Aşağıda metinde geçen; ama bugün ölçünlü dilde kullanılmayan sözcüklerden örnekler göstermiştir:

- ışınā‘ üründilemek 25a-478 (**üründilemek** ‘seçmek, ayıklamak’ **25a-478 (DS XI)**)
- ‘ucb **tañlamak** 7b-121
- terā‘ ib **sīneniñ sūñükleri** 5b-84
- ḥayşümā her **ķanda** mehmā her ne izmā her **ķaçan** 9a-156
- isāmet **otarmak** 22a-417
- seḳyā **şuvarmak** 15b-288
- ezḳān **eñekler** eşfār müjgān 16b-306
- zenīm **yatlu** kişi 6b-104
- i‘ tirāz **arķurı** gelmek mütecānif mā‘il 15a-281

Metnimizde Türkçenin tarihi dönemlerinde olduğu gibi oğlan sözcüğü ‘çocuk, evlat’ anlamında geçmektedir:

- dāhī vü faṭın zīrek hem ṭıfl u şabī **oğlan** 17b-330

Metinde arkaik yapıların yanında yeni biçimlere de rastlanmaktadır. Metnimizde ‘ol’ sözcüğü yanında ‘o’ sözcüğüne de rastlanmaktadır:

- menzil ü maḫṣūda **odur** reh-nümā **1b-3**

Aşağıda ortaç eki {-AcAk} ortaç ekine de rastlanmaktadır:

- mürāgam **gēdecek** yer 24a-453
- **gelecek** hemān bu gündür 24b-465

3.6.6. Sözlükte Yer Alan Farsça Birimler

Bu manzum sözlüğün söz varlığı içinde Farsça birimlere de rastlanmaktadır. Farsça sözcüklerin listesi dizin bölümünde verilmiştir. Farsça sözcükler yanında sözlükte Farsça olumsuzluk ön ekleri de görülmektedir:

- şuḡ oldı buḡl (u) ḫırş (u) ḫaraż ḫasta **bī-mecāl** 14a-255
- meşīr varılacaḡ yer zarīr **nā-bīnā** 5b-89
- seḫīḡ iraq seḫīḡ āvāz(1) **nā-ḫōş** 13b-246

3.7 Anlam İle İlgili Çağrışımlar

Sözlükteki beyit ve dizeler kurulurken, ses ve yapı çağrışımları yanında, sözlüğün hazırlanışında tutulan yollar bölümünde de belirtildiği gibi, anlam çağrışımlarından da yararlanılmıştır. Metinde aynı kavram alanına giren üç tane Arapça sözcüğün yan yana geldiğini görmekteyiz. Yan yana dizilen bu üç Arapça sözcüklerden sonra Farsça veya Arapça karşılıkları verilmektedir:

- **ḫalīl** ü **ḫabīb** ü **şadīḡ** oldı **dost**
enīs ü **ḫarīn** ü **refīḡ** oldı **yār** 8a-131
- **ḫāniş** ü **şayyād** avcı ḫaydı baḡ
ıştıyād u **şayd** avlamak şikār 26a-495

- ‘ades mercimek oldu hımmaş **nohud**

şe‘ir **arpa** hem duhn u erzen taru 8b-141

- **hulv** tatlu **şehd** baldur **nahl** arı

hamr u **şehbā bādedür** 9a-161

- **huld** (i) cennet hem **devām** u hem **beķā**

hūn ü zillet **horlık** belva 9b-167

- **ravh(u)** rāhat **ravh(u)** rahmet bāl hāl

nażic bişmek hem yemiş bulmaķ **kemāl** 9b-168

Eserde aynı kavram alanına giren sözcükler yanında anlam yakınlığı gösteren sözcüklerin de dizelerde veya beyitlerde biraraya getirildiği görülmektedir:

- **arslana** de **zaygam** u **gazanfer** / **zırgām** u **esed** üsāme hayder 18b-343

- **lüccī** deriñ şu hem **lucce** deryā / **nār** u **cehīm od** hem cem‘ i nīrān 4a-52

Eserde verilen kavramlarda anlam yakınlıklarından faydalanıldığı kadar anlam zıtlıklarından da faydalanılmaktadır. Bir sözcüğün birinci satırda öncelikle Arapçası verildiği zaman hemen ikinci satırda o anlamla zıtlık oluşturan kavramları vermektedir. Bu şekilde öğrencinin zihninde anlam zıtlıkları ile ilgili bir öğreti sunulduğu ve anlatımın zenginleştirildiği söylenebilir:

- **maħabbet** hem **meveddet** sevmek ammā

kerāhet sevmemekdür caħd inkār 13b-244

- **seğab** açlık **şebe**‘ toķluk desem yağ oldu sem aģu 4b-69

- rebve yüksek yer semā gök kūte revzen **ķaşr(ı)** köşķ

cāşimīn ü hāmīdūn **mevtā** öliler **ħayy** diri 9b-164

- ḥall sirke dıbs bekmez ḥamr u şehbā bādedür

ḥāmız ekşi ḥulv tatlu şehd baldur naḥl arı 9b-161

Metinde, bir sözcüğün bazen aynı dize içerisinde, bazen ayrı dizelerde farklı anlamlarda verildiği görülmektedir. Bu sözcükler aynı kavram alanına girdiği gibi, bazen de bambaşka bir anlama geldiği görülür. Aşağıda, aynı sözcüğün farklı anlamlara gelişi, örnekte gösterilmiştir:

- ūmmī anadan toğma ūmmī okuyup yazmayan 25b-486
- müsevveme otlığa şalınan müsevveme hem nişanlı olan 12b-223
- vahy işâret vahy risâlet vahy ilhâm eylemek 9a-154
- ‘aşr ikindi ‘aşr zamân 9a-157
- şāyığ boğazdan āsan geçendür şāyığ kıyuncı 16a-300

3.8 Söz Varlığı ile İlgili Sayısal Veriler

Eserin söz varlığı üzerinde, dizinden hareketle yapmış olduğumuz istatistik sonucunda toplamda **3681** sözcük geçmekte bu sözcüklerin büyük bir kısmını Arapça sözcükler oluşturmaktadır. Eserde **2146** Arapça sözcük tespit edilmiş olup, bu sözcüklerin karşılığı olarak yine Arapça sözcüklerin de verildiği görülmüştür. Bu sözcükleri sınıflamak için bu araştırmanın dizin bölümünde, Arapça-Türkçe ve Arapça-Arapça kısmı oluşturulmuştur. Bu kadar Arapça sözcüğe karşılık olarak verilen **1355** Türkçe sözcük tespit edilmiştir. Eserin ve dizin kısımlarının en hacimlisini bu bu bölüm oluşturmaktadır.

Ayrıca ‘Metinde Yer Alan Farsça Sözcükler Listesi’ adı altında toplanmış **180** Farsça sözcük tespit edilmiştir. Bu Farsça sözcüklerin, çoğu zaman Arapça sözcüklere karşılık olarak verilmesi beklenen Türkçe sözcüğün yerine geçtiği görülmüştür.

BÖLÜM 4

METİN

4.1 Bölüm Başlıkları

Manzum bir sözlük olan metnimizde, bu döneme kadar yazılmış olan klâsik manzum eserlerdeki biçim görülmektedir. Eser bölümlere ayrılmış, her bölüm de ayrı ayrı başlıklandırılmıştır. İncelediğimiz metnin başlıklandırması da aşağıda gösterilmektedir. Bu başlıklandırmalar alfabetik sıraya uygun olarak verilmiştir.

1. El-Baḥru'l-Hezecü Kıṭ' a ü'l -Maḳbūz **18b-342**
2. El-Baḥru'l-Hezecü'l- Maḫzūfu'l-Aḫzābü **21b-403**
3. El-Baḥru'l-Muzāri' ü'l-Mekfūle? **14a-252**
4. El-Baḥru'l-Müteḳā's-Sālimü'l-Müşemmen **16b-309**
5. El-Baḥru'l-Ḥafif **11a-193**
6. El-Baḥru'r-Recez **6b-105**
7. El-Baḥru'r-Recezü eyzan **15b-285**
8. El-Baḥru'r-Remel **8b-146**
9. El-Baḥru'r-Remelü'l-Maḫbūn **14b-272**
10. El-Baḥru's-Serī **19b-367**
11. Hāze'l Kitāb Sübḫa-i Şıbyān **1b-1**
12. Kıṭ' a ve minhü eyzan **12b-226**
13. Kıṭ' a **24a-458**
14. Kıṭ' a ü'l-Baḥru'l-Hezecü'l Maḫzūf u Müseddes **13a-237, 23b-446**
15. Kıṭ' a ü'l -Baḥru'l-Hezec **17b-329**
16. Kıṭ' a-i Evveli Baḫr-ı Recez **3b-47**

17. Kıt' a eyzan **10b-186, 6a-97, 9b-166**
18. Kıt' a-i Uḥrā Bahr-ı Teḳārüb **7b-123**
19. Kıt' a-i Uḥrā eyzan **9a-152**
20. Kıt' a-i Uḥrā min Bahr-ı Recez eyzan **7a-111**
21. Kıt' a-i Uḥrā min Bahru'l-Müctessü'l-Maḥbün **5b-86**
22. Kıt' a-i Uḥrā min Baḥru'l-Ḥezec eyzān **4b-65**
23. Kıt' a-i Uḥrā min Baḥru'l-Münserih **10a-177**
24. Kıt' a-i Uḥrā mine'r-Remel eyzan **9a-158**
25. Kıt' a ve minhu eyzan **20b-385, 19a-361, 25a-476**
26. Kıt' a ü'l Baḥr **22a-415**
27. Kıt' a ü'l -Baḥru' l-Mücessü' l-Maḥbün **24b-466**
28. Kıt' a ü'l -Baḥru'l- Kāmil **21a-395**
29. Kıt' a ü'l -Baḥru'l-Muzāri' **22b-429**
30. Kıt' a ü'l -Baḥru'r-Recez **19a-353**
31. Kıt' a ü'l Baḥre'l-Ḥezec **5a-71**
32. Münācāt ü Ḥazret-i Ḥaḳḳ Celle Celāluhu **3b-41**
33. Mine'l Baḥru'l-Vāfira's-Sālim **12a-218**
34. Sebeb-i Naẓm-ı Kitāb-ı ' Âli **12a-19**
35. Ve minhu eyzan **14a-258, 14b-266, 16a-296, 17a-319, 7a-117, 8a-136, 11b-206**
36. Ve minhu eyzan Kıt' a ü'l Baḥri's-Süyub **22a-421**
37. Ve minhu Kıt' a eyzan **21b-409**

4.2 Sübha-i Sıbyân Metni

[K 1b] 1. Hâze'l Kitâb Sübha-i Şıbyân

yâ fettâh

[K1 1b] 2. Bi'smi'llâhî'r-raḥmâni'r-raḥîm

3. Nâm-ı Hudâ zıkr edelim ibtidâ

Menzil ü maḳşûda odur reh-nümâ

4. Nâm-ı Hudâ olsa esâs-ı kelâm

Aña binâ' en n'ola olsa⁹ temâm

5. Nâm-ı Hudâ cân u dili şâd eder

Cümle luġât ehli anı yâd eder

6. Ḥamd ü şenâ minnet ü şükr ü sipâs

Lâyık-ı ân Ḥâlîk-ı cinn ü ünâs¹⁰

7. Ol ki benî âdeme vird-i lisân

Tâ edeler şükrini¹¹ vird-i zebân

8. 'İlm ile ḥikmet vèrüp êtdi kerem

" 'Alleme mâ lem ya' lem bi'l-ḳalem"¹²

9. Ni 'metiniñ süfresi berr-i basîṭ

Ḥikmetiniñ ḳaṭresi baḥr-ı muḥîṭ

⁹ bolsa K1 (1b-3)

¹⁰ cân K1 (1b-5)

¹¹ zıkrini K1(1b-6)

¹² "(Allah, insana) Bilmediklerini kalemle yazmayı öğretti." Metin Kur'an'da Alâk suresi 4 ve 5. Ayetlerde şöyle geçmektedir: "Ellezî 'alleme bi'l-ḳalem. 'Alleme'l-insâne mâ lem ya' lem."

10. Kullarına rahmeti çok pādişāh

Cenneti göstermek için şāh-i rāh^{13*14}

[K 2a] 11. Āleme gönderdi Resūl-i Emīn

Hem āna indirdi Kitāb-ı Mubīn

12. Halkı beri kıldı dalāletden ol

Hakkı ‘ayān eyledi gösterdi yol

13. Rāh-ı hidāyetde sirāc-ı münīr

Yevm-i kıyāmetde şefī‘ vü naşīr

14. Ümmeti hakkında du‘āsı kabūl

Ahmed ü Maḥmūd u Muḥammed Resūl

15. Şalli ‘aleyhi hüve ḥayrū'l-enām¹⁵

Rabbi ve sellim bi-etemmi's-selām

16. Şümme ‘ale'l-āli ve aşḥābihi¹⁶

El-müteḥallīn(e) bi-ādābihi¹⁷

17. Necm-i hidāyetdür anuñ her biri

Mezheb-i Hakk üzere eder reh-beri

18. Cümlesiniñ rūḥına her şubḥ u şām

Vāşıl ola Ḥazret-i Hakkdan selām

¹³ yarı harekeli K1 nüshasında bu sözcük, harekesizdir.

¹⁴ "ulu yol" kenarda

¹⁵ Dua maksatlı söylenmiştir. "Mahlukāt'ın (kâinatın) en hayırlısı olan (Rasūlullah'ı) zikret (an)."

¹⁶ Dua maksatlı söylenmiştir. "Sonra āline (ailesi) ashabına (dostlarına) selam getir."

¹⁷ "O'nun adabı (terbiyesi) ile süslenmiş"

19. **Sebeb-i Nazm-ı Kitāb-ı ‘Âli** ¹⁸

[K1 2a] 20. Nām-ı Hudā çünki söze vèrdi tāb

Diñle nedür bā’ iş-i nazm-ı kitāb

[K 2b] 21. ‘İlm-i luğat emr-i mühimm olmağın

Hıfzımı teshîl içün ehl-i yaqîn

22. Nazmıla bir niçe luğat yazdılar

Silk-i me ‘ânide dürer dizdiler¹⁹

23. Qanqı şabî kim okuyup hıfz êde

‘Ā’ id olur aña niçe fā’ ide

24. Zabt-ı luğātıla olur behredār

Veznile nazm içre bulur iktidār

25. Lākin anıñ ekşeriniñ ma’nisi

Olmağıla terceme-i Fārisi

26. Fehm êdemez anı bu ehl-i diyār

Ola huşūşā okıyanlar şıgār

27. Hıfza haleldür bu dağı vākı’ā

Terceme lafz üzre muqaddem ola

28. Yāhud ara yèrde ola fāşıla

Vezn içün irād olunan lafzıla

¹⁸ K1 nüshasında bu başlık yer almamaktadır.

¹⁹ "iplik" kenarda

29. Gerçi selâsetde gelür bî-naẓîr²⁰

Lâkin olur zâbt-ı luğatde ‘asîr

30. İmdi bu manzûmı bu ‘abd-i za’îf

Luţf-ı İlâhî ile yazdım laţîf

[K 3a] 31. Nazmı huşûşında édüp ihtimâm

Ahşen-i tertîb ile vèrdim nizâm

32. Lafzı muqaddem ‘aķabince hemân

Tercemesi buldı aña iķtirân

33. Lafzıla ma‘nâsı édüp izdivâc

Qalmadı şerh ü raķama ihtiyâc

34. Tâ ki ola fehmi vü hıfzı yesîr

Hacmi şaĝîr ola luĝatı keşîr

35. İbn-i Ferişte luĝatı gibi gene

Oldı vü Qur’ân luĝatın etdi derc

36. Bir niçe baħr üzre açup perr ü bâl

Qıt‘aları oldı sefine mişâl

37. Qıt‘a temâmında daħı âşikâr

Hem laķab-ı baħrı vü hem vezni var

38. Hıyır ile şâyed sebebi yâd ola

Sübħa-i Şıbyân aña hem ad ola

²⁰ nazîr K1 (2a-27) (K1’de "bî" ön eki eksiktir.)

[K1 2b] 39. Nazm-ı selīs üzre bu rüşen kelām

‘Avn-ı Hudāyıla çün oldı temām

[K 3b] 40. Geldi bu mir‘ āt-ı dile münceļi

Tā aña tāriḡ ola nazm-ı celī

41. **Münācāt ü Ḥazret-i Ḥaḡḡ Celle Celāluhu**

42. Ey keremi şāmil ü iḡsānı bol

Luḡfiñıla eyle du‘āmı ḡabūl

43. Ḳıl bu kitābı sebeb-i ma‘rifet

Ben ḡuliña vāsıta-i maḡfıret

44. Kim ki baña ḡayr ile éde du‘ā

Āḡiri vü ‘āḡıbeti ḡayr ola

45. Ehl-i nazardan daḡı budur recā

Eyleye²¹ ıslāḡ görincek²² ḡaḡā

46. Müfte‘ ilün müfte‘ ilün fā‘ ilün

Zevraḡ-ı veznile bu baḡra şalın²³

47. **Ḳıı‘ a-i Evveli Baḡr-ı Recez**²⁴ (bāb-ı evvel)²⁵ [1]²⁶

48. Allāḡ Tañrı bir ismi Raḡmān

Ḳuddūs arı bir na‘tı Sübhān

²¹ eyle K1 (2b-43)

²² göricek (K1 2b-43)

²³ "küçücük gemi" kenarda

²⁴ "müreffel ?" (K1 2b-45) Bu sözcük, K nüshasında yoktur.

²⁵ Bölüm başlıklarını gösteren bu kullanımlar sekizinci sayıya kadar yazı ve rakam, daha sonra ise sadece Arap rakamı ile gösterilmektedir.

²⁶ Bu numaralandırmalar K1 nüshasında bulunmamaktadır.

49. Bārī vü Fātır Yaradıcıdur

Vākī vü ‘āşım ḥāfız nigeḥ-bān

50. İnşā yaratmaḵ imān inanmaḵ

[K 4a] Cennetdür uçmaḵ firdevs(i) bostān

51. Şems ü zükā gün bedr ü kamer ay

Kevkeb sitāre dürri dıraḥşān²⁷

52. Lücci deriñ şu hem lücce deryā

Nār u ceḥīm od hem cem‘i nīrān

53. Sirpāl gönlek kırtās kāğıd

Mikyāl ölçek kıştās mizān

54. ‘Ā‘il gedādur sā‘il dilenci

Rācil piyāde ‘ācil şitābān²⁸

55. Şa‘bü ‘asiriñ ma‘nisi güçdür

Sehl ü yesiriñ mefhūmı āsān

56. Zēnbī keşirün çoḵdur günāhım

Ḳalbī şetitün gönlüm perişān

57. Müstef‘ilātün Baḥr-ı Recezdür

Bilmek gerekdür veznile evzān

²⁷ "o bir ağaç ismi" kenarda

²⁸ "yayan adam ‘acele edici ivici" kenarda

[K1 3a] 58. Resûl²⁹ ilçi vü peygamber livā sancağ   alem bayraq (b b 's-s ni ) [2]

Del l   h did r reh-ber ver  halk  ktid  uymağ³⁰

59. Seviyy toğrı siv  ğayrı sev  orta s d  mühmel

Ned  nemd r sed  Şebnem ser  ırmağ Őer  toprağ

[K 4b] 60. M nekkis ser-nig n eden m kibb yüz üstüne düşen

Haf  gizlü celi r Ően seni yüce den  alçağ

61. Hem istebrağ  alıñ d b  v  sündüs ince d b dur

Ra ı  ufak da ı  ince   ar z inl  varağ yapraq

62. Nedür h nŐır ki i barmağ yine b nŐır yine v st 

Őeh det barmağı sebb be ibh m oldu baş barmağ

63. EŐ bi  cümle barmağlar en mil uçları oldu

Zira  end ze v   oldur   a ib  k e zufur tırnağ

64. Mef  ilün mef  ilün budur ba r-ı hezec s lim

Te  allem  gren ebşir g r tekellem söyle unzur bağ

65. ** ı ' a-i u r  min Bahri'l Hezec eyz n (b b 's-s lis) [3]**

66. H d  toğrı yola gütmek sed d   müstevi toğru

C Ő v diz üstüne   kmek Őadar dönmek  abel  arŐu

67. H  ub seksen yıl ev ekşer Ő h r aylar um r iŐler³¹

[K1 3b] Sen  aydın ğasağ zulmet sa ir  teŐ se ar  amu

²⁹ Bu sözcüğün öncesinde K nüshasında bulunmayan, ancak K1 nüshasında bulunan bir başlık bulunmaktadır. Bu başlık:  ı ' a-i u r  der ba ri hezec K1 (3a-56)

³⁰ " ulavuz" kenarda

68. ʿ Aṣā aḥṣam ṭaʿ āmıdur ğadā kuşluk ṭaʿ āmı hem

ʿ Aṣī gündüz şoñı oldı mesā gıce ʿ işa yatsu³²

69. Fūrāt u ʿ azb ṭatlu şu ücāc u milḥ acı şudur

Seġab açlık şebeʿ ṭokluk desem yaġ oldı sem aġu³³

[K 5a] 70. Zeneb kıyruḳ faḥız uyluk rekēb ḳasıḳ ıbıṭ ḳoltuk

Daḥı sāʿ id bilek yed el ḳafā eñse ʿ azud bāzū

71. **Ḳıṭʿ a ü'l Bahre'l Hezec**³⁴ (bābü'r-rābiʿ) [4]

72. Aṣīl aḥṣam ikindi arasıdur

Ġales zulmet ḳabes od pāresidür

73. Dulūkü'ş-şems(i) gün ṭolanmasıdur

ʿ Uṣār(ı) ʿ uşūr u taʿ s ayak ṭayınmasıdur

74. Ḥasen gökçek tenāfūs raġbet étmek

Ḥazer ḳorḳu³⁵ ḥuşūʿ öñin gözetmek

75. Ġulām oġlan u ḳuldur cemʿ i ğilmān

Velīd oġlan u ḳuldur cemʿ i vildān

76. Kevāʿ ib cemʿ i kāʿ ib şol kıız oġlan

Henūz anda belürmiş ola şedyān

77. Ḥalīl erdür ḥalīle ʿ avretidür

Meḥāz oġlan toġurmaḳ zaḥmetidür

³¹ "ḥukub seksen yıla dērler nüṣḥa?" kenarda

³² "aḥṣām" kenarda

³³ "semin?" kenarda

³⁴ ḳıṭʿ a-i ulḫrā min baḥrı'l hezec eyzān K1 (3a-82)

³⁵ ḳorḳmaḳ K1 (3b-85)

78. Ulü'l-elbāb ʿ aqıl issileridür

Zekî vü tayyib ü t̄ahir arıdur

79. Ğulüv ḥadden tecāvüz eylemekdür

Ḥuzū ğullū tutuñ bağlañ demekdür

[K 5b] 80. Şorarlarsa sine maʿ nāsı nedür

Diñ uyķu evveli maʿ nāsnadur

81. Telā uydı demekdür rāne yeñdi

Lebūs ṭon zeyl etekdür kümme yeñdi

82. Tecellā rüşen oldı ḥāķa indi

Teʿ ālā yüce oldı fā'e döndi

[K1 4a] 83. Ṭavā dürdi levā burdı demekdür

Ğavā azdı rāʾā gördi demekdür³⁶

84. Terā ʾib sīneniñ sūñükleridür³⁷

Ḥaşı bi-ḥāya seʾvet ud yeridür

85. Mefāʿ ilün hezec baḥrı feʿ ülün

Ki maḥzuf u müseddes oldı mevzūn

86. **Ḳıṭʿ a-i Uḥrā min Bahru'l-Mücteşşü'l-Maḥbūn**³⁸ (bābü'1 ḥāmis) [5]

87. Şalāt rahmet-i Ḥaḳdur daḥı nemāz u duʿ ā

Şenā vü medḥ sitāyiş de ḥamd ü şükr(i) rızā

³⁶ "şevā ṭurdi demekdür" kenarda

³⁷ "bağır göğüs?" kenarda

³⁸ ḳıṭʿ a-i uḥrā min bahri'l-mücteş K1 (4a-97)

88. Ğafūr Yarlıĝayıcı Raĝīm Esirgeyici
Semi' dūr iřidici hem Bařirdūr Bīnā³⁹
89. Beşir muştulayıcı nezir kōrķudıcı
Meşir varılacaķ yēr zarar nā-bīnā⁴⁰
- [K 6a] 90. Ğamīm yār-ı karīb ü seri' tiz Ğaşış
Ğakīm her ne ki işler işi yerinde ola
91. E' ize cem' i ' aziz ezille cem' i zelil
' Aziz ulu vü kaviyy ü kalil bi-hemtā⁴¹
92. Kenūd münkir-i ni' met helū' katı Ğariř
Vecih mertebe issi faķihdür dānā
93. ' Araz metā' u kumaşdur kefāf u zād azıķ
Meřābe mecme' ü merci' meřūbe müzd ü cezā
94. Ğūvār řavt-ı baķardur zefir řavt-ı Ğımār⁴²
şa' id yer yüzi oldı veşid piş-serā
95. Mūrāvedet řaleb etmek vüluc girmekdür
' Anet meřaķķate dūřmek ' anet ĝünāh u zinā
96. Mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilāt
Bu bařr-i müctes-i maĝbūn müseĝĝar oldı sañā

³⁹ "ĝörici" kenarda

⁴⁰ "āmā" kenarda

⁴¹ "mişli yok demekdür" kenarda

⁴² "imād yüce binalar / Ğıyām çadırlar nüşa?" kenarda

97. **Ḳıṭ‘a eyzan**⁴³ (bābü’s-sādis) [6]

98. Ḥanān raḥmet ü rızķ u veķār u heybetdür

Micāl u kuvvet ü mekr ü ‘azāb u kudretdür

99. Cenān u ruv‘ u zamīr ü ḥaled fu‘ād göñül

Cibil gürüh cebel tağ cibille ḥılķatdür⁴⁴

[K 6b] 100. Midād u ḥibr-i mürekkeb zebūr u sifr kitāb

Ḳunūt ya‘nī du‘ā vü sükūt ṭā‘atdür

101. Müfāze ḳurtılıcağ yēr tebār u veyl helāk

Kebid ciger dēye öyken kebed meşāķķatdur

[K1 4b] 102. Vebāl ḳatı şedīd ü şaķīl ü vekell ağır

Ḥabāl renc ü fesād u vebāl şıķletdür

103. ‘Urub erine muḥabbet édici ‘avretler

Faşīle ḳavm u ḳabile vesīle ḳurbetdür

104. Zenīm yatlu kişidür le’īm aña beñzer

Mela’ulu kişiler hem melā’cemā‘atdür

105. **El-Baḥru'r-Recez**⁴⁵ (bābü’s-sābi‘) [7]

106. Kāfūr cennet çeşmesi nehr ü neher ırmağ u çay

Nāṭūr bāğıñ bekçisi zācir sürici zecr hāy

⁴³ ḳıṭ‘a K1 (4a-108)

⁴⁴ "cebel cema‘ate dēler cibille ḥılķatdür" kenarda

⁴⁵ ḳıṭ‘a-i der? baḥr-ı recez? K1 (4b-116)

107. Fettāh u keşşāf açıcı ferrār u ābık kaçıcı

Dürr incü nāşir şaçıcı mūsir ğanī mu‘ sir gedā

108. Fevc ü ferīk u fırka hem ümmet cemā‘ at zümredür

Şülle ‘ aşābe şirzime hizb ü fi‘ e ma‘ şer alay

109. ‘ Utbā rızā hoşnūdlık ‘ uqbā cezā hem ‘ ākıbet

Beyyin mübīn ü müstebīn rüşen açık heyyin kolay

[K 7a] 110. Bāğ-ı me‘ ārifde şalın cem’-i menākıbdā bulun

Müstef ilün müstef ‘ ilün baħr-ı recezdür cān-fezāy

111. **Ƙıı‘ a-i Uħrā min Baħr-ı Recez eyzan**⁴⁶ (bābü’s-semāniye) [8]

112. Kālih yüzini purtaran⁴⁷ tālīh yavuz şālīh eyü

Kādiħ dürişüp kesb eden şāmiħ bülend-i ħavm⁴⁸ ulu

113. Ezher ağrağ yüzlidür zehrā vü ğarrā mişlidür

Aħzar yeşil ezrağ kebūd aħmer kıızıl eşfer şaru

[K1 5a] 114. Ebraş ela tenlü kişi eşhel ela gözlü durur

Ecred ne kılsuz tenlüdür emred şağalsız sāde-rū

115. Ekmeħ nedür gözsüz toğan teyhüce çil bāz(i) toğan

‘ Uĳĳābe⁴⁹ tavşancıl dēgil erneb ne tavşan dübb ayu

116. Temhīd hem-vār eylemek taħrīr āzād eylemek

Ebter şoñında ħayrı vü evlādı ĳalmayan ölü

⁴⁶ kıı‘ a-i der? baħr-ı recez? eyzan K1 (4b-127)

⁴⁷ Bkz. *Tarama sözlüğü* ‘burtarmak’

⁴⁸ K1 nüshasında farklı biçimde ‘رؤم’ şeklinde yer almaktadır. Bkz. K1 (4b-129) (karim?)

⁴⁹ Arapça sözcüğün özgün hali şeddeli olmasına rağmen bu metinde şedde gösterilmedi.

117. **Ve minhu eyzan**⁵⁰ [9]

118. Ebkem aşam dilsiz şağır isma' işit uq' ud otur

Bā'is katı hācetlūdūr şāğır zelīl medhūr u hor⁵¹

119. Sārib nedür taşra çıkan hem nekeş dövünmek 'ıtf(ı) yan?

Tā'if' ases gice gezen yüzca? sürer? yemşi yürür

120. A' yen büyük gözlü kişi ' aynā mü' enneş cem' i ' in

[K 7b] Hevrā gözi kara teni gāyetde aqdur cem' i hūr

121. Fehm ü tefekkuh añlamak ' ucb u tefekküh tañlamak

Zabh at yelerken hışlamak iştabl u mi' lefdür aḥūr

122. ' Ābir geçen gābir kalan bāzıg toğan āfil batan

Nāzır güzel t̄ayir ' amel merkad cedeş hem kabir gūr

123. **Ḳıṭ' a-i Uḥrā Bahr-ı Teḳārub**⁵² [10]

124. Mümehhed mü ekked ekid üstüvār

Terabbuş teraḳḳub nedür intizār

[K1 5b] 125. Revākīd şevābit t̄uran nesnelər

Hem ersā vü mersā şebāt u qarār

126. Nefaḳ şol yēr altında ev kīm anuñ

Öte cānibine çıkar yolu var

⁵⁰ ḳıṭ' a-i uḥrā K1 (5a-138)

⁵¹ "çıḳub zāhir oluna" kenarda

⁵² ḳıṭ' a-i der? bahr-ı müteḳārīb K1 (5a-149)

127. Kezîm ol ki hı̄şm u ğazab yutķınur

Hezûm u henîc ü merî hoş-güvâr

128. Heşîm ot ķurusı vü hı̄şrim ķoruķ

Zarîc ağulu ot ķaşed şin-hıyâr

129. Müheymin nıgehbân emin êdici

Müseytır musallıķ melik şehr-i yâr

130. Rebîbe ügey kıız eme cârıye

[K 8a] c Aşîre vü ķavm u ķabîle tebâr

131. Hâlîl ü habîb ü şadîķ oldu dost

Enîs ü ķarîñ ü refîķ oldu yâr

132. Cesûr u cerîdür gönüllü kışı

Şücâc u mübâriz behâdır yarar

133. Meşâşir⁵³ menâķıb hünerler durur

Emâñî yalanlar ekâzîb-vâr⁵⁴

134. Secâ sâkin oldu veķâ şaķladı

Bedâ zâhir oldu c alen âşikâr

135. Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül

Bu baķr-i teķârübdür⁵⁵ ey kâmikâr

⁵³ meâşir K1 (5b-159)

⁵⁴ "var gibi demekdür" kenarda

⁵⁵ müteķâribdür K1 (5b-161)

136. **Ve minhu eyzan**⁵⁶ [11]
137. Refi' ü 'aliyy(i) yüce seyyid ulu
Şafi vü naķi pāk ceyyid eyü
138. Şamīm ü süveydā göñül ortası
Meziyyet fazīlet huluk yahşı hū
139. Nedür zıhķ gülmek bükā ağlamak
Enin inlemekdür esif tasalu
140. Kıtūf u cenī meyve dānī yaķın
[K 8b] Ruṭab yaş hurmā vü yābis kuru
142. 'Ades mercimek oldı hımmaş noḥud
Şe'ir arpa hem duḥn u erzen ṭaru
142. Hecir ü zahire gün ortasıdur
Semūm ıssı yeldür ḥamīm ıssı şu⁵⁷
143. Sekinet vaķār ile ārāmdur
Ma'ād āḥiretdür hevā ārzū
- [K1 6a]** 144. Feres at ceres çañ ḥares bekçiler
Taḥassūs tecessūs nedür cüst ü cū
145. Biḥār-ı ma'ārifde ğavvāş olan
Olur ḥoķķa-i ṭab'ı dürden ṭolu

⁵⁶ kıt' a-i uḥrā K1 (5b-162)

⁵⁷ "rüzgār" kenarda

146. **El-Baḥru'r-Remel**⁵⁸ [12]

147. Zencebīl uçmaḳ şarābı selsebīl anda bīnar

Kevşer uçmaḳ ırmaḡı ırmaḡları andan⁵⁹ aḡar

148. Eşil ilḡun aḡacıdur ḡamṭ misvāk aḡacı

Hem sefercel eyva tüffāḡ almadur rümmān enār⁶⁰

149. İbtılā eksiklik étmek imtilā ṭolmaḡ durur

İbtılādur şınamaḡ hem imtiḡān u iḡtibār

150. Muḡsin éylik édici muḡbit tevāzu⁶¹ édici

[K 9a] Müsteḡiff ü müsteḡfiz ḡorḡıdup éden? bī-ḡarār

151. Fā⁶² ilātün fā⁶² ilātün fā⁶² ilün baḡr-ı remel

Vezni budur bu luḡatı ezber ét bil yādigār⁶¹

152. **Ḳıṭ⁶² a-i Uḡra⁶² eyzan** [13]

153. Vüs⁶² i ṭāḡat mirre ḡuvvet ezr arḡa cenb yan

Naḡib ḡācet⁶² adn iḡāmet merkez ü ḡayyız mekān

154. Vaḡy işāret hem risālet vaḡy ilḡām eylemek

Mümteri⁶² şekk édicidür mirye şekk ü ḡann ü ḡümān

155. Rūḡ Cebrā⁶² il ü⁶² İśā rūḡ bir dürlü melek

[K1 6b] Rūḡ Ḥaḡḡıñ emri ḡükmi rūḡ Ḳur'an rūḡ cān

⁵⁸ ḡıṭ⁶² a-i der baḡr-ı remel K1 (6a-172)

⁵⁹ anda K1 (6a-174)

⁶⁰ nār K1 (6a-176)

⁶¹ "bu luḡatı ezber ét kim ḡaldı benden yādigār" kenarda

⁶² ḡıṭ⁶² a-i uḡrā K1 (6a-183)

156. Em ḥasibtum şandıñuz mı ḥasbuhū pesdür aña
 Ḥayşümā her kıanda mehmā her ne ızınā her kıaçan
157. Silke iplik selk kıoymaķ selḥ iḥrāc eylemek
 ʿAzz ıřırmaķ ʿaşr şıķmaķ ʿaşr ikindi hem zamān
158. **Ƙııʿ a-i uḥrā mine'r-Remel eyzan**⁶³ [14]
159. Līne ḥurmā ağacı kıınvān anuñ şalķumları
 Cınne perī vāḥidi cinnī vü hem cindür perī
160. Ḥabbe dāne cünne kıalkān cübbe cāme şevb ton⁶⁴
 Ḥufye gizlü ḥıfe kıorķu mürtefek rāḥat yeri
161. Ḥall(ü) sirke dıbs(i) bekmez ḥamr u şehbā bādedür⁶⁵
- [K 9b]** Ḥāmız ekşi ḥulv(ü) tatlu şehd(ü) baldur naḥl arı
162. Et-tenādī çağrışmaķ rab' u menzıldür kıonaķ
 Zā' ni göçmek ʿadv yēlmek ḥayl ü ʿasker çeri
163. Şaķķ(u) yarmaķ daķķ(u) dögmek hezz(e) depretmek kıatı
 Rıķķ(u) bende raķķ(u) yazu yazılan yufķa deri⁶⁶
164. Rebve yüksek yer semā gök küte revzen kıaşr(ı) kıöşķ
 Cāşimīn ü ḥāmidün mevtā öliler ḥayy diri
165. Ḥalk içinde bundan artuķ ʿayb olur mı bir kıişi⁶⁷

[K1 7a] Kendi ʿaybı var iken zıkr ede ʿayb-ı dıgeri

⁶³ Bu başlık K nüshasında bulunmamaktadır. Bkz. K (16b-158) K1 (6b-193-194)

⁶⁴ ve minhu kıavlühü " itteḥazu eymaneküm cünneten" ilāhe? kenarda (Kurʿān'da Münafıkun Suresi 2. Ayet.)

⁶⁵ "mey kıızıl" kenarda

⁶⁶ "bende ya' nı kıul" kenarda

166. **Ḳıṭ‘ a eyẓan**⁶⁸ [15]
167. Ḥuld (i) cennet hem devām u hem beḳā
Hūn ü zillet ḥorlık belva belā
168. Ravḥ(u) rāḥat ravḥ(u) raḥmet bāl ḥāl
Nazic bişmek hem yemiş bulmaḳ kemāl
169. Ḥüzn(ü) ḳayḡu zıḡn u ḡıll u ḥıḳd(ı) kīn
Cedb(ü) ḳıtlık ḥaşib ucuzlık ḥarş(ü) ekin
170. ‘Ihn(i) yün menfūş atılmış levn(i) renk⁶⁹
Vıḳr ağır yük ışr aḡırlık ‘ıdl(i) denk
171. Eyyim ersiz ‘avret ü ‘avretsiz er

[K 10a] Cem‘ ine dērler eyyāme ey püser

172. İ‘tidā ḥadden tecāvüz eylemek
Fekk ayırmaḳ dekk(ü) düpdüz eylemek
173. Hemiz şıḳmaḳ ḡamz(i) göz ḳıpmaḳ durur
Selb(ü) şoymaḳ nehb(ü) hem ḳapmaḳ durur
174. Şıbl(i) arslan yavrısı ḥınzır ḥūk
Ḳırd maymūn kelb(ü) segdür cirv enük
175. İrb(i) ḥācet behl(ü) la‘ net şulb(ü) saḥt
Ced ululuḳ cedd(ü) milk ü cedd(ü) baḥt

⁶⁷ “zü fūnūn olmaḳ dilerseñ şabru ṭut ihmāli ḳoy / her ne fen bilmek dilerseñ ehliniñ ol çā-keri” kenarda

⁶⁸ ḳıṭ‘ a-i uḥrā K1 (7a-208)

⁶⁹ “ve tekūnū’l cibāli ke’l ‘ihni’l menfūş” kenarda “Daḡlar da [o gün] atılmış renkli yün gibi olurlar ” (Kur’ān’da Karia Suresi 101/4-5. Ayet ve meāli)

176. Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Zümre-i erbāb-ı taqvāda bulun

177. **Ḳıṭ' a-i uḫrā min Baḫru'l-Münserih [16]**

178. Ḳıṣṭ u sevā toḡrılıḳ merṣad u mirṣād yol

Şıbg̃ boya hem ḳatıḳ dār(u) serā 'abd(i) ḳul

179. Dā' ib ü ḳānit muṭī' fāṭın u fārih zekī

Nūhye vü lüb 'aḳl u elbāb u nūhādur 'uḳūl

180. Vālid ü eb atadur valide ümm anadur

İḫve ḳarındaşlar şī' a bölük nesil döl

[K1 7b] 181. Şedd (ü) veşāḳ oldı bend mevşıḳ u mişāḳ(u) 'ahd

[K 10b] Silsile zencīrdır 'uḳde dügüm cüll(ü) ḳul

182. Ṭavd u cebel taḡ durur şaḫre büyük taşdur

Şīd kireç şubre çeç nuḳr(e) gümüş fels pul

183. Şevk(e) diken hem silāḫ serd zırh⁷⁰ işlemek

Yük devesi rāḫile şākile üslüb yol

184. Utl(u) oḳı ety? gel hāti getür sir yüri

Ni' me ne ḫoş rübbe az bi' se yavuz tilke ol

185. Müfte' ilün fā' ilün baḫrına de münserih

Furşatı fevt eyleme 'ilmiñile 'āmil ol

⁷⁰ Metinde 'zireh' şeklinde yazımı olan bu sözcüğü 'zırh' şeklinde doğrusu ile değiştirilmiştir. Bu durum ölçüye uygunluk ve anlam bakımından doğruluğu esas alınarak yapılmıştır.

186. **Ḳıṭ‘ a eyzan**⁷¹ [17]

187. Ğulb(u) ḳalıñ bağçeler dülb ağacıdur çınār

Devḫa dirāht-ı‘ azīm ravza çemen mürğ-i zār

188. Rifd ü ‘ aṭā vērgidür metn ü meṭā arḳadur

Sitr ü ğıṭā perdedür rayṭa vü cilbāb u çār⁷²

189. Hāfīd oğul oğlıdur ihve ḳarındaşlar

Cīd boyun hāme baş ‘ āne ḳasıḳ hem zihār

190. Yüñgiz(u) baş depredür ya‘ büs(ü) yüz purtarır

Yerhaḳu ḳaplar dēmek yabṭıṣu muḫkem ṭutar

[K1 8a] 191. Cünd ü ketībe çeri fülk ü sefīne gemi

[K 11a] Bağl(u) ḳatır ḳıṭṭ kedi sāyime şalma ṭavar

192. Vāḳı‘ a vü ğāşiye yevm-i ḳıyāmetdür

‘ Ātiye riḫ(u) şedīd ya‘ nī ḳatı rüzigār

193. **El-Baḫru'l-Ḥafif**⁷³ [18]

194. Reḫṭ u ḳavm u ḳabile ‘ udde yaraḳ

Şa‘ b(ü) ulu ḳabile şu‘ be budāḳ

195. Cār(u) ḳoñşı raḳībdür gözci

Hem ḫalīṭ u şerīkidür ortaḳ

⁷¹ ḳıṭ‘ a-i uḫrā K1 (7b-236)

⁷² “örtüdür” kenarda

⁷³ ḳıṭ‘ a-i uḫrā K1 (8a-249)

196. Cesed ü cirm ü cism ü cüşse beden

Uz(u)n u misma^ç u şimāḥ u kulak⁷⁴

197. Tulye sine okı vü lihye şakal

Vicne yañaḡ turusı ḡadd yanak

198. Şarre āvāze şurre kīse durur

Mil^ç aḡa kepçe kaş^ç a ke^ç sü çanak

199. İstikānet ḡuzū^ç baş egmek

İbtiḡā istemek feşil korḡak

200. Hınḡa vü fūvh ü bürr ü buḡdaydur

Daḡı maḡşad ekindür ebb otlaḡ⁷⁵

201. Dābbe yerde yūriyen ḡayvān

[K 11b] Behme saḡle ḡuzı vü cedy oḡlaḡ

202. Tuḡame imtilā müdāme süci

Sine daḡı nü^ç ās ımızḡanmaḡ

203. Eyy(ü) ḡanḡı demekdür eyne ḡanı

İnne taḡḡıḡ hem innemā ancaḡ

204. Ed^ç aci ḡara gözlü yazmışlar

Aḡdebī büḡri a^ç recī aḡsaḡ

205. Fā^ç ilātün mef^ç āilün fe^ç ilāt

Bu ne baḡr-ı ḡafīfdür hele baḡ

⁷⁴ "seme^ç" kenarda

⁷⁵ "ekime ḡalmış" kenarda

206. **Ve minḥu eyzan**⁷⁶ [19]

207. İltimās istemek vaṭar ḥācet

İḥtilāk iftirā ezā zaḥmet

[K1 8b] 208. Reks ü irkās ters döndermek

Baṣ u irsāl nesne göndermek

209. Bidṣ ü bidṣ at yeñi işe dërler

Cezve aḥker remād ḥākister

210. İktibās èlden āteş almaḳdur⁷⁷

Ḥavz şuya vü söze ṭalmaḳdur

211. Dīme yaḡmur dëyem aniñ cemṣ i

[K 12a] Şīme ḥuydur şiyem bunuñ cemṣ i

212. Muḡga bir pāre et⁷⁸ vāṭīs füzün⁷⁹

Hem raḡad bol durur velīme düḡün

213. Ne dëmekdür ṣ alimtü ben bildim

Ne lügätdür vecedtü ben buldum

214. Enbi'ünī baña ḥaber vēriñüz

Ne dëmek ola münferid yalıñuz

215. Muḳteşid müstaḳīm toḡrıdur

Müsteriḳ lışş u sārıḳ uḡrıdur

⁷⁶ kıṭṣ a-i uḡrā K1 (8a-302)

⁷⁷ "ateş közi kül" kenarda

⁷⁸ et pāresi K1 (8b-308)

⁷⁹ "çok" kenarda

216. Muḳṣe'ir ditreyüp kılı ürpen

Müşme'iz şıķılan dağı ürken

217. Hāfīd ü nāfile oğul oğlu

Muḳlagıñ kaydı yoķ urub bağlu

218. **Mine'l Bağru'l-Vāfira's-Sālim [20]**

219. Cihād ğazā vü uhbe yaraķ seriyye çeri ħaniyye kemān

Mefāza zırh mecinne siper zimām yular licām uyan

220. Ḳudüs arılıķ kedir bulanıķ kıded tađınıķ kiber ḳocalıķ

Celāl gibi vaķār ululıķ ḥasār ziyān u ifk yalan

221. Luğūb ḳatı yorulmađa de ufūl u ğurūb ṭolunmađa de

[K 12b] Zevāl ü berāḥ ayrılmađa de ğamāme bulut źabābe ṭuman

222. Dihāķ (u) ṭolu 'amiķ derin 'aşıb ḳatı naķīb re'īs

Şüvāz yalıñ nüḥās(ü) düütün seḥāb(u) bulut tebāb(u) ziyān

[K1 9a] 223. Ḥamūle deve ki yük götürür velīme düğün behīme ṭavar

Müsevveme otlığa şalınan müsevveme hem nişanlı olan

224. 'Acūl (u) ivici belā şınamaķ zelūl yavaş fened bunamaķ

Ḥanek ṭamaķ oldu beyni dimāğ (u) hem 'azebe vü lehce zebān⁸⁰

225. Ne māliledür ne sāl iledür begim ululuķ kemāl iledür

Müfā' aletün müfā' aletün ne vāfir olur⁸¹ bu bağr-ı revān

⁸⁰ "lisān" kenarda (Farsça)

⁸¹ ola K1 (9a-328)

226. **Kıt‘ a ve minhü eyzan**⁸² [21]

227. Ra`ūf u ‘ aţūf esirgeyici li-men kime kim yeşā`u deler

Şarīh meded yetiştirici berīd peyk(i) hadīs haber

228. Şegāf yürek gılāfı yaḥud hicābı anıñ ya ḥabbesidür

Vetīn yürek ṭamarı durur verīd boyında iki ṭamar

229. Raşāş ḳalay nuḥās bakır şedīd ḳatı hadīd demür

Şadīd şaru şuyıla iriñ cerāde çekirge zabb keler

230. Semīn semüz ‘ acīf arıḳ baḥīra deve ḳulağı yarıḳ

Cenāh ḳanat cünāh yazıḳ necāh gibi felāh zafer

231. Daḳīḳ una de nuḥāle kepek elemtere görmediñ mi demek

[K 13a] Şehīn ḳalıñ firāş döşek esās temel niṭāḳ kemer

232. Ulā‘ ike anlar inneke sen hunālik anda zālike ol

Ledünke ḳatında leyse degil ledeyye elimde inlev eger

[K1 9b] 233. Yeşīr(u) olur yekūn(u) gibi yaḡūs(u) ṭalar yaḥūz(u) gibi

Ye`ūb(u) döner yebū`u gibi yedussu gömer yesubbu söger

234. Şitā ḳış olur ḥarīf ḥazān rebī` bahār nevr çiçek

Sürür gibi ḥubūr ferāḥ mürür gibi ‘ubūr güzer

235. Cedīd yeñi remīm çürük ḳaşīr ḳışa nefīr bölük

Dē şavma‘ a ḥücre şülme gedik beyāt gice büyüṭ oṭalar

⁸² kıt‘ a-i uḥrā K1 (9a-329)

236. Müfâ' aletün müfâ' aletün vèrürler ise cihāmı bütün

Yüzüñ şuyına sen alma şatun yüz aqlığı iki cihānı deger

237. **Ḳıṭ' a ü'l-Baḥru'l-Hezecü'l Maḥzūf u Müseddes**⁸³ [22]

238. Biṭānet⁸⁴ hem velīcet⁸⁵ şāhib(u) yār

Eşīm ü mücrim ü müznib günehkār

239. Sedem ḥüzn ü nedāmet hevl ḳorḳu

Emed bu' d u nihāyet ḳābe miḳdār

240. Nekīr inkārdur mārid mu' ānid

Cedīr ü hem ḥarī lāyık sezā-vār

241. Ḥasīr oldı vü müstaḥsir yorulmuş

Esīr ü hem sebī ṭutsaḳ giriftār

[K 13b] 242. Ḥulli zīnet şıḳal yolcı metā' ı

Ağır yükler imiş ehmāl ü evzār⁸⁶

243. Cebīnān alnıñ iki cānibidür

Daḥı şudḡ u ḡadīre zülfi dildār

244. Maḥabbet hem meveddet sevmek ammā

Kerāhet sevmemekdür caḥd inkār

245. 'Acel ivmek emel ümmīde dërler

Cedel ḡavḡā ḥuşūmet sūḳ bāzār

⁸³ ḳıṭ' a-i uḥrā K1 (9b-350)

⁸⁴ biṭāne K1 (9b-351)

⁸⁵ velīce K1 (9b-351)

⁸⁶ "eşḳāl" kenarda

246. Şehîk ırak şehîk āvāz-ı nā-hōş

Derīs eski mümerred berk ü hem-vār

247. Hübük yollar lekam yol ortasıdur

‘ İrāb u fārih eşkīn ya‘ nī reh-vār

[K1 10a] 248. Erūnī gösteriñ baña demekdür

Edir dönder ecirnā bizi kırtar

249. İzā nā-gāh izā çün sevf(e) şöñra⁸⁷

Ke-eyyin ey niçe lā-büdde nā-çār

250. Ma‘ işet ‘ iş(ü) dirlik zindigānī

Huşāşet⁸⁸ fakra de āşim günehkār

251. Mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ülün

[K 14a] Diliñde zıkr-i Hakkı eyle tekrār

252. El-Baḥru'l-Muzāri‘ ü'l-Mekfüle?⁸⁹ [23]

253. Reybe'l-menūn ḥavādiş-i eyyām u ‘ ām sāl

Selh u miḥāk ayiñ şöñdur evveli hilāl

254. İbkār u gadve irte daḥı karañu gice

Zuhr u zahire öyle vü gün ortası zevāl

255. Siccīn ṭamuda bir dere siccīl seng(i)-kil⁹⁰

Şuḥ oldı buḥl (u) ḥırş (u) ḥarāz ḥasta bī-mecāl

⁸⁷ "elem testahviz olmadık mı gālib (mhr?)" kenarda (Kur’ān’ da Nisa Suresi 141-148. Ayetlerden alınmış cümle)

⁸⁸ ḥuşāşe K1 (10a-363) Bkz. (3.4) İnceleme, yazım özellikleri bölümü.

⁸⁹ kıt‘ a-i uḥrā K1 (10a-363)

⁹⁰ "taşdur" kenarda

256. Hıyıt iplik ibre igne vü sem igne yurdusı

Hem rış hoş libās dahı rış perr ü bāl⁹¹

257. Mef' ulü fā' ilätü mefā' ilün fā' ilät

Mekfūf⁹² olunca baħr-ı muzāri' budur miřāl

258. **Ve minhu eyzan⁹³ [24]**

259. Tilķā yaña vü tayf-i ħayāl ü ķubel' ayān⁹⁴

İhdā hediyye vërmege dè tuħfe armağan

260. Mūsi' ħanī vü muķtır ü mu' sir faķirdür

Seyyāre yolcı ķāfiledür' ir kārībān

261. Ekmām ħoncalar dahı cennāt(ü) baħçeler

Beṭṭih u ķarpuz ile ķavındur başal şoğan

[K 14b] 262. Ķārüre şişe oldı ķavārir řiřeler⁹⁵ **[K1 10b]**

Mihrās hāven oldı vü micmer buħurdān

263. Rey' ān u' unfuvān ola her şey' in evveli

Aħdān u dostān dahı řāb u fetā civān⁹⁶

264. Naķr u řaħir řıķlıħ u nāķūr(u) çeng(ü) řūr

Saṭṭ ev ṭavanı oldı vü mirķāt nerdibān

⁹¹ "belki tuyur cennetde olursa" kenarda

⁹² mekfūn K1 (10a-375)

⁹³ ķıı' a-i diger K1 (10a-376)

⁹⁴ "ya' nī becānib" kenarda

⁹⁵ "cem' i kavārir gelür" kenarda

⁹⁶ "faķire" kenarda

265. Yā-leyte ey n'olaydı len elbette naḥnu biz
Key tā metā kaçan enā ben innemā hemān
266. **Ve minhu eyzan⁹⁷ [25]**
267. Ġabrā⁹⁸ zemīn ü bādiye şahrā finā öri
Yenbū^ç çeşme bi'r kuyudur ḥimā kır
268. Yeşrib Medīne Kāzıme bir yeriñ adıdur
Hem yekke Mekke adı yaḥud Ka^çbeniñ yeri
269. Menzūd şıķ ağaç daḥı şınvān iki çatal
Maḥzūd ağaç ki ola kesilmiş dikenleri
270. Tehdīd(ü) kırku vèrmeg(e) tevḥīd birlemek
Tefrīt(u) eksik eylemek ifrāt(u) aşur
271. Sāḥil deñiz kenāri vü ḥavz u ğadīr(u) göl
Refref döşek bisāt nefis oldı ^ç abkārī
272. **El-Baḥru'r-Remelü'l-Maḥbūn⁹⁹ [26]**
- [K 15a]** 273. Şen'an buĝz u ^ç adāvet müteberri bī-zār
Hezeyan yāve hüzu' maşharalık şāḥib(ü) yār
274. Aķta^ç an seyf ü kalemdür şeķalān insile cin
Neyyirān ayile gündür melevān leyl ü nehār
275. Müteḥayyir ulaşıcı müteḥarrif dönici¹⁰⁰
Daḥı muḥşī şayıcıdur mi'e yüz elf hezār

⁹⁷ kır^ç a-i uḥrā K1 (10b-384)

⁹⁸ ğubrā K1 (10b-385)

⁹⁹ kır^ç a-i uḥrā K1 (10b-390)

276. Muṭma'in yërleşüp ārām edici alb yrek

Mttek sykenici hiye v hfe kenr

[K1 11a] 277. Kezib  zr(u) yalandur daı ude meel

Hem estr yalanlar hem ead abr

278. Beere d derini t yzine cild deri

Edeme d derini i¹⁰¹ yzine ' ır tamar

279. Kber ulu kiiler hnef tgrlar

'Uer hamli on aylk devedr cem' i ' ır

280. Znet  hlye bezekdr zehab  nazar altun

Veri aa v gmdr hseb  ' add u mr

281. İ' tirz arur gelmek mtecnif m il

ahari ardına dönmek hrac u zyayk u tür

282. Htame ism-i cehennem leheb te yaln

[K15b] Shire yr yüzi oldu atera gerd  gbr

283. Li in fi de fe pes m ne ' al üzre e mi

Bi ile kem nie enn nite kell zinhr

284. Fe' iltn fe' iltn fe' iltn fe' ilt

Bu remel barı durur kim ola mabn ey yr

¹⁰⁰ "mteayyir" kenarda

¹⁰¹ Bu sözcük K1 nüshasında yoktur. Bkz. K1 (11a-402)

285. El-Baḥru'r-Recezü eyzan¹⁰² [27]

286. Zülfā yakınlık ḳurbā ḳarābet

Büşrā ne müjde ṭübā sa' ādet

287. Behcet güzellik naḍret mişāli

Füşhat geñişlik bestat fazīlet

[K1 11b] 288. İḳaz uyarmaḳ seḳyā şuvarmaḳ

Ḳadhı odı çakmaḳ miḳdāḥ ālet

289. Sādāt ulular ebrār eyüler

Şāniyy ' adūdur baḡzā ' adāvet

290. Serrā ḳolaylık zarrā ḳatılık

Tetrā pey-ā-pey zıkrā naşīḥat

291. Ta' zı̄b ü tenkıl işkence étmek

İmlāl ü imlā' yazmaḳ kitābet

292. Belliḡ irişdir ḥaddiḡ ḥaber vēr

[K 16a] Mā-zā nedir ol imā işāret

293. Şıḳvet şaḳılık¹⁰³ ḳasvet ḳatılık

Zulmet ḳarañlık sâ' at ḳıyāmet

294. Taḳdīr-i Ḥaḳdan baḡş étme zīrā

Sen bilmedüğüñ var anda ḥikmet

¹⁰² kıt' a-i uḥrā K1 (11a-415)

¹⁰³ şeḳāvet K1 (11b-423)

295. Müstef‘ ilātün Müstef‘ ilātün
Eyle seḥāvet bul yüce himmet
296. **Ve minhu eyzan**¹⁰⁴ [28]
297. En-necm(ü) yıldız şākīb dirāḥşān
Lemmā‘ u sātī‘ berrāk tābān
298. Ez-zerr‘ (u) ekmek en-neḥş(ü) bitmek
El-keyl ölçek el-menn(ü) baṭman
299. İttemr(ü) ḥurmā el-levz(ü) bādem
Üsbū‘ a hefte uḍḥıyye ḳurbān
300. Şāyığ boğazdan āsan geçendür
Şāyığ ḳuyumcı sābiğ firāvān
301. Reyyān ḳanmış şeb‘ ān ṭoḳdur
Zam‘ an şusızdur hem daḥı‘ aṭşān
302. Mu‘ şad ḳapanmış memnūn kesilmiş
[K 16b] Mehzūm şınmış mebhūt ḥayrān
303. Vāḥid eḥad yek ferd ü vitir tek
Ḥattā ilā dek şettā perīşān
304. Ḥamsūn(e) elli sittūn(e) altmış
Seb‘ ūn(e) yitmiş tis‘ ūn ṭoḳsan
305. Ābā atalar ebnā oğullar
Aḥbāb(u) dostlar aṣḥāb yārān

¹⁰⁴ ḳıṭ‘ a-i uḥrā K1 (11b-426)

306. Ebşâr gözler efvâh ağızlar

Ezķān eñekler eşfār müjgān¹⁰⁵

[K1 12a] 307. İfrāğ dögmek iṭhār arıtmak

Bulmak yitürmek vicdān u fiķdān

308. Fāriż yaşamış ḥavķal bunamış¹⁰⁶

Menbūş açılmış medhūş ḥayrān

309. **El-Baḥru'l-Müteķā's-Sālimü'l-Müşemmen**¹⁰⁷ [29]

310. Müzāhī müşābih ezec ince kaşlu

Muġāzıb muḥālif^c avān orta yaşlu

311. Efāzıl ulular ekārim eyüler

Hem erzel fürü-māye bāsir turuş-rū

312. Meārib dilekler esāṭin direkler

[K 17a] Zerābī döşekler nedür nevm uyķu

313. Tefeccür şu aķmak sıķāyet şuvarmak¹⁰⁸

ķarāḥ āb-ı şāfi ğadaķ oldu çok şu

314. Vi^c ā hem inā ķab eşāş ev metā^c ı

Mübevve^c maķām oldu mīzan terāzū

315. Tebettül kesilmek tesellül sevişmek

Teşācür çekişmek nedür nāb aru

¹⁰⁵ "ehdāb (müḥr?)" kenarda "kirpikler"

¹⁰⁶ bunamak K1 (12a-438)

¹⁰⁷ ķıṭ^c a-i uḥrā K1 (12a-439)

¹⁰⁸ "aynen yeşreb behā^c ibādullahi yüfecciru zehā tefciran" kenarda (Dua)

316. Muḳayyiz muḳaddir muzahziḥ mübe‘‘id

Temaḫi gerinmek nedür sūr bārū

317. Tefaḫtur teṣaḳḳuḳ taṣaddu‘ yarılmaḳ

Deḫal aldamaḳ oldu zerni beni ḳo

318. Fe‘ülün fe‘ülün bu baḫr içre gūyā

Kelāmıñ şadef oldu ma‘ nāsı lü‘ lü‘

319. **Ve minhu eyzan**¹⁰⁹

320. Metin berk muḫkem reṣid uşlıdur

Teḫevvül ırılmaḳ ḫavil¹¹⁰ mişlidür

321. ḫarūr ıssı mārıc dütünsiz yalıñ

Hedef oḳ nişānı te‘ ālev geliñ

322. Tezemmül bürünmek tedessür gibi

[K 17b] Teferrüs tevessüm tefekkür gibi

323. Eḳāvıl sözler taḳavvül yalan

Ufuḳ gök kenārı vü nāzır baḳan

324. Revāḫ öyle vaḳtinden aḫşama dek

Ta‘ arruż teveccühle ḳaşd eylemek

325. ḫamāme gögercin decāce ḫāvıḳ

Enām ins ü cindür¹¹¹ meşāne ḳavıḳ

¹⁰⁹ ḳıḫ‘ a-i uḫrā K1 (12a-449)

¹¹⁰ havil < havl (hivel K 17a-320)

¹¹¹ cin K1 (12a-455)

[K1 12b] 326. Hāzīre ağıl muhteżir şāhibi

Vesaķ kaplamakdur hıvāyet gibi

327. İşir iz mütebbber bozulmaķ durur

Başar göz yeri¹¹² kim size gösterir

328. Fe' ülün fe' ülün fe' ülün fe' ül

Sa' ādetdür étmek naşihat kabül

329. **Ḳıṭ' a ü'l -Baḥru'l-Hezec**¹¹³

330. Şiddīķ zihī gerçek hem nās u ünās insān

Dāhī vü faṭın zīrek hem ṭıfl u şabī oğlan

331. Meşṭūr yazılmışdur medḥūr sürülmüşdür

Mezbūh boğazlanmışdur¹¹⁴ mesfūh dökülmüş kan

332. Ṭāğī vü ' anīd azğun muḥtāl ü eşir ḥod-bīn¹¹⁵

[K 18a] Hem miḥ veted kışğın hem ḥab' u ḥabī penhān

333. İḳād(ü) ne od yaķmaķ iḥmād(u) söyündirmek

İlhāf bec(i)d ṭutmaķ dem kan u şevā püryān (biryan)

334. Tedmīr helāk étmek tebtīk(ü) kulaķ kesmek

Tebtīr(ü) şımaķ bozmaķ taḥmīn(ü) kıyās oran

335. Nādī vü nediyy dērnek isrā' u bidār ivmek

Cedvā vü nedā baḥşış dāverd ü devā dermān

¹¹² yöri K1 (12b-457)

¹¹³ kıṭ' a-i der baḥru'l-hezec K1 (12b-459)

¹¹⁴ boğazlanmış K1 (12b-463)

¹¹⁵ "yani kendü kenüni begenmek" kenarda

336. Nāhib kayucı oldu bāyi' şatıcı oldu

Sā'ik sürici oldu rā'î güdici çoban

337. 'Āmi mütehayyirdür hāyim daḥı āşüfte¹¹⁶

[K1 13a] Vālih katı şeydādur tāyih¹¹⁷ daḥı ser-gerdān¹¹⁸

338. İmlāk(u) faḳīr olmak hem vücū ḡanī olmak

İkrām ağırlamak hem zayf(u) konuḡ mihmān

339. Enfāl(u) ḡanimetler ebṡāl(u) bahādırlar

Eşḡāl(u) ağırlıklar ip ḡabl ü resen urḡan

340. Mesnūn ḡoḡar balçık şalşāl ḡuru balçık¹¹⁹

Fahḡār u ḡazef şaksı midrār u maṡar bārān

341. Mef'ūlü mefā' ilün ey ṡab' u ḡadi mevzūn

Baḡr-ı hezec-i aḡreb vezninde budur mīzān

[K 18b] 342. El-Baḡru'l-Hezecü Ḳıṡ' a ü'l -Maḡbūz¹²⁰

343. Arslana de zayḡam u ḡazanfer

Zırgām u esed üsāme ḡayder

344. Şah tınma velevterā ḡoreydiñ

Şü' bān ne büyük yılandur ejder

345. Hel var mı hellüme gel demekdür

Eyyāne ḡaçan metāye beñzer

¹¹⁶ "atv olmak" kenarda

¹¹⁷ tā'ih K1 (13a-475) (K nüshasında "y" sesi, K1 nüshasında hemze ile yazılmıştır.)

¹¹⁸ "atv?" kenarda

¹¹⁹ "çamur" kenarda

¹²⁰ ḡıṡ' a-i uḡrā K1 (13a-484)

346. Sikkine bıçağ de qarh yara

Hem rumh u sünu kanat gönder

347. Enkal(u) bukağular hem aşfad

Ağlal boyun bağı demürler

348. Tertil kelami rüsen etmek¹²¹

Faniz ü nebät u kand ü sükker

349. Mi' şar u ' aşir onda birdür

Meşnā ikişer rubā' dörder

350. I' şar u kaşirğa riḥ yeldür

Hār ıssı şırāt yol ' arak der

351. Qāşif katı yel ruḥā yavaş yel

' Aşif katı yel mişāl-i şarşar

[K 19a] 352. Mef' ülü mefā' ilün fe' ülü [K1 13b]

Maqbüz-ı hezec bu bahra dërler

353. **Qıt' a ü'l -Bahru'r-Recez**¹²²

354. Mā ide ḥon pür-ṭa' ām meysere vüs' at(ı) ğinā

Oldı kerim niki-nām minḥa vü nüḥledür ' atā

355. Ders ü tilāvet oqımaq demdeme ḥışm(u) kaqımaq

Minse'e tü ' aşā çomağ bığye dilek bi' ā zinā

¹²¹ "ve rettili 'l Kur'āne tertilā" kenarda

¹²² qıt' a-i der bahrür'r-recez mecnun u matvi K1 (13b-495)

356. Şāh̄he atı avāzedür vaar ulak Őaırlıı
Metrebe dē faırlıge marebe dē hıŐımlıa
357. Ceyş(ü) eri raıl gō mühle erimiş baır tu
Darb(ü) sefer aŐı ırak have adım rācil yaya
358. Hāmiye ızmiŐ od veli berd Şavuk bered olu
Dif' ü¹²³ sühūnet isilik vehde uur ' avā ova
359. Şa'n koyun baar Őıır ma' zı kei vü zi'b urd
Nemle arınca amle bit dıfda' u gūu urbaa
360. Müfte' ilün mefa' ilün Őā' ir iseñ bu ' ilmi bil
Bar-ı recez de hābn u ayy oldı bu veznile edā¹²⁴

361. **ı' a ve minhu eyzan**¹²⁵

362. Hıns u reak gūnāhdur hufre uur Őefā kenār

[K 19b]Hūbu-kebīr ulu gūnāh kehf uyu maara gār

[K1 14a] 363. Etane mukem eyledi hāa āa apladı

Gādere terk edüp odı āŐere etdi ihtiyār

364. Yūnızu urtarır dēmek yedra' u def' ēder dēmek

Yarubu gizlenür dēmek yu' linu eyler āŐikār

365. Sidre aa ' ineb üzüm yen' yēmiŐ gōyünmesi

' UŞb u kelā giyāhdur mezra' a ya' nī kiŐtizār¹²⁶

¹²³ Bu sözcük K nüshasında yoktur. Bkz. K (19a-358) Bkz. K1 (13b-505)

¹²⁴ "devā'" kenarda

¹²⁵ ı' a-i urā K1 (13b-510)

¹²⁶ "yassı ola?" kenarda

366. ʿ İlm oqumağla şayd olur yazmaq o şayda kayd olur

Hāne-i dilde hıfz ʿdüp şakla ki ʿtmeye firār

367. **El-Baḥru's-Serī**¹²⁷ [35]

368. Südde ʿapudur ʿ atebe āsitān

Ḳıṣṣa ʿaşaş oldu semer dāsītān

369. Kaʿ b(u) ʿtopuḳdur ʿkadem ü ricl ayak

Muḥḥ ilik ʿ azm(i) sünük üstühān

370. Mużğadur et pāresi şaḥm iç yağı

Laḥm ete dē nefseha ten ü cān u ʿkan

371. Ḥāşıra vü keşḥ(i) bögir ʿkadd boy

Ḥavşala ʿkürşak maʿ ide şirdān

372. Ḳāriʿ a vü ḥāḳḳa ʿkıyāmet günü

[K 20a] Rācife vü rādifedür nefḥatān¹²⁸

373. Baʿ şere açmaq u ʿçıkarmaq durur

Kerb ʿkatı tasa vü beş hemçünān¹²⁹

374. Ācin ü āsin müteğayyir şudur

Nefḥa ʿkoḳu ḡuşşa boğazda ʿturan

375. Şaḥfe küçük kāse vü cemʿ i şihāf¹³⁰

Cefne büyük kāse vü cemʿ i cifān

¹²⁷ kıtʿ a-i uḥrā K1 (14a-521)

¹²⁸ "üfürür" kenarda

¹²⁹ "anıḡ? gibi" kenarda

¹³⁰ "sahfe beyānı?" kenarda

376. Sāḥa sarāy ortası şāvī muḳīm¹³¹
Meş^ç ab u miz-āb¹³² oluḳ nāvidān¹³³
377. Süḥt(ü) ḥarām oldı vü mağrem ödek
Kesr(i) şımaḳ ḥüsr ü ḥasāret ziyān
- [K1 14b]** 378. Hirre vü sinnevr kedi evs ḳurd

Fāre şıçan ḥayye vü ef^ç ā yılan

379. Ḳunfuze kirpiye dēnür fehd(i) pars
Ḳasvere vü leys^ç ü hizebr¹³⁴ arslan

380. Lāzım u lāzib yapışan nesnedür
Münfecir ü münhemir āb-ı revān

381. Meşgābe vü maḥmaşa açlık durur
Füc^ç eten vü bağteten dē nā-gehān¹³⁵

- [K 20b]** 382. ç Amme neden mimme neden mā degil

Şümme yine keyfe nite iz ḳaçan

383. Ya^ç şımu hem yekle^ç u şaḳlar dēmek

Yekzibu hem yaḥrüşu söyler yalan

384. Müfte^ç ilün müfte^ç ilün fā^ç ilün

Baḥr-ı serī^ç iñ saña vezni^ç ayān

¹³¹ "dahiye vü faḳire" kenarda

¹³² mizān K1 (14a-530)

¹³³ "hāviye boş vahiyedir çāker odur" kenarda

¹³⁴ hezbir K1 (14b-533)

¹³⁵ "birden bire oldı" kenarda

385. **Ḳıṭʿ a ve minhu eyzan** ¹³⁶ [36]

386. Nāşıye alın şacı menkib omuz

Cebhe alın şadr gögüs zāt öz

387. Ḳabza avuç rāḥadur el ayası

Ḥaṇçere ḥulḳūm boğaz veçh(i) yüz

388. Şaʿ ra de ḳıl ḥalḳ(i) tırāş eylemek

Kūʿ bilek muḳle bebek ʿ ayn(ü) göz

389. Zehra çiçek nikhet ağız ḳoḳusu

Ḳurş çörek milḥ(ü) nemek yaʿ nī ṭuz

390. Zevb erimek zerv şavırmaḳ durur

Tibne şaman pāresidür naḳʿ (u) ¹³⁷ toz

391. Fızza gümüş ḳatr erimiş tuç durur

Zübre demür pāresidür cemre kor

[K 21a] 392. Zaby geyik şāt ḳoyun mühre ṭay

ʿ İcle buzaḡu dediler şevr öküz

393. Zayr zarar zaym(ü) sitem cemm(i) çok

Ġayz u ġazab ḳaḳımaḳ u nutḳ(u) söz

394. Sebʿ yedi tisʿ ṭoḳuz ḥams(i) beş

Şāliš üçünci vü şelāşūn otuz

¹³⁶ ḳıṭʿ a-i uḥrā K1 (14b-539)

¹³⁷ nefek K1 (14b-544)

395. **Ḳıṭ‘ a ü'l -Baḥru'l- Kāmil** ¹³⁸ [37]

396. Cemel ü ibil deveye dēgil dē ḥamel ḳuzı vü ğanem ḳoyun

[K1 15a] Bedene deve vü şığır zebīḥası Mekkeye gele hedy için

397. Derecāt mertebeler durur hemezāt vesveseler durur

Ġamerāt ölüm ḳatılıḳları vü mecīd ulu vü medīd uzun

398. Şübe ṭā'ife vü şübāt cem‘ i kifāt cem‘ olacaḳ mekān

Şiyedür nişān ü feza‘ fiġān ‘ abeş ü lu‘ b daḥı lehv oyun

399. Nedür ibtilā şınamaḳ durur meşüle şikence seḫaṭ ğazab

Hem erim eḫad şıḳa mu‘ temed ḥaşin ü ğalīz u ‘ uṭul yoğun

400. Ḥadeḳa gözüñ bebegi durur vetera burun diregi durur

Dē zebed şuyuñ köpügi durur ‘ aşabe siñir ḫacebe sürün

401. Naḥıze çürük ‘ aleḳa sülük ‘ atebe eşik ‘ aḳabe yoḳuş

Leke saña ḳableke senden öñ dēme lā-teḳul li-yeḳul dēsün

[K 21b] 402. Mütefā‘ ilün mütefā‘ ilün oḳı baḥr-ı kāmil ü fāzıl ol

‘ Ulemā saña dēye āferīn cühelā saña ḳalalar zebün¹³⁹

403. **El-Baḥru'l-Hezecü'l- Maḥzūfu'l-Aḫzābü** ¹⁴⁰

404. Münḳazza düşen nesne durur telle düşürdi

Münfazza perākende durur ānese gördi

¹³⁸ ḳıṭ‘ a-i uḫrā K1 (14b-549)

¹³⁹ Bu dize K1 nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁴⁰ ḳıṭ‘ a-i uḫrā K1 (15a-563)

405. Ğirbīb¹⁴¹ kıatı kıaraya fākı^ç kıatı şaru

Ahvā kıara edhem gibi isvedde kıarardı

406. Meskūb akıdılmıř řu vū merkūm yıđılmıř

Mařřūr kıorınmıř gibidūr ĥadde řınur dē

[K1 15b] 407. Fařřā ne kem iş fāĥiře bed fi^ç l ü zinādur

Elān(e) henüz ĥařřařa yerleşdi belürdi

408. Mef^ç ūlü mefā^ç ĩlü mefā^ç ĩlü fe^ç ūlün

Mařřūf-i hezec aĥreb-i mekfūf budur dē

409. **Ve minhu Kıı^ç a eyşan**¹⁴² [39]

410. Tāĥūn degirmen daĥı tennūra furūn dē

Tāĥn un[a] kıumāmeyle künāse süpüründi

411. Fākih mütena^{çç} im ūkül ü fākihe meyve

Sāmid mütekebbir kişi ĥortuma burun dē

412. Hem şibr kıarış ba^ç kıulaç mirfaç dirsek

[K 22a] Hem ruřđ(u) bilek sürre göbek başna kıarın dē

413. Ūmniyye dē maķsūda vū ūmniyye kıırā^ç at

Hem bāriĥa dün giceye vū emsiye dün dē

414. Ğassāk cehennemde aķan kıan u iriñdir

Ğıslīn(ü) aña beñzer daĥı ğıslīne dē¹⁴³ yundı

¹⁴¹ "ve cem'i garabib?" kenarda

¹⁴² kıı^ç a-i uĥrā K1 (15b-574)

¹⁴³ Bu sözcük K1 nüshasında bulunmamaktadır. Bkz. K1 (15b-584)

415. **Ḳıṭṭ' a-i'l Bahr**¹⁴⁴ [40]

416. Sibāhat şuda yüzmek daḥı ğavş(ü) ṭalmaḳdur

Tebevvu' yer edinmek daḥı merc şalmaḳdur

417. İśāmet otarmaḳ hem isā'et yaman etmek

[K1 16a] İśāret koparmaḳ ğaşb u zūlmile almaḳdur

418. Mucāvib¹⁴⁵ cevāb eden müsāfiḥ zinā eden

Ḳasāvet ḳatı olmaḳ daḥı zurr buñalmaḳdur

419. Refeş laġv u fuḥşıyyāt cūfā zāyī ü bāṭıl

Fenā yoḳ olup ğetmek beḳā var ḳalmaḳdur

420. Fe'ülün mefā' ilün bu baḥr-ı ṭavīl oldı

İçinde cevāhir var hüner anda ṭalmaḳdur

421. **Ve minhu eyzan Ḳıṭṭ' a ü'l Bahri's-Sūyub**¹⁴⁶ [41]

422. Şemātet 'adū ğülmek senāmet uşanmaḳdur

Tebellüc ziyālanmaḳ teberrüc ṭonanmaḳdur

423. Taḥarrī ṭaleb etmek meraḥ kendüzin¹⁴⁷ ğörmek

[K 22b] Teheccüd uyanıklıḳ tenebbüh uyanmaḳdur

424. Mübezzir nedür müsrif daḥı muḳterif kāsib

Muṭaffif şatan eksik teṭāvül uzanmaḳdur

¹⁴⁴ ḳıṭṭ' a-i uḥrā K1 (15b-585)

¹⁴⁵ mucāvır K (22a-418) (Bu sözcüğün yazımında K1 nüshasını esas aldık.) Bkz. K1 16a-590

¹⁴⁶ ḳıṭṭ' a-i uḥrā K1 (16a-596)

¹⁴⁷ kendi özin K1 (16a-599)

425. Serîr ü erîke taht erâ'ik sürür tahtlar¹⁴⁸

Sürâdık serâ-perde tevekkul tayanmağdur¹⁴⁹

426. Neciyy ü hafî sırdaş demekdür semîyy(ü) adaş

Ḳadîm ü 'atîḳ eski tefettüt uvanmağdur

427. Ḥamiyyet ne 'âr étmek taşaddî yüzün dönnek

[K1 16b] Tebessüm biraz gülmek ḥacâlet utanmağdur

428. Hübût u nüzûl inmek şu'ûd u 'urûc ağmağ

Veḳûd u ḥaşab tıtruk tevakkud ne yanmağdur

429. **Ḳıṭ' a ü'l -Baḥru'l-Muzâri'**¹⁵⁰ [42]

430. Muḥtâr üründilinmiş mizmâr u 'arşa meydân

Ma'kûf ḥabs olunmuş sicn ü ḥaşîr zindân

431. Ric aşşı 'asced altun yaḥmûm kara tütün

Tırs(u) beyâz kâğıd türs(ü) kenîf ḳalkān

432. Mıṣbâḥ de çerâğa mişkât anîñ yeridür

Şeccâc âb-ı cârî vehhâc şem'-i sūzân

433. Elvâḥ tahtalardur şafvân yüzi düz taş

Âcâm mişelerdür ğayza ile ğâb orman

[K 23a] 434. Ḥattâr aldayıcı nemmâm ḳovlayıcı

İbnü's-sebîl yolicı tih ismidür beyâbân

¹⁴⁸ "cem'i" kenarda

¹⁴⁹ Bu beyit metnin kenarında olup, müstensih tarafından yazıldığı düşünölmüş ve bu beytin devamı sayılıp, buraya konulmuştur.

¹⁵⁰ ḳıṭ' a-i uḫrâ K1 (16b-611)

435. Vāşı̄b hemīş̄e vācib ser-med ʔavīl(ü) dāim

Müz̄ in muʔī̄ ü münkād meş̄viyy hanīz̄ biryān

436. Mescūr ʔoldırılmış dürdür u varʔa girdāb

Mehcūr yāve bāʔıl cumhūrdur büzürgān

437. İnzār mühl(i) vèrmek tesrīh şalıvèrmek

[K1 17a] İşāk bende çekmek mişāk ʕ ahd peymān¹⁵¹

438. Sebt ü sübāt rāhat irş ü türāş mirās

ʕ İrfān u şīʕ r bilmek hem cūd ʕ örf ü ihsān

439. Hem hāʕ ulāʕi anlar yestüne ʔaşd éderler¹⁵²

Yaʕ dü éder tecāvüz yebdū olur nümāyān¹⁵³

440. İsrā gèceyle gètmek idbār arʔa vèrmek

Keff aya kolye bögrek diş sinn ü ʔırs u dendān

441. Mezʕüm zemmm olunmuş mārīd ü merīd ser-keş

Meczūz pārelenmiş ğāmir ʔarāb virān

442. ʕ Arş oldı cism-i aʕ ʔam oldur muḥīʔ ecsām

Hem ʕ arş saḫf-ı hāne hem ʕ arş(i) taḫt-ı sulṫān

442. ʕ Arşīñ içinde kürsī kürsī içinde gökler

[K23b] Gökler içinde yerler çepçevre baḫr-ı ʕ ummān

444. Yerler ʔurur muʕ allāḫ merkezde noḫta-vārī

ʔurmaz döner felekler mānend-i çarh-ı gerdān

¹⁵¹ "el-ḫalb" kenarda

¹⁵² "ḫikmet nübüvvet hem ʕ adl ü ʕ ilmü'l ʔurʕān" kenarda (Bu beyit K1 nüshasında yer almamaktadır.)

¹⁵³ "lā-yenbaġī neşāyed lā-yebtaġī necūyed" kenarda (Bu beyit K1 nüshasında yer almamaktadır.)

445. Mef'ülü fā'ilātün bahr-ı muzārī' i bil

İlm ü kemāl ü hikmet kesb eyle olma nā-dān

446. **Ḳıṭ' a ü'l-Baḥru'l-Hezecü'l Maḥzūf u Müseddes**¹⁵⁴ [43]

447. 'Alīm ü 'alim ü 'allām ü dānā

Ḳadīr ü muḳtedir ḳādir tüvānā

[K1 17b] 448. Ḳanūṭ u ḥā'ib ü me'yūs nevmīd

Nazīr ü nidd ü zıdd u küfv ü hem-tā

449. Şu yēr kim andadur [ol]¹⁵⁵Ṭūr ṭağı

O yeriñ adıdur Sinīn ü Seynā

450. Ṭuva bir vādidür ḳurbında Şāmīñ

Kim anda gördi nār u nūrı Mūsā

451. İrem Şām ismi yā İskenderiyye

Yaḥud Farsīde bir yērdür müsem mā

452. Cenāb ev çevresi şahın(ı) ortasıdur

Nüzül ḳonak için ni' met müheyyā

453. Şayāşī ḳal' alar minhāc açığı yol

[K 24a] Mürāğam gēdecek yēr ḳıy' a şaḥrā

454. İzam bir ṭağın adıdur şa' ad şarb

Beriyye ḥalkıdur beriyye şaḥra

¹⁵⁴ ḳıṭ' a-i uḥrā K1 (17a-644)

¹⁵⁵ Bu sözcük, satırın altında bulunup, vezne uygun olarak konulmuştur.

455. Lübed kıat kıatdur irkilmiş lübed çok
Müşeyyed mürtefi' yüce mu' allā
456. İvez ördek ħubārā vü kerā toy
Semiz kıuşlar durur selva sümānā
457. Celā āvāre olmağıdur vaşandan
Esiriñ cem' idür esrā üsārā
458. **Kıı' a**¹⁵⁶ [44]
459. Nesem ü beşerdür insān ne' am üstür ü kıoyundur
Seretānuñ adı yengeç balıķ adı ħüt u nūndur
460. Beşere beñiz fem ağız esele diliñ ucıdur
Şefe leb kıutaķ lisān dil raķabe ' unuķ boyundur
461. Melekūt mülk u ' izzet ceberūt u gey ululuķ
Bime neyle şümme anda lime ma' nısı niçündür
462. Şiye' u fıraķ bölükler hereb ü firār kıaçmaķ
' Amed ü ' amūd direkler dağı sārıye sūtündür
- [K1 18a]** 463. Ne durur ' azel melāmet dağı şaķķ u ğamre zaĥmet
- [K 24b]** Ta' ab u naşab meşakķat su' ur u lemem cünündür
464. Yaķa ceyb ü zeyĝ egilmek dağı naķb u şakb¹⁵⁷ delmek
Ĥāşeb ü ĥuşub aĝaçlar ĥařab u ĥaşab¹⁵⁸ odundur

¹⁵⁶ kıı' a-i uĥrā K1 (17b-656)

¹⁵⁷ şuķub K1 (18a-667) Ses ve yazım özelliĝi bakımından, bu kelimenin Türkçeleştirildiğini düşünüyöruz.

¹⁵⁸ K1 nüshasında aynı dize içerisinde bu sözcüğün yeri deĝişmiştir. Bkz. ĥaşab u ĥařab K1 (18a-668)

465. Fe‘ ilātün fā‘ ilātün remeliñ bu vezni mekfūf

Geçene irilmez ammā gelecek hemān bu gündür

466. **Ḳıṭ‘ a-i’l-Baḥru’ l-Müceṣṣü’ l-Maḥbūn**¹⁵⁹ [45]

467. Ḥanīf toğrı ‘ ivec egrilik nazīf(u) arı

Ḥafīf yeyni naḥīf arığ u cefīf ḳurı

468. Lemem günāh-ı ṣağīr u emem muḳābeledür

Ḥaşem ‘ ayāl ü ṣemem yücelik elem ağrı

469. Sülāle nuṭfe menīdür ‘ alağ uyuşmış ḳan

Kelāle şol öli¹⁶⁰ kim yoḳdur oğlı vü pederi

470. Ḥalāk(u) vü ḥazṣ (u) naşīb şıḳāk yañşaklık

Fevāk ifākāt¹⁶¹ u rāḥat şadāk zen mihiri

471. Ḥıref ne söylese bilmez herem ḳatı ḳocamış

Nedür ‘ aḳīm toğırmaz nedür ‘ acüz ḳarı¹⁶²

472. Mehīl yere dökilmiş keşīb ḳum yığını

Kelīl çünki yorılmış ‘ alīldür şayrı

[K1 18b] 473. Raḥīḳ bāde-i şāfī hezīm tāze laṭīf

[K 25a] Ḥadīḳa bağçe vü bostān ki ola dīvārı

474. Melek ferişte felek gök nüsük ‘ ibādet-i ḥac

Mirā vü reyb(e) gümāndur verā öte añaru

¹⁵⁹ ḳıṭ‘ a-i uḥrā K1 (18a-671)

¹⁶⁰ ölü K1 (18a-677)

¹⁶¹ iḳāmet K1 (18a-679)

¹⁶² Bu beyit K1 nüshasında, bir alttaki ile yer değıştirmiştir. Bkz. K1 (18a-681)

475. Mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilat
Bu 'āleme neye geldiñ bilenden al haberi
476. **Ḳıṭ' a ve minhu eyẓan**¹⁶³ [46]
477. Dehī ü keyis(i) ü ḥāzıḳ zekī ü zīrekdür
Vehī ü fātir ü vahī za' īf gevşekdür
478. Beṭar sevinmeğe de ıṣṭnā' üründilemek
Reẓā' et emmege şedyān hem iki emcekdür
479. Ba' ūza sivri siñekdür firāşe pervāne
Zübāb ḳara siñek ' ankebūt örimekdür
480. ' İmād yüce binālar mihād u ferş(u) döşek
Liḥāf u milḥaf(e) yorğan ḳamīş gömlekdür
481. Ferī ' aceb yaramaz iş melī zemān-ı ṭavīl
Merīc ḳarma ḳarış hem behīc gökcekdür
482. Ğarīm dāyin ü medyūn ğarām dāyim¹⁶⁴ şer
Şarīm ḳaṭ' olman inşırām üzümekdür
- [K1 19a]** 483. Şübūr u būr helāk ü fütūr süst olmaḳ
- [K 25b]** Eberri ü evsaṭ u emşel ḥayırlu yegrekdür
484. Tesnīm cennet çeşmesi mā'-i ma' īn āb-ı revān [47]
Zaḳḳūm cehennem meyvesi ḥālid muḥalled cāvidān

¹⁶³ ḳıṭ' a-i uḥrā K1 (18b-690)

¹⁶⁴ dā'im K1 (18b-701) K nüshasında hemzenin yerini “y” ünsüzü almış K1 de hemze korunmuştur. Bkz. K (25a-482)

485. Z̄ü-mirre Cibril-i Em̄in z̄ü'l-eyd(i) kuvvet şahibi
Dāh̄ir zel̄il med-h̄or vāh̄i za' if ü mühce cān
486. Ümmü'l-ḡurā bil Mekkedür ümmü'l-kitāb aṣlū'l-kitāb
Ümm̄i anadan toğma hem ümm̄i oğuyup yazmayan
487. Ḥallāf çok çok and içen hemmāz ta' yīb eyleyen
Dārī vü muğnī def' eden ma' ruf eyü münker yaman
488. İnzār ḡorḡutmağ durur iş' ar bildirmek durur
İ' lān kıılmağ āşikār iḡān inanmağ bī-gümān
489. Rūz(i) cezādur yevm-i dīn¹⁶⁵ hem silm ḡā' at şibğa dīn
Rāsiḡ kavī şābit olan rāyet ' alem āyet nişān
490. Men zellezī kimdür o kim yā 'tī gelür yedrī bilür
Cādil çekiş şāvir danış cāhid dūrüş āmin inan
491. Ālā ni' am meşvā maḡām ḡamret ḡatılık izdiḡām
Üccār u saḡf u semk ü ḡam mi' rāc u süllem nerdübān
- [K 26a]** 492. Rabb u şāhib Rabb (u) hem Perverdigār **[48]**
- [K1 19b]** Ġayb gizlidür şehādet āşikār
493. Viche kıbledür teveccüh ismidür
Şaḡr(ı) cānib oldı ḡācib perde-dār
494. ' Aşf ekin çöpi vü reyḡan yaprağı
Ḳar' a vü yaḡtın ḡabaḡ kıssā ḡuyār

¹⁶⁵ yevm “gün” K1 (19a-715)

495. Kāniş ü şayyād avcı kaydı bağ

İştyād u şayd avlamak şikār

496. Nek(e)f ü istinkāf ʿār etmek durur¹⁶⁶

Deyn borç u beyn firqat şeyn ʿār

497. Sāk incik sūq cemʿi rükbe diz

Berq(u) şimşek vedq(u) yağmur selc(u) qar

498. Müblisūn nevmiz olanlar kūrūh güç

Muhtemī vü müttakī perhiz-kār

499. Şeʿb iki tağ arası hem tağ yolu

Şāṭib egri şatṭ u şāṭīydür¹⁶⁷ kenār

500. Şır şavuk şarşar şavuk yeldir katı

Hāşib ol yeldir ki ola sengi-bār

501. Şeyyib er görmiş zen ü zen görmiş er

[K 26b] Baʿl erdür kehl kırçıl ridʿi yār

[K1 20a] 502. Vizr ağır yük hem silāh u hem günāh

Bās u heycā harb u ceng kār-i zār

503. Rehb ü havf u raʿb u haşyet qorqudur

Kūnh ü kusvā hātmet pāyān-ı kār

¹⁶⁶ Bu sözcük metinde birleşik yazıldığı için birleşik okuduk.

¹⁶⁷ şāṭīydür K1 (19b-736)

504. Bir ʿamel kı̄l saña ola yār-ı ğār

Bir eṣer ʒo tā ki ʒala yādigār

Elḥamdüli'llāhi ʿale't- tamām veṣṣalatü ve's-selāmu ʿali'l ḥayru'l enām.

Ve ṣeffi yevmü'l kıyām. Muḥammed şāḥibu'l fazl.

Ve'l kerem-i ve'l-enʿām. Ve ʿalā ālihi ve

eşḫābihi'l-beredetü'l kirām ve ʿale'l ʿulema'i'l-

ʿizām ve'l fuṣalā-i'l

fiḥām

[27a] Temmeti'l-kitābü bi- ʿavni'llāhi'l meliki'l-vehhābi ʿan yedi abdi ʿz-zaʿif Ḥāfız Meḥmed bin

Ebū Bekir ğafer'allāhü lehümā ve setere ʿuyūbehümā ve'l-üstāzehu ve'l-cemīʿ u'l-mü'minīne

ve'l mü'minātü'l-iḥyā

minhüm ve'l-emvāt bi-raḥmetike yā erḥāme'r-rāḥimīn.

Sene sitte ve tisʿin ve mi'e ve elfi fi sefer 1196/1776 Mart/Nisan

4.3 Metnin Önünde Yer Alan Ek Metin

Giriş kısmında değinildiği gibi metin bölümünden sonra, asıl metne dâhil olmadığını düşündüğümüz bir ek metin vardır. Bu ek metnin içeriğinde yedi beyitlik bir manzume bulunmaktadır. Eser, Arapça dua, salât ve selam fasılları ile başlamakta, daha sonra çocuğun zihnini açacağı düşünülen ‘vakıa’ suresinin faziletlerinden bahsedilmektedir. Bu ek metin kısmında, giriş bölümünde bahsettiğimiz gibi eserin müellifi yahut müstensihisi olduğunu düşündüğümüz bir isim geçmektedir. Genel itibari ile Arapça olan bu bölümde, çok az olsa da Türkçe kelimelere de yer verilmektedir.

[1b] Şâhib ü mâliki Şahandâr-zâde İmâm Hâsib efendi (*safer 25 1280?*) bunu yazdım
yâdigâr olmak için, okıyanlar bir du‘â’ kılmak için şükr edüp temmet dëyüp şaldım
kalem, hem rasûliñ rûhına yüz biñ selâm.

1. Dilerim zülfüne berdâr olayım yâr olayım
Mülk-i tenden çıkayım yâr olayım yalvarayım
2. Ben senüñ ‘uşşâkuñıdım bilerek yâr bilerek
İltifât étmediñ aşlâ gülerek yâr gülerek
3. Bu ezâlar bu cefâlar ederek yâr ne gerek
Mülk-i tenden çıkayım yâr olayım yalvarayım
4. Baña hoş geldi dëmedi yâr dëmedi
Çekilir çille midür bu kayda mı yâr kayda mı

5. Çillemiz oldu bu ki gel s̄inemi yar s̄inemi

Mülk-i tenden çıkayım yār olayım yalvarayım¹⁶⁸

6. Dilerim zūlfūne berdār olayım yār olayım

Yüzime gülse ne hōş yār olayım yār olayım

7. Senūñ avāzından ben mestān olayım yār olayım

Mülk-i tenden çıkayım yār olayım yalvarayım

[2a] 1691 istashābehu Mehmed Şafī ahīren vaqf ēdilmişdir.

[2b] Hāzā Şerhū Du‘ ā[i] sūretü'l-Vākı‘ a

Resūl ‘aleyhi's-selām buyurur: Her kim ki sūre-i vākı‘ a gice ve gündüzde oqısa, ol kimesne faķır olmaya, dā'imā hāli vūs‘ at üzere ola. Amā Vaqı‘ a sūresini oqıyup "fe-sebbih bi'smi rabbike'l ‘azīm" maħalline gelince bu du‘ ā'ı bir kerre oqıya. "Haķ şūbhāne ve te‘ ālā ħazret ol kadar mā(l) vère kim ħaddin ve ħisābın bilmeye, bi-‘ ināyeti'llāhi ta‘ ālā". Du‘ ā budur: "Bi'smi'llāhi'r-raħmāni'r-raħīm". Sūbhāne'l kađīmullezī lem yezel sūbhāne'l kerīmüllezī lem yebħal. Sūbhānehū ve te‘ ālā ‘ ammā yeķūlu'z-zālimūne ‘ ulūvven kebīran.

Allahümme zidnī ‘ ilmen ve rızķan yā kāşife'l-müşkilāt. Ekşif bābü ħazāine raħmetike ve enzil ‘ aleyye min berekātike. Allahümme ħallişnī mine'l faķri bi-ħürmeti sūreti'l vākı‘ a ve bi-ħürmeti esmāike'l ‘ azīm ve bi-ħürmeti kelāmike'l kađimi ve bi-ħürmeti rasūlike'l kerīm. Rabbenā enzil ‘ aleynā mā‘ ideten mine's-

¹⁶⁸ "eyzan" kenarda

semāi tekūnū lenâ-îden li-evvelinā ve āhirinā ve āyeten minke ve'rzuknā ve ente hayrū'r-rāhimīne. Allahümme ekfinī bi-ḥelālike 'an ḥarāmike ve aḡnini bi-fazlike 'ammen sivāke ezâ. Vâkı'a sūresini ḳaldığı yerden okıyup ḥitām olduḡda yine bu du'ā'ı okıyalar. Allāhümme salli 'alā seyyidinā Muḥammedün ve 'alā āli Muḥammed. Allahümme innī es'elūke bi-meḳā'idi'l 'izzī min 'arṣike'l kerīm ve bi-müntehāi'r-raḥmete min kitābīke ve bi-ismike'l-a'lā ve bi-esmā'ike'l-ḥüsnā ve bi-kelīmālike't-tāmāti'lletī lā-yücāvezhünne berrün ve lā-fācirun.

[3a] Ve yā şerāfe vechike en tüşalli 'alā seyyidinā Muḥammedin ve 'ālihi ve şaḥbihi ve sellim. Ve en tu'ṭinī rızḳan ṭāliban ḡayra maṭlūbin ve ḡāliben ḡayra maṭlūbin yā vāsi'a'l-maḡfirāti ve yā rāzıḳa'l-müte'allīne, ve yā nāşiru'n-nāşirīne. Allahümme in kāne rızḳī fi's-semāi fe-enzelehü ve in kāne 'asīren fes'elhü¹⁶⁹ ve in kāne ḳalīlen ve kenzihü ve in kāne keşīren fe bārike li-yāsin? Külli şey'in fiyedihi Allāhümme'c'al yediye'l-'ulyā bi'l-'aṭā'in. Allāhümme¹⁷⁰ kāne fi ümmi'l kitābi 'indeke şefiyyün muḥarremün muzirrun 'alā rızḳı. Allāhümme innī es'elūke min fazlike'l 'āzīm ve min ḡayri'l cesīmü'l-'amīm. En teşallī 'alā seyyidinā muḥammedin ve ālihi ve şaḥbihi ve sellim. Ve in tec'allī ve li'l müslimīne min külli hemm u ḡammi ḡarcen ve min külli zıḳin. Maḡracen ve min külli fāḫişetin siran ve in külli ḡayrin sebīlan ve in tüveffā dīni ve rızḳī 'alā mā eḡāfü yesserahü min umūri'd dünyā ve'l-āḫirate inneke 'alā külli şey'in ḳadīr. Yā ni'me'l mevlā ve ni'me'n-naşīr.

¹⁶⁹ "fi'l ecme'ā aḡrace ve in ye'id fakrabe ve in kāne veyben fesīr" kenarda

¹⁷⁰ "velā tec'alü yediye? essü'li bilā isni'tā'i. Allāhümme yā kāfi yā şāfi yā raḡman? yā rezzaḳ yā 'ilm. fi'l iştima' ḡarace ve in ba'idi fakr bihi ve in kāne ve yā fisere." kenarda

Ġufrāneke Rabbenā ve ileyke'l meşīr(u). Ĥasbünallāhü ve ni' me'l vekīl(ü). Velā
ye' ūdū? velā kuvvete illā billāhī'l-' aliyyi'l ' azīm.

BÖLÜM 5

DİZİN

5.1 ARAPÇA-TÜRKÇE DİZİN

A

ābā atalar 16b-305	aḥbāb dostlar 16b-305
‘ abd kul 10a-178	aḥdebī bügri (kambur)11b-204
‘ abeş oyun bkz. lu‘ b , lehv 21a-398	aḥmer kıızıl 7a-113
ābık kaçıcı bkz. ferrār 6b-107	aḥvā kara edhem 21b-405
‘ ābir geçen 7b-122	aḥzar yeşil 7a-113
‘ abqarī bkz. bisāt 14b-271	‘ aḥkabe yoğun 21a-401
‘ acel ivmek 13b-245	‘ aḥkib ökçe 4b-63
ācin müteğayyir şu bkz. āsin 20a-374	‘ aḥkim toğırılmaz 24b-471
‘ acif arık 12b-230	‘ alā üzre 15b-283
‘ acül ivici 12b-224	‘ aleka sülük 21a-401
‘ acüz kararı 24b-471	‘ alem bayrak 4a-58
ādaḥ çok şu 17a-313	‘ alīl şayrı 24b-472
‘ ades mercimek 8b-141	‘ alimtu ben bildim 12a-213
‘ adū gülmek bkz. şemātet 22a-422	‘ aliyy yüce bkz. refi‘ 8a-137
‘ adv yelmek 9b-162	‘ amed direkler bkz. ‘ amūd 24a-462
āfīl batan 7b-122	‘ amīḥ derin 12b-222
aḡlāl boyun bağı, demürler 18b-347	āmin inan 25b-490

- ‘**amme** neden 20b-382
- ‘**amūd** direkler **bkz.** ‘**amed** 24a-462
- ‘**āne** kasiq **bkz.** **zihār** 10b-189
- ānese** gördi 21b-404
- ‘**araz** kumaş **bkz.** **metā** 6a-93
- a**‘**recī** ağsık 11b-204
- ‘**arīz** inlü 4b-61
- ‘**arş** meydān **bkz.** **mizmār** 22b-430
- ‘**ases** gice gezen **bkz.** **tā if** 7a-119
- ‘**asced** altun 22b-431
- aşfād** bukağular **bkz.** **enkāl** 18b-347
- ‘**asīr** güç **bkz.** **şa b** 4a-55
- ‘**aşā** comak **bkz.** **minse**’e t 19a-355
- ‘**aşabe** siñir 21a-400
- aşam** şagır 7a-118
- ‘**aşf** ekin çöpi vü **reyhan** yaprağı 26a-494
- aşfer** şaru 7a-113
- ‘**āşif** katı yel **bkz.** **şarşar** 18b-351,
- şır** 26a-500
- ‘**aşīb** katı 12b-222
- aşīl** aḡşam ikindi arası 5a-72
- ‘**anet** meşakḡate düşmek 6a-95
- ‘**anīd** azgun **bkz.** **tāgī** 17b-332
- ‘**ankebūt** örimek 25a-479
- ‘**araḡ** der (<ter) 18b-35
- āsin** müteḡayyir şu **bkz.** **ācin** 20a-374
- ‘**aşr** şıkmak 9a-157
- ‘**aşr** ikindi hem zamān 9a-157
- ‘**aşā** aḡşam ta‘āmı 4b-68
- āşikār** i‘lān kılmak 25b-488
- ‘**aşī** gündüz şoñı 4b-68
- ‘**aşīr** onda bir **bkz.** **mi‘şār** 18b-349
- ‘**aṡā** vergi **bkz.** **rifd** 10b-188
- ‘**atebe** eşik 21a-401
- ‘**atīḡ** eski **bkz.** **ḡadīm** 22b-426
- ‘**aṡsān** şusız **bkz.** **zam’an** 16a-301
- ‘**aṡūf** esirgeyici **bkz.** **ra’ūf** 12b-227
- ‘**avā** ova 19a-358
- ‘**avān** orta yaşlu 16b-310
- a**‘**yen** büyük gözlü kişi ‘**aynā** mü‘ennes
cem‘ i ‘**īn** 7a-120
- ‘**ayn** göz 20b-388
- ‘**azb** tatlu şu **bkz.** **fūrāt** 4b-69

‘azīz ulu 6a-91	bāz toğan ‘kuş’7a-115
‘azm sünük bkz. üstühān 19b-369	bāzıġ toğan ‘güneşin doğması’ 7b-122
‘azud bāzū 5a-70	bedene deve vü şıgır zebīhası
‘azz ışırmak 9a-157	Mekkeye gele hedy için (<i>Kâbe’ye ve Harem bölgesine hediye olmak üzere kesilen kurban</i>) 21a-396
B	
ba‘ kulaç 21b-412	bedr ay bkz. kamer 4a-51
baġl katır 11a-191	behādır yarar 8a-132
bā‘ is katı hācetlü 7a-118	behcet güzellik bkz. nağret 15b-287
baġıra deve kulaġı yarık (<i>dişi</i>)12b-230	behic gökcek 25a-481
baġar şıgır 19a-359	behime tavar 12b-223
ba‘ l er 26b-501	beġa var qalmaq 22a-419
bārī yaradıcı bkz. fātır 3b-49	belā şınamak 12b-224
bārīha dün gice 21a-413	bellig iriş (ulaş)15b-292
başal şoğan 14a-261	berāġ ayrılmak bkz. zevāl 12b-221
başar göz yeri (<i>kim size gösterir</i>) 17b-327	berd şavuk 19a-358
ba‘ sere açmak, çıkarmak 20a-373	bered tolu 19a-358
ba‘ ş u nesne göndermek bkz. irsāl 11b-208	beriyye 1) ġalk (insan) 2) sahra 24a-454
batn qarın 22a-412	berġ şimşek 26a-497
ba‘ ūza sivri siñek 25a-479	beşer insān bkz. nesem 24a-459
bāyi‘ şatıcı 18a-336	beşere deriniñ tış yüzi 15a-278

beşere beñiz 24a-460	cār çoñşı 11a-195
beşir muştulayıcı 5b-89	cāşimīn öliler bkz. hāmīdūn , mevtā 9b-164
beṭar sevinmek 25a-478	cebel tağ bkz. ṭavd 10b-182, cebel tağ 6a-99
betṭih karpuz ile kavın 14a-261	ceberūt gey ululuk 24a-461
beyāt gice 13a-235	cebhe alın 20b-386
bıgye dilek 19a-355	cebīnān alnıñ iki cānibi 13b-243
bınşır bkz. hınşır , vüstā 4b-62	ced ululuk 10a-175
bi ile 15b-283	cedb kıtlık 9b-169
bid^ç yeñi işe dērler bkz. bid^ç at 11b-208	cedīd yeñi 13a-235
bidār ivmek bkz. isrā^ç 18a-335	cedvā bahşış bkz. nedā 18a-335
bid^ç at yeñi işe dērler bkz. bid^ç 11b-208	cedy oğlağ bkz. ḳuzı 11b-201
bime ne ile 24a-461	cefif ḳurı 24b-467
bi^ç r ḳuyu bkz. yenbū^ç 14b-267	cefne büyük kāse vü cem ^ç i cifān 20a-375
bisāt nefis oldı ^ç abḳarī 14b-271	celā āvāre olmağ vaṭandan 24a-457
bi^ç se yavuz 10b-184	celāl ululuk bkz. vaḳār 12a-220
būkā ağlamak 8a-139	cemel deve bkz. ibil 21a-396
būrr buğday bkz. hınṭa , fūvh 11a-200	cemm çoğ 21a-393
būşrā müjde 15b-286	cemre kor 20b-391
būyūt oṭalar 13a-235	cenāb ev çevresi bkz. şahn 23b-452
C	
cādil çekiş 25b-490	
cāhid dürüş 25b-490	

cenān gönül **bkz.** **ruv^ç**, **zamīr**, **hāled**,

fu^ç ād 6a-99

cenāh kanat 12b-230

cenb yan 9a-153

cenī meyve **bkz.** **ḫuṭūf** 8a-140

cennāt bağçeler 14a-261

cehīm od **bkz.** **nār cem^ç** i **nīrān** 4a-52

cerāde çekirge 12b-229

ceres çañ 8b-144

cerī gönüllü kişi **bkz.** **cesūr** 8a-132

cesed beden **bkz.** **cirm**, **cism**, **cüşse** 11a-

196

cesūr gönüllü kişi **bkz.** **cerī** 8a-132

ceyş çeri 19a-357

ceyyid eyü 8a-137

cild deri 15a-278

cirm beden **bkz.** **cesed**, **cism**, **cüşse** 11a-

196

cirv enük 10a-174

cism beden **bkz.** **cesed**, **cirm**, **cüşse** 11a-

196

cīd boyun 10b-189

cūnāh yazık 12b-230

cūnd çeri **bkz.** **ketībe** 10b-191

cūnne kalkan 9a-160

cüşse beden **bkz.** **cesed**, **cirm**, **cism** 11a-

196

cüşüv diz üstüne çökmek 4b-66

D

dābbe yerde yürüyen hayvān 11a-201

daḫḫ dögmek 9b-163

daḫīḫ ince 4b-61

daḫīḫ un 12b-231

dārī def^ç eden **bkz.** **muḡnī** 25b-487

decāce tāvık 17b-325

deḫal aldamaḫ 17a-317

dekk düpdüz eylemek 10a-172

delīl reh-ber **bkz.** **hādi** 4a-58

dem kan 18a-333

demdeme kaḫımaḫ **bkz.** **ḫışm** 19a-355

denī alçaḫ 4b-60

derecāt mertebeler 21a-397

derīs eski 13b-246

ders oḫımaḫ **bkz.** **tilāvet** 19a-355

desem yağ 4b-69	ebşār gözler 16b-306
deyn borç 26a-496	ebşir gör 4b-64
dıfda' kurbaga bkz. gūk 19a-359	ebtāl bahādırlar 18a-339
dıbs bekmez 9a-161	ebter sonunda hayrı vü evlādı
dif isilik bkz. sühūnet 19a-358	ķalmayan ölü 7a-116
dihāk tolu 12b-222	ecirnā bizi ķurtar 13b-248
dīme yağmur diyem anıñ (<i>yağmurun</i>)	ecred kılsuz tenlü 7a-114
cem' i 11b-211	ed' aci kara gözlü 11b-204
duhn taru bkz. erzen 8b-141	edeme deriniñ iç yūzi 15a-278
dulūkū's-şems gün tolanması 5a-73	edir dönder 13b-248
dūbb ayu 7a-115	ef' ā yılan bkz. hayye 20a-308
dūlb çınār ağacı 10b-187	efāzıl ulular 16b-310
dūrr incü 6b-107	efvāh ağızlar 16b-306
E	eħad tek bkz. vāhid, yek, ferd, vitir 16b-
eb ata bkz. vālid 10a-180	303
ebb otlak 11a-200	eħāta kapladı bkz. hāķa 19b-363
eberr hayırlu yegrek bkz. evsať, emşel	ejder büyük yılan bkz. şū' bān 18b-344
25b-483	ekāvīl sözler 17b-323
ebkem dilsiz 7a-118	ekāzīb-vār yalanlar bkz. emānī 8a-133
ebnā oğullar 16b-305	ekārim eyüler bkz. ebrār 16b-310
ebraş ela tenlü kişi 7a-114	ekmām goncalar 14a-261
ebrār eyüler bkz. ekārim 15b-289	

ekmeh gözsüz toğan (*anadan doğma kör*) 7a-115
el' ān henüz 21b-407
elem ağrı 24b-468
elemtere görmediñ mi 12b-231
elvāh tahtalar 22b-433
em ḥasibtum şandıñuz mı 9a-156
emānī yalanlar **bkz. ekāzīb-vār** 8a-133
emred şakalsız sāde-rū 7a-114
emşel ḥayırlu yegrek **bkz. eberr, evsaṭ** 25b-483
emsiye dün 21a-413
enā ben 14b-265
enāmil (*parmak*) uçları 4b-63
enbi' ūnī baña ḥaber vēriñüz 12a-214
endaze kul **bkz. zira'** 4b-63
enfāl ḡanīmetler 18a-339
enīn iñlemek 8a-139
enkāl bukağular **bkz. aşfād** 18b-347
ennā nite 15b-283
erā 'ik tahtlar **bkz. sürür** 22b-425
erīke taht **bkz. serīr** 22b-425
erneb tavşan 7a-115
erūnī baña 13b-248
erzen taru **bkz. duḥn** 8b-141
eşās ev metā'ı 17a-313
esīr tutsak **bkz. giriftār, sebī** 13a-241
eşābī' cümle barmaqlar 4b-63
esās temel 13a-231
esāṭīn direkler 16b-311
esāṭīr yalanlar 15a-277
esele diliñ ucı 24a-460
esif tasalu 8a-139
eşil ılğun ağacı 8b-148
eşkal ağırlıklar 18a-339
eşhel ela gözlü 7a-114
etkane muḥkem eyledi 19b-363
ety gel 10b-184
evs kurd 20a-378
evsaṭ ḥayırlu yegrek **bkz. eberr, emşel** 25b-483
eyne kani **bkz. eyy** 11b-203
eyy kanķı **bkz. eyne** 11b-203

eyyāne kaçan metāye beñzer 18b-345 (<i>Kur'ân/Neml 27</i>)	fehm añlamak bkz. tefekkuh 7b-121
eyyim ersiz ʿavret ü ʿavretsiz er, cemʿi	fekk ayırmak 10a-172
eyyāme püser 10a-171	felāh zafer bkz. necāh 12b-230
ezec ince kaşlu 16b-309	felek gök 25a-474
ezher ağrak yüzli bkz. zehrā, ğarrā 7a-113	fels pul 10b-182
ezkān eñekler 16b-306	fem ağız 24a-460
ezr arka 9a-153	fenā yok olup gitmek 22a-419
F	fened bunamak 12b-224
fāʿe döndi 5b-82	ferd tek bkz. vāhid, ehad, yek, vitir 16b-303
fahız uyluk 5a-70	feres at 8b-144
fahhār şakşı bkz. hazef 18a-340	ferrār kaçıcı bkz. ābık 6b-107
fahşā kem iş 21b-407	ferī ʿaceb yaramaz iş 25a-481
fākı ʿkatı şaru 21b-405	ferş döşek bkz. mihād 25a-480
fākihe meyve bkz. ükül 21b-411	feşil korçaq 11a-199
fāre şıçan 20a-308	fettāh açıcı bkz. keşşāf 6b-107
fāriż yaşamış 16b-308	fizza gümüş 20b-391
fātır yaradıcı bkz. bārī 3b-49	fi de 15b-283
fātir gevşek bkz. vehī, vahī, zaʿif 25a-477	finā öri 14b-267
fe pes 15b-283	fırağ bölükler bkz. şıye ʿ 24a-462
	firār kaçmak bkz. hereb 24a-462
	firaş döşek 13a-231

fu'ād gönül bkz. cenān, ruv', zamīr,

ḥaled 6a-99

fūlk gemi bkz. sefine 10b-191

fūrāt tatlı şu bkz. 'azb 4b-69

fūshat genişlik 15b-287

fūtūr süst olmak 25a-483

fūvh buğday bkz. ḥınṭa, bürr 11a-200

G

ḡāb orman bkz. ḡayza 22b-433

ḡābir kalan 7b-122

ḡadā kuşluk ta'āmı 4b-68

ḡāder terk edüp kodı 19b-363

ḡadīr göl bkz. ḡavz 14b-271

ḡafūr yarlıgayıcı 5b-88

ḡamāme bulut 12b-221

ḡamerāt ölüm katılıkları 21a-397

ḡamre zahmet bkz. şakḡ 24a-463

ḡamret, izdi

ḡām katılık 25b-491

ḡamz göz kıpmak 10a-173

ḡanem koyun 21a-396

ḡarrā mişli (*aḡraḡ yüzli*) bkz. ezher,

zehrā 7a-113

ḡaşb zulmile almak 22a-417

ḡassāk cehennemde akan kan u iriñ

22a-414

ḡavā azdı 5b-83

ḡavş talmak 22a-416

ḡayb gizli 26a-492

ḡayz kaçımak bkz. ḡazab 21a-393

ḡayza orman bkz. ḡāb 22b-433

ḡazab kaçımak bkz. ḡayz 21a-393

ḡıll kīn bkz. zıḡn, ḡıḡd 9b-169

ḡıslīn aña beñzer bkz. ḡıslīne, ḡassāk

(*cehennemde akan kan u iriñ*) 22a-414

ḡıslīne yundı bkz. ḡassāk, ḡıslīn

(*cehennemde akan kan u iriñ*) 22a-414

ḡıṭā perde '*perde*' bkz. sitr 10b-188

ḡırbīb katı kare 21b-405

ḡıriftār tutsak bkz. esīr, sebī 13a-241

ḡülüvv ḡadden tecāvüz eylemek 5a-79

ḡulām oḡlan u ḡul cem' i ḡılmān 5a-75

ḡulb kalıñ baḡçeler 10b-187

gullū tutuñ baġlañ **bkz. ħuzū** 5a-79

ġurūb ʔolunmak **bkz. uful** 12a-221

ġuṣṣa boġazda ʔuran 20a-374

ġūmān ŧekk ēdici **bkz. mūmterī, ŧekk,**
mirye, ʔann 9a-154

H

ħabīb dost **bkz. ħalīl, ŧadīk** 8a-131

ħacālet utanmak 22b-427

ħadd yanaġ 11a-197

ħadde ŧınur 21b-406

ħaddiṣ ħaber vēr 15b-292

ħadeġa gözüñ bebegi 21a-400

ħādī reh-ber **bkz. delīl** 4a-58

ħadīṣ ħaber 12b-227

ħadīd demür 12b-229

ħadīġa baġġe vü bostān ki ola dīvārī
(*duvar*)25a-473

ħāfe kenār **bkz. ħāŧiye** 15a-276

ħafī sırdaṣ **bkz. neciyy** 22b-426

ħafī gizlü 4b-60

ħāfid oġul oġlı (*torun*)10b-189

ħāfid oġul oġlu **bkz. nāfile** 12a-217

ħafif yeyni 24b-467

ħāġa ʔapladı **bkz. eħāṭa** 19b-363

ħāġa indi 5b-82

ħāġġa ʔıyāmet ġüni **bkz. ʔāri‘ a** 19b-
372

ħakīm her ne ki iŧler iŧi yerinde
ola(*Allah’ın sıfatı*) 6a-90

ħaled göñül **bkz. cenān, ruv‘, ʔamīr,**
fu‘ād 6a-99

ħalīl dost **bkz. ħabīb, ŧadīk** 8a-131

ħalīl er **ħalīle** ‘ avreti 5a-77

ħalk tırāŧ eylemek 20b-388

ħall sirke 9a-161

ħallāf ʔoġ ʔoġ and iġen 25b-487

ħalīṭ ortaġ **bkz. ŧerīk** 11a-195

ħamāme göġercin 17b-325

ħāme baŧ 10b-189

ħamel ʔuzı 21a-396

ħāmıġ ekŧi 9b-161

ħāmidūn öliler **bkz. cāŧimīn, mevtā** 9b-
164

ħamīm ıssı ŧu 8b-142

hāmiye kızmış od bkz. velī 19a-358	haşīr zindān bkz. sicn 22b-430
hamiyyet ʿār etmek 22b-427	haşīr yorulmuş bkz. müstaḥsir 13a-241
hams beş 21a-394	haşhaşa yerleşdi, belürdi 21b-407
hamsūn elli 16b-304	hāşeb ağaçlar bkz. huşub 24b-464
hamt misvāk ağacı 8b-148	hāşiye kenār bkz. hāfe 15a-276
hamūle deve ki yük götürür 12b-223	haşyet korku bkz. rehb, havf, raʿb 26b-503
hançere boğaz bkz. hulḳūm 20b-387	hatab odun bkz. haşab 24b-464
hanek tımaḳ 12b-224	hāti getir 10b-184
hanīf toğrı 24b-467	hattā ilā, dek 16b-303
haniyye kemān 12a-219	hattār aldayıcı 23a-434
hār ıssı 18b-350	hatve adım 19a-357
harac tar <dar bkz. zayyık 15a-281	hā ʿulā ʿi anlar 23a-439
hares bekçiler 8b-144	havf korku bkz. rehb, raʿb, haşyet 26b-503
harş ekin 9b-169	havil mişli (ırılmaḳ) bkz. tehevḳül 17a-320
harūr ıssı 17a-321	havkal bunamış 16b-308
haşab odun bkz. hatab 24b-464	havşala ırşak 19b-371
haşab tıtruk bkz. veḳūd 22b-428	havz şuya vü söze talmak 11b-210
hasbuhū pesdür aña 9a-156	havz göl bkz. gadir 14b-271
hasen gökçek 5a-74	hayy diri 9b-164
hāşib ol yeldir bkz. sengi-bār 26a-500	
hāşıra böğir bkz. keşh 19b-371	
haşib ucuzluk 9b-169	

ḥayl ‘ asker çeri 9b-162	heyyin kolay 6b-109
ḥaysümā her kanda 9a-156	hezz depretmek katı 9b-163
ḥayṭ iplik 14a-256	ḥıkd kīn bkz. zıgn, ğıll 9b-169
ḥayye yılan bkz. ef ‘ ā 20a-308	ḥımmaş noḥud 8b-141
ḥazef şaksı bkz. fahḥār 18a-340	ḥınşır kiçi barmak (<i>orta ve küçük parmak</i>) bkz. bınşır, vüstā 4b-62
ḥazer korku 5a-74	ḥınṭa buğday bkz. fūvh, bürr 11a-200
hecīr gün ortası bkz. zahīre 8b-142	ḥıref ne söylese bilmez 24b-471
ḥazīre ağıl (ağıl) şāhibi bkz. muḥtezir 17b-326	ḥışrim koruk 7b-128
hedef ok nişanı 17a-321	ḥışm gazab yutқınur bkz. kezīm 7b-127
hel var mı 18b-345	ḥışm kaçımak bkz. demdeme 19a-355
hellūme gel 18b-345	ḥıfe korku 9a-160
helū ‘ katı ḥarīş ‘ <i>hırslı</i> ’ 6a-92	ḥilye bezek bkz. zīnet 15a-280
hemezāt vesveseler 21a-397	ḥimā kurı 14b-267
hemmāz ta‘yīb eyleyen 25b-487	hilāl ayın evveli bkz. selḥ, miḥāk 14a-253
hemz şıkmak 10a-173	hirre kedi bkz. sinnevr 20a-378
hereb kaçmak bkz. fırār 24a-462	ḥivāyet kaplamak bkz. vesak 17b-326
herem katı kocamış 24b-471	hizebr arslan bkz. kasvere, leys 20a-379
heşīm ot kurusu 7b-128	ḥortum burun 21b-411
hevl korku 13a-239	
ḥevrā gözi kara teni ğāyetde aқ cem‘i	
ḥūr 7b-120	

ḥubārā toy bkz. kerā 24a-456	‘ ihn yün 9b-170
ḥubük yollar 13b-247	‘ ırk tamar 15a-278
ḥufre çukur 19a-362	ısr ağırlık 9b-170
ḥufye gizlü 9a-160	ıṣṭabl aḥūr bkz. mi‘lef 7b-121
ḥuḳub seksen yıl 4b-67	ıṣṭnā‘ üründilemek 25a-478
ḥulḳüm boğaz bkz. ḥançere 20b-387	ıṣṭıyād avlamak bkz. ṣayd, ṣikār 26a-495
ḥuluḳ yaḥşı ḥū (T.+Far.) ‘ <i>güzel ahlak, yaratılış</i> ’ 8a-138	‘ ıṣār kaşırğa 18b-350
ḥulv tatlu 9b-161	‘ ıtf yan 7a-119
hunālik anda 13a-232	İ
ḥunefā toḡrılar 15a-279	ibil deve bkz. cemel 21a-396
ḥuṣub ağaçlar bkz. ḥāṣeb 24b-464	ibhām baş barmaq 4b-62
ḥuṣū‘ öñin gözetmek 5a-74	ibnü's-sebīl yolıcı 23a-434
ḥuzū tutuñ baḡlañ bkz. ḡullū 5a-79	ibre igne 14a-256
ḥuzū‘ baş egmek bkz. istikānet 11a-199	ibtigā istemek 11a-199
ḥübüt inmek bkz. nüzül 22b-428	ibtilā eksiklik étmek 9b-149
ḥūbu-kebīr ulu günāh 19b-362	ibtilā şınamaḳ 21a-399
ḥūdā toḡrı yola gétmek 4b-66	ibtilā şınamaḳ bkz. imtiḥān, iḥtibār 8b-149
ḥūzn kayḡu 9b-169	‘ icl buzaḡu 21a-392
I	idbār arḳa vèrmek 23a-440
ıbt ḳoltuḳ 5a-70	ifk yalan 12a-220
‘ ıdl denk 9b-170	

ifrāğ dögmek 16b-307	īmān inanmak 3b-50
ifrāt aşuru 14b-270	imtiḥān şınamak bkz. ibtilā, iḥtibār 8b-149
ihdā hediye vermek 14a-259	imtilā ʔolmak 9b-149
iḥmād söyündirmek (ateşi)18a-333	inā kab bkz. vi'ā 17a-313
iḥtibār şınamak bkz. ibtilā , imtiḥān 8b-149	‘ ineb üzüm 19b-365
iḥve karındaşlar 10b-189	inlev eger 13a-232
īkād od yakmak 18a-333	inneke sen 13a-232
īkān inanmak, bī-gümān 25b-488	innemā ancak 11b-203
īkaz uyarmak 15b-288	inşırām üzölmek 25a-482
īktibās elden āteş almak 11b-210	inşā yaratmak 3b-50
īktidā uymak 4a-58	inzār korkutmak 25b-488
īkrām ağırlamak 18a-338	inzār mülhl vermek 23a-437
ilhāf becid ʔutmak 18a-333	‘ irfān bilmek bkz. şī'r 23a-438
iltimās istemek 11b-207	irkās ters döndermek bkz. reks 11b-208
īmā işāret 16a-292	irsāl nesne göndermek bkz. ba' ş u 11b-208
‘ imād yüce binālar 25a-480	irte karañu gice 14a-254
imlā' yazmak bkz. imlāl, kitābet 15b-291	isā'et yaman etmek 22a-417
imlāk fakīr olmak 18a-338	īşāk bende çekmek 23a-437
imlāl yazmak bkz. imlā, kitābet 15b-291	işāret koparmak 22a-417

isāmet otarmak 22a-417	ķabes od pāresi 5a-72
işir iz 17b-327	ka‘b topuk 19b-369
isma‘ işit 7a-118	ķabel karşı 4b-66
isrā geceyle getmek 23a-440	ķabes od pāresi 5a-72
isrā‘ ivmek bkz. bidār 18a-335	ķableke senden 21a-401
istebrak kalın dībā 4b-61	ķabza avuç 20b-387
istinkāf ‘ār etmek bkz. nekf 26a-496	ķadd boy 19b-371
istikānet baş egmek bkz. huzū‘ 11a-199	ķadem, ricl ayak bkz. ricl 19b-369
isvedde kararlı 21b-405	kādih durişüp kesb eden 7a-112
‘işa yatsu 4b-68	ķadīm eski bkz. ‘atīķ 22b-426
iş‘ār bildirmek 25b-488	ķadh odı çakmak 15b-288
iḥhār arıtmak 16b-307	ķafā eñse 5a-70
i‘tidā ḥadden tecāvüz eylemek 10a-172	kāfur cennet çeşmesi 6b-106
i‘tirāz arkurı gelmek	ķahķarī ardına dönmek 15a-281
‘ivec egrilik 24b-467	ķalb yürek 15a-276
ivez ördek 24a-456	ķalbī Őetītün gönlüm perişān 4a-56
iz kaçan 20b-382	kālih yüzini purtaran 7a-112
izdiḥām katılık bkz. ğamret 25b-491	ķamer ay bkz. bedr 4a-51
izmā her kaçan 9a-156	ķamīş gönlek 25a-480
K	ķamle bit 19a-359
ka‘b topuk 19b-369	ķanāt sünü, gönder bkz. rumḥ 18b-346
ķabel karşı 4b-66	ķāniş avcı bkz. Őayyād 26a-495

ḳarʿ a kabak bkz. ḳarʿ a 26a-494	kehf kuyu 19b-362
ḳāriʿ a kıyāmet günü bkz. ḥākka 19b-372	kehl kırçıl 26b-501
ḳarḥ yara 18b-346	keḫl yorılmış 24b-472
ḳaşʿ a çanak bkz. keʿ sü 11a-198	kelāle şol öli kim yoḳdur oḳlı vü pederi 24b-469
ḳasāvet katı olmak 22a-418	kem niçe 15b-283
ḳāşif katı yel bkz. şarşar, ʿāşif 18b-351, şır 26a-500	kenif ḳalkān 22b-431
ḳaşr köşk 9b-164	kerā toy bkz. ḥubārā 24a-456
ḳāşī irak 19a-357	kerāhet sevmemek 13b-244
ḳāşir kışa 13a-235	kerb katı tasa 20a-373
ḳasvet ḳatılık 16a-293	kesr şımaḳ 20a-377
ḳasvere arslan bkz. leys, hizebr 20a-379	keşib ḳum yığını 24b-472
ḳatr erimiş tuç 20b-391	keʿ sü çanak bkz. ḳaşʿ a 11a-198
ḳavārīr şışeler 14b-262	keşḥ bögir bkz. ḥāşira 19b-371
ḳayd baḡ ʿ <i>baḡlanma</i> 26a-495	keşşāf açıcı bkz. fettāḥ 6b-107
ḳāzime bir yerin adı 14b-268. <i>Bkz. Özel</i>	ketibe çeri bkz. cünd 10b-191
<i>Adlar Dizini</i>	kevāʿib cemʿi kāʿib şol kıız oḳlan / henüz anda belürmiş ola şedyān 5a-76
kebid öyken bkz. kebid 6b-101	kevser uçmaḳ ırmaḡı, ırmaḳları andan aḳar 8b-147
kebir bulanık 12a-220	keyfe nite 20b-382
ke-eyyin ey niçe 13b-249	keyl ölçek 16a-298
kefāf azık bkz. zād 6a-93	
keff aya 23a-440	

kezib, zūr yalan 15a-277

keẓīm ğazab yutķınur **bkz.** ħıřm 7b-127

ķided taġınıķ 12a-220

ķinvān hurma aġacının şalkumları **bkz.**

line 9a-159

ķird maymūn 10a-174

ķirtās kāġıd 4a-53

ķıřt toġrılık **bkz.** sevā 10a-178

ķıtt kedi 11a-191

ķiber ķocalık 12a-220

ķifāt cem‘ olacaķ mekān ‘*toplanılacak yer*’ 21a-398

ķitābet yazmaķ **bkz.** imlā, imlāl 15b-291

ķolye bōgrek 23a-440

ķudūs arılık 12a-220

ķumāme süpürüdi **bkz.** kūnāse 21b-410

ķunfuze kirpi 20a-379

ķurř ķörek 20b-389

ķuťuf meyve **bkz.** cenī 8a-140

ķuzı oġlaķ **bkz.** cedy 11b-201

kū‘ bilek 20b-388

kūberā ulu ķiřiler 15a-279

kūmme yeñ 5b-81

kūnāse süpürüdi **bkz.** ķumāme 21b-410

kūrĥ güç 26a-498

L

lahm et 19b-370

lāzım yapışan nesne **bkz.** lāzib 20a-380

lāzib yapışan nesne **bkz.** lāzım 20a-380

lebūs ton 5b-81

ledeyye elimde 13a-232

ledünke ķatında 13a-232

le‘īm yatlu ķiři **bkz.** zenīm 6b-104

leheb āteř yalıñı **bkz.** ħuťame 15a-282

lehv oyun **bkz.** ‘abeş, lu‘b 21a-398

leke saña 21a-401

leķam yol ortası 13b-247

lemmā‘ berrāķ tābān **bkz.** sāťı‘ 16a-297

len elbette 14b-265

levz bādem 16a-299

levā burdı 5b-83

levn renk 9b-170

levterā göreydiñ 18b-344

leys arslan bkz. asvere, hizebr 20a-379	masad ekin 11a-200
leyse degil 13a-232	maabbet hem meveddet sevmek 13b-244
li uğrı bkz. msteri, sri 12a-215	mamaa alık bkz. mesgabe 20a-381
li iun 15b-283	maur orunm 21b-406
liaf yoręan bkz. milafe 25a-480	mazud ağa ki ola kesilmi dikanleri 14b-269
liye aal 11a-197	ma kuf abs olunm 22b-430
lime niun 24a-461	ma ruf eyu 25b-487
li-men kime, kim 12b-227	mric dtunsiz yalın 17a-321
line urm ağacı bkz. invn 9a-159	ma er alay 6b-108
lisn dil 24a-460	ma z kei 19a-359
liv sanca 4a-58	m-za nedir ol 16a-292
li-yekul dsn 21a-401	me arib dilekler 16b-311
lu b oyun bkz.  abe, lehv 21a-398	mesir hnerler bkz. menib 8a-133
luğub atı yorulmak 12a-221	meid ulu 21a-397
lbed at at irkilmi bkz. lbed 24a-455	mecinne siper 12a-219
lbed ok 24a-455	medh ayrn 16b-308
lcc derin u 4a-52	medd uzun 21a-397
M	medur srlm 17b-331
m degil 20b-382	mefza zır 12a-219
m ne 15b-283	meaz oğlan toğurmak zameti 5a-77
mağrem odek 20a-377	
ma iet iu dirlik bkz. zindign 13b-250	

mehîl yere dökülmüş 24b-472	meşâne kavık 17b-325
mehmâ her ne 9a-156	mescûr toldırılmış 23a-436
mehzûm şınımış 16b-302	mesfûh dökülmüş kan 17b-331
mela' ulu kişiler	mesğabe açlık bkz. maḥmaşa 20a-381
memnûn kesilmiş 16a-302	meşîr varılacak yer 5b-89
menâkıb hünerler bkz. meâşir 8a-133	meşnâ ikişer 18b-349
menbûş açılmış 16b-308	meskûb akıldılmış şu 21b-406
menfûş atılmış 9b-170	mesnûn қоқар balçık bkz. şalşâl 18a-340
meni' c alak uyuşmuş kan 24b-469	meştûr yazılmış 17b-331
men zellezî kimdür o kim 25b-490	metâ kaçan 14b-265
menkib omuz 20b-386	metâ arka bkz. metn 10b-188
menn batman 16a-298	metâ' kumaş bkz. 'araz 6a-93
menzil konak bkz. rab' 9b-162	metîn berk muhkem 17a-320
menzûd şık ağaç 14b-269	metn arka bkz. metâ 10b-188
merah kendüzin görmek 22a-423	metrebe faķırlık 19a-356
merc şalmaķ 22a-416	meveddet bkz. maḥabbet 13b-244
merîc қарма қарış 25a-481	mevtâ öliler bkz. câşimîn, ḥâmidûn 9b-164
merkûm yığılmış 21b-406	mezbûh boğazlanmış 17b-331
merşad yol bkz. mirşad 10a-178	mez'ûm zemm olunmuş 'yermek, yerilmek' 23a-441
mesâ gèce 4b-68	
meş'ab oluķ bkz. mîz-âb, nâvidân 20a-376	

mi'e yüz 15a-275	mīz-āb oluḡ bkz. meṣ'ab , nāvidān 20a-376
mīḥ , veted kışgın <i>'kazık'</i> 18a-332	
mihād döşek bkz. ferṣ 25a-480	mizmār meydān bkz. 'arṣ 22b-430
mihāk ayıñ soñı bkz. selḥ 14a-253	mu'allā yüce bkz. müseyyed , mürtefi' 24a-455
miḡdāḥ ālet 15b-288	
mikyāl ölçek 4a-53	mucāvib cevāb eden 22a-418
milḥ acı şı bkz. ücāc 4b-69	muḡnī def eden bkz. dārī 25b-487
milḥ tuz bkz. nemek 20b-389	muḥbit tevāzu' edici 8b-150
milḥafe yorḡan bkz. liḥāf 25a-480	muḥḥ ilik 19b-369
mil'aka kepçe 11a-198	muḥsin éylik edici 8b-150
mi'lef aḥūr bkz. iṣṭabl 7b-121	muḥtār üründilinmiş 22b-430
mimme neden 20b-382	muḥtezir (aḡıl)şāḥibi bkz. ḥazīre 17b-326
minse'e t çomak bkz. 'aṣā 19a-355	muḡle bebek 20b-388
minhāc açığı yol 23b-453	muḥṣī şayıcı 15a-275
mirṣād yol bkz. merṣad 10a-178	muḡṣe'ir ditreyüp kılı ürpen 12a-216
mirfaḡ dirsek 21b-412	muḡteṣid , müstakīm toḡrı 12a-215
mirre kuvvet 9a-153	mu'ṣad kapanmış 16a-302
mirye şekk edici bkz. mümterī , şekk , zann , gümān 9a-154	muṭaffif eksik şatan 22b-424
misma' kulaḡ bkz. uzun , şimāḥ 11a-196	muṭlaḡ kaydı yok 12a-217
mi'şār onda bir bkz. 'aṣīr 18b-349	muṭma'in yerleşüp ārām edici 15a-276
	muṡḡa et pāresi 19b-370
	muṡḡa bir pāre et 12a-212

mūblisūn nevmīz olanlar 26a-498

mūdāme süci 11b-202

mūfāze kurtılacak yer 6b-101

mūheymin emīn edici **bkz. nighbān**

7b-129

mūhle erimiş, bakır, tuç 19a-357

mūhr tay 21a-392

mūkibb yüz üstüne düşen 4b-60

mūmterī şekk edici **bkz. mirye, şekk,**

zann, gūmān 9a-154

mūnekkis ser-nigūn eden 4b-60

mūnferid yalnız 12a-214

mūnqazza düşen nesne 21b-404

mūnker yaman 25b-487

mūrāgam gidəcək yer 24a-45

mūrāvedet taleb etmek 6a-95

mūrtefek rāhat yeri 9a-160

mūrtefi' yüce **bkz. mu'allā, müşeyyed**

24a-455

mūsāfih zinā eden 22a-418

mūsevveme nişanlı olan 12b-223

mūsevveme otlığa şalınan 12b-223

mūstaḥsir yorulmuş **bkz. ḥasīr** 13a-241

mūstaḥīm **bkz. muḥteşid** 12a-215

mūstefiz korqudup eden **bkz. müsteḥiff,**

bī-ḳarār 9a-150

mūsteḥiff korqudup eden **bkz. müstefiz,**

bī-ḳarār 9a-150

mūsterik uğrı **bkz. lışş, sārīḳ** 12a-215

mūstevi tođru **bkz. sedīd** 4b-66

mūşeyyed yüce **bkz. mūrtefi', mu'allā**

24a-455

mūşme'iz şıklan, ürken 12a-216

mūtebber bozulmaḳ 17b-327

mūttekī söykenici 15a-276

mūteḥarrif dönici 15a-275

mūteḥayyir ulaşıcı 15a-275

N

nāb aru 17a-315

nādī dirnek **bkz. nediyy** 18a-335

naḍret güzellik **bkz. behcet** 15b-287

nāfile oğul oğlu **bkz. ḥāfid** 12a-217

naḥize çürük 21a-401

nāhib kayucı oldı 18a-336

naḥīf arık 24b-467	nedā bahşış bkz. cedvā 18a-335
naḥl arı 9b-161	nedā nem 4a-59
naḥnu biz 14b-265	nediyy dirnek bkz. nādī 18a-335
naḫ toz 20b-390	nefaḫ şol yer altında ev kīm anuñ öte
naḫb delmek bkz. şaḫb 24b-464	cānibiñ çıkar yolu var 7b-126
naḫr şıklık bkz. şaḡīr 14b-264	nefir bölük 13a-235
nār od cem'ī nīrān 4a-52 bkz. ceḥīm	nefḥa koḡu 20a-374
nās insān bkz. ünās 17b-330	nefseha ḡan bkz. ten, cān 19b-370
nāşıye alın şacı 20b-386	nehb ḡapmak 10a-173
nāşir şacı 6b-107	neher ırmaḡ, çay bkz. nehr 6b-106
nāşūr bāḡiñ bekçisi 6b-106	nekeş dövünmek 7a-119
naşar altun bkz. zeheb 15a-280	nekf, istinkāf 'ār étmek 26a-496
nāzır baḡan 17b-323	nemle ḡarınca 19a-359
nāzır güzel 7b-122	nemmām ḡovlayıcı 23a-434
nażic bişmek hem yemiş bulmaḡ kemāl	nesem insān bkz. beşer 24a-459
<i>(bişmek hem yemiş bulmaḡ)</i> 9b-168	nesil döl 10a-180
nażīf arı 24b-467	nevm uyḡu 17a-312
ne' am ḡoyun bkz. üştūr 24a-459	nevr çiçek 13a-234
nebs bétmek 16a-298	neyyirān ay ile gün 15a-274
necāḥ zafer bkz. felāḥ 12b-230	nezīr ḡorḡudıcı 5b-89
neciyy sırdaş bkz. ḡafi 22b-426	ni' me ne ḡoş 10b-184
necm yıldız 16a-297	nikhet aḡız ḡoḡusu 20b-389

nitāk kemer 13a-231	rakīk ufağ 4b-61
nuḥāle kepek 12b-231	raḳk yazu yazılan yufka deri 9b-163
nuḥās bakır 12b-229	rāne yeñdi 5b-81
nuḳr gümüş 10b-182	raşāş kalay 12b-229
nutḳ söz 21a-393	ra‘ūf esirgeyici bkz. ‘aṭūf 12b-227
nū‘ās ımızğanmak bkz. sine 11b-202	rebībe ügey kız 7b-130
nūḥās dütüñ 12b-222	rebve yüksek yer 9b-164
nūzül konağ 23b-452	refi‘ yüce bkz. ‘aliyy 8a-137
nūzül inmek bkz. hūbūt 22b-428	refref döşek 14b-271
R	rehb korku bkz. ḥavf, ra‘b, ḥaşyet 26b-503
ra‘ā gördi 5b-83	rekeb kaşık 5a-70
rab‘ konağ bkz. menzil 9b-162	reks ters döndermek bkz. irkāş 11b-208
ra‘b korku bkz. reh, ḥavf, ḥaşyet 26b-503	remīm çürük 13a-235
rācil yaya 19a-357	resül ilçi vü peygamber 4a-58
rağad buldurur 12a-212	reşid uşlı 17a-320
rā‘ī güdici çoban 18a-336	revāḥ öyle vaqtinden aḥşama dek 17b-324
rāḥa el ayası 20b-387	revākīd tıran nesnelere bkz. şevābit 7b-125
raḥīl göç 19a-357	rey‘ān ola her şeyiñ evveli bkz. ‘unfuvān 14b-263
raḥīm esirgeyici 5b-88	
raḳabe boyun bkz. ‘unuḳ 24a-460	
raḳīb gözci 11a-195	

reyyān anmış 16a-301	şadar dnmek 4b-66
reżā ‘et emmege bkz. ředyān 25a-478	sādāt ulular 15b-289
rı bende 9b-163	řadīd şaru şuyıla iriñ 12b-229
ric aşşı ‘ <i>şiddetle sarsılmak</i> ’ 22b-431	řadī dost bkz. řalīl , řabīb 8a-131
ricl ayak bkz. şadem 19b-369	şadr ggüs 20b-386
rifd vėrgi bkz. ‘ aā 10b-188	řafvān yüzi düz şaş 22b-433
rī yel 18b-350	řaīr şıklık bkz. nar 14b-264
rīř hoş libās 14a-256	şa‘īd yer yüzi 6a-94
rubā ‘ drder 18b-349	sā‘id bilek 5a-70
ruā yavaş yel 18b-351	sā‘ī sürici 18a-336
rum sūñü bkz. řanāt 18b-346	sā‘il dilenci 4a-54
rus bilek 22a-412	şah tınma 18b-344
rūřen aık 6b-109	sāa sarāy ortası 20a-376
ruab yaş urmā 8b-140	şafe küçük kāse vü cem‘ i řīāf 20a-375
ruv gñöl bkz. cenān , řamīr , şaled , fu‘ād	sāil deñiz kenārı 14b-271
6a-99	sāire yer yüzi 15b-282
rūbbe az 10b-184	řāe atı avāze 19a-356
rūkbe diz 26a-497	şan (evin) ortası bkz. cenāb 23b-452
S	şare büyük şaş 10b-182
şa‘ad şarb 24a-454	sā incik sū cem‘ i 26a-497
şa‘b güç bkz. ‘ asīr 4a-55	şab delmek bkz. nab 24b-464
řabī olan bkz. ıfl 17b-330	řaīl aır bkz. ředīd , vekell 6b-102

şalşāl kuru balçık bkz. mesnūn 18a-340	seb ^ç yedi 21a-394
şālih eyü 7a-112	seb ^ç ūn yitmiş 16b-304
şāliš üçüncü 21a-394	sebī tutsak bkz. giriftār, esīr, sebī 13a-241
sāmīd mütekebbir kişi 21b-411	sebt rāhat bkz. sūbāt 23a-438
şamīm gönül ortası bkz. sūveydā 8a-138	secā sākin oldı 8a-134
şa ^ç ra kııl 20b-388	sedā şebnem 4a-59
sārib taşra çıkan 7a-119	sedīd toğru bkz. müstevī 4b-66
şārīh meded yetiştirici 12b-227	şedyān iki emcek bkz. rezā^ç et 25a-478
sāriķ uğrı (hırsız) bkz. müsteriķ, lışş 12a-215	şedyān bkz. kevā^ç ib 5a-76
şarīm kaţ ^ç olınan 25a-482	sefercel ayva 7b-148
şarşar şavuk yeldir kaţı bkz. şır 26a-500, şarşar, ^ç āşıf 18b-351	sefine gemi bkz. fülk 10b-191
sāţı ^ç berrāķ tābān bkz. lemmā^ç 16a-297	seġab açlık 4b-69
sath ev tavanı 14b-264	sehāb bulut 12b-222
şavma ^ç a hücre 13a-235	sehīķ irak 13b-246
şayd avlamak bkz. iştıyād, şikār 26a-495	sehīn kalıñ 13a-231
şāyığ boğazdan āsan geçendür 16a-300	seķar tamu 4b-67
şāyığ kuyumcu 16a-300	sekyā şuvarmak 15b-288
şayyād avcı bkz. ķāniş 26a-495	selāsūn otuz 21a-394
sāyime şalma tavar 11a-191	selb şoymak 10a-173
	selc kar 26a-497
	selh ayıñ soñı bkz. miĥāk 14a-253

selḥ iḥrāc eylemek 9a-157	sevābit ṭuran nesnelere bkz. revākīd 7b-125
selk kıoymaq 9a-157	
selsebīl bīnār (anda) bkz. zencebīl 8b-147	sevb ṭon 9a-160
sem aḡu 4b-69	se'vet ud yeri 5b-84
semā gōk 9b-164	sevf ṣoñra 13b-249
sem iḡne yurdusı bkz. sem 14a-256	seviyy toḡrı 4a-59
semi' iṣidici 5b-88	sevr öküz 21a-392
semīn semüz 12b-230	seyyāre yolcı 14a-260
semiyy adaṣ 22b-426	seyyib er görmiṣ 26a-501
semūm ıssı yēl 8b-142	seyyid ulu 8a-137
senā aydın 4b-67	ṣibḡ boya, kıatık 10a-178
senāmet uṣanmaq 22a-422	ṣiddīk gerçek bkz. zihī 17b-330
senī yüce 4b-60	ṣimāḥ kıulak bkz. uzun, misma' , 11a-196
serā ṭopraq 4a-59	ṣinvān iki çatal 14b-269
serd zırh iṣlemek 10b-183	ṣır ṣavuk bkz. ṣarṣar 26a-500
serī ırmaq 4a-59	ṣırāt yol 18b-350
seretā yengeç 24a-459	sibāḥat ṣuda yüzmek 22a-416
serir taḥt bkz. erīke 22b-425	siccīl seng(i)-kil 14a-255
serrā kıolaylık 15b-290	siccīn ṭamuda bir dere 14a-255
sevā orta 4a-59	sicn zindān bkz. ḥaṣir 22b-430
sevā toḡruluk bkz. kııṣṭ 10a-178	ṣīd kireç 10b-182
	sidre aḡaç 19b-365

sifr kitāb **bkz. zebūr** 6b-100

şikal yolcu metā' ı 13b-242

şikāyet şuvarmak 17a-312

sikkīne bıçak 18b-346

silke iplik 9a-157

silsile zencir 10b-181

sine ımızğanmak **bkz. nü'ās** 11b-202

sine uyku evveli 5b-80

sinnevr kedi **bkz. hirre** 20a-378

sir yüri 10b-184

sirpāl gönlek 4a-53

sitr perde **bkz. ğıṭā** 10b-188

sittūn altmış 16b-304

şubre çeç 10b-182

şu'ūd ağmak **bkz. 'urūc** 22b-428

sūbāt rāhat **bkz. sebt** 23a-438

şū' bān büyük yılan **bkz. ejder** 18b-344

sūdde kapu 19b-368

şülme gedik 13a-235

şümme anda 24a-461

şümme yine 20b-382

sündüs ince dībā 4b-61

sühūnet isilik **bkz. dif** 19a-358

sūrre göbek 22a-412

sūrūr tahtlar **bkz. erā'ik** 22b-425

sūveydā gönül ortası **bkz. şamīm** 8a-138

Ş

şa'b ulu kabīle 'büyük kabile' 11a-194

şahm iç yağı 19b-370

şakḳ yarmak 9b-163

şakḳ zahmet **bkz. ğamre** 24a-463

şākile üslub yol 10b-183

şāmiḥ bülend-i kavm ulu 7a-112

şarāb **bkz. zencebīl. selsebīl** 8b-147

şāt koyun 21a-392

şāṭib egri 26a-499

şāvir danış 25b-490

şe'b iki tağ arası hem tağ yolu 26a-499

şeb'an tok 16a-301

şebe' tokluk yağ oldu 4b-69

şedīd ağır **bkz. şakīl, vekell** 6b-102

şedīd katı rüzigār 'sert rüzgār' **bkz.**

'ātiye 11a-192

şedīd katı 12b-229

şefâ kenâr 19a-362	şitâ kış olur 13a-234
şefe tutağ bkz. leb 24a-460	şiyec bölükler bkz. firağ 24a-462
şegâf yürek gılâfî yahud hicâbî anîñ ya	şühür aylar 4b-67
habbesi 12b-228	şüvâz yalıñ 12b-222
şe'îr arpa 8b-141	T
şehd bal 9b-161	ta'arruz teveccühle kaçd eylemek 17b-
şekk şekk êdici bkz. mümterî, mirye,	324
zann, gümân 9a-154	tağî azğun bkz. 'anîd 17b-332
şemâtet gülmek bkz. 'adû 22a-422	tâ'if gice gezen bkz. 'ases 7a-119
şemem yücelik 24b-468	taħarrî taleb êtmek 22a-423
şems gün bkz. zükâ 4a-51	tâhir arı bkz. zekî, tayyib 5a-78
şerîk ortağ bkz. ħalîṭ 11a-195	taħmîn kıyâs oran 18a-334
şevk diken, silâh 10b-183	taħn un 21b-410
şî'a bölük 10a-180	taħrîr âzâd eylemek 7a-116
şibl arslan yavrısı 10a-174	tâħûn degirmen 21b-410
şibr karış 21b-412	taħavvül yalan 17b-323
şî'r bilmek bkz. 'irfân 23a-438	tâliḥ yavuz 7a-112
şikâk yañşaklık 24b-470	ta's ayak tayınması bkz. 'uşâr, 'uşûr 5a-
şikâr avlamak bkz. iştiyâd, şayd 26a-495	73
şikvet şakilik 16a-293	taşaddî yüzün dönme 22b-427
şime huy şiyem bunuñ (huy) cem'î 12a-	taşaddu' yarılmağ bkz. tefattur, teşakkuğ
211	17a-317

ṭavā dürdi 5b-83	teheccüd uyanıklık 22b-423
ṭavd tağ bkz. cebel 10b-182	teḥevvül ırılmak bkz. ḥavil 17a-320
ṭayyib arı bkz. zekī, ṭāhir 5a-78	tekellem söyle 4b-64
ta'zīb işkence etmek bkz. tenkīl 15b-291	telā uydı 5b-81
te'alā yüce oldu 5b-82	telle <dele> düşürdi 21b-404
te'ālev geliñ 17a-321	temaṭī gerinmek 17a-316
te'allem öğren 4b-64	temhīd hem-vār eylemek 7a-116
teberrūc tonanmak 22a-422	tenādī çağrışmak 9b-162
tebellūc ziyālanmak 22a-422	tenāfūs rağbet etmek 5a-74
tebessüm biraz gülmek 22b-427	tenebbūh uyanmak 22b-423
tebettül kesilmek 17a-314	tenkīl işkence etmek bkz. ta'zīb 15b-291
tebevvu' yer idinmek 22a-416	terā'ib sīneniñ süñükleri 5b-84
tebtīk kulağ kesmek 18a-334	tertil kelāmı rüşen etmek 18b-348
tedmīr helāk etmek 18a-334	tesellül sevişmek 17a-314
tefaṭṭur yarılmak bkz. teşakḳuḳ, taşaddu'	tesnīm cennet çeşmesi 25b-484
17a-317	tesriḥ şalıvèrmek 23a-437
tefeccür şı aḳmak 17a-312	teşācür çekişmek 17a-315
tefettūt uvanmak 22b-426	teşakḳuḳ yarılmak bkz. tefaṭṭur, taşaddu'
tefeḳḳuh añlamak bkz. fehḡ 7b-121	17a-317
tefekḳūh tañlamak bkz. 'ucb 7b-121	teṭāvül uzanmak 22b-424
tefrīṭ eksik eylemek 14b-270	tevaḳḳud yanmak 22b-428
tehdīd ḳorḳu vèrmek 14b-270	

teveccüh (kıblenin)ismi bkz. viche 26a-493	ufuk gök kenarı 17b-323
tevekkul çayanmak 22b-425	ufül tolnmak bkz. ğurüb 12a-221
tevhid birlemek 14b-270	‘ ukde düğüm 10b-181
teyhüce çil 7a-115	‘ ukqābe tavşancıl 7a-115
tezemmül bürünmek bkz. tedesşür 17a-322	ukud otur 7a-118
tibne şaman pāresi 20b-390	ulā’ike anlar 13a-232
tıfl oğlan bkz. şabī 17b-330	ulū’l-elbāb ‘ağıl issileri 5a-78
tilāvet okımak bkz. ders 19a-355	umūr işler 4b-67
tilke ol 10b-184	‘ unfuvān ola her şey ’īn evveli bkz. rey’ān 14b-263
tilkā yaña 14a-259	‘ unuq boyun bkz. raqabe 24a-460
tis’ tokuz 21a-394	unzur baq 4b-64
tis’ün tokşan 16b-304	urub baqlu 12a-217
tırs beyāz kāğıd bkz. türs 22b-431	‘ urub erine muḥabbet edici ‘avretler 6b-103
tulye sīne oqı 11a-197	‘ uruc aqmaq bkz. şu’üd 22b-428
tuhfe armağan 14a-259	‘ uşār ayak çayınması bkz. ‘ uşūr , ta’s 5a-73
tūffāh alma 7b-148	‘ uşūr ayak çayınması bkz. ‘ uşār , ta’s 5a-73
türs beyāz kāğıd bkz. tırs 22b-431	
U	
‘ ucb çañlamak bkz. tefekküh 7b-121	‘ uşerā ḥamli on aylık deve cem’i ‘ ışār 15a-279
‘ udde yaraq 11a-194	

utl okı 10b-184

‘uṭul yoğun 21a-399

uzun kulaḡ bkz. misma‘, ūmāḡ 11a-196

Ü

ūcāc acı ū bkz. milḡ 4b-69

ūkül meyve bkz. fākihe 21b-411

ūmm ana bkz. vālide 10a-180

ūmmī 1) anadan toḡma ūmmī 2) okuyup

yazmayan 25b-486

ūnās insān bkz. nās 17b-330

ūštūr koyun bkz. ne‘ am 24a-459

V

vahī gevşek bkz. vehī, fātir, za‘if 25a-

477

vāhid tek bkz. eḡad, yek, ferd, vitir 16b-

303

vaḡy ilhām eylemek bkz. vaḡy 9a-154

vaḡār ululuk bkz. celāl 12a-220

vaḡar kulaḡ ūaḡırlıḡı 19a-356

vālid ata bkz. eb 10a-180

vālide ana bkz. ūmm 10a-180

varaḡ yapraḡ 4b-61

vebīl ḡatı 6b-102

vecedtü ben buldum 12a-213

vech yüz 20b-387

vecīh mertebe issi 6a-92

vedḡ yağmur 26a-497

vehde çuḡur 19a-358

vehī gevşek bkz. fātir, vahī, za‘if 25a-

477

vekā ūaḡladı 8a-134

vekell aḡır bkz. ūedīd, ūaḡīl 6b-102

vekūd tutruḡ bkz. ḡaḡab 22b-428

velī ḡızımıŝ od bkz. ḡāmiye 19a-358

velīd oḡlan u ḡul cem‘i vildān 5a-75

velīme düḡün 12a-212

velīme düḡün 12b-223

verā öte añaru 25a-474

verīd boyında iki ḡamar 12b-228

verīḡ aḡça vü gümüş 15a-280

vesaḡ ḡaplamak bkz. ḡivāyet 17b-326

veted ḡıŝḡın bkz. mīḡ 18a-332

vetere burun direḡi 21a-400

vetīn yürek ḡamarı 12b-228

vıkr ağır yük 9b-170

vi' ā kab **bkz. inā** 17a-313

viche kıble 26a-493

vicne yañaq tırusı 11a-197

vitir tek **bkz. vāhid, ehad, yek, ferd** 16b-

303

vizr ağır yük hem silāh u hem günāh

26b-502

vūcd ğanī olmak 18a-338

vūlūc girmek 6a-95

vūstā **bkz. hınşır, bınşır** 4b-62

Y

yābis kıru 8b-140

yabış muhkem tıtar 10b-190

ya' dū eder tecāvūz 23a-439

yağrubu gizlenür 19b-364

yağūs talar **bkz. yağūz** 13a-233

yağmūm kara tütin 22b-431

yağrūřu söyler yalan **bkz. yekzibu** 20b-

383

yağūz talar **bkz. yağūs** 13a-233

yaqtin kabaq **bkz. yaqtin** 26a-494

yā-leyte ey n'olaydı 14b-265

ya' şimu şaqlar **bkz. yekle'u** 20b-383

yā'ti gelür 25b-490

yebdū nümāyān 23a-439

yebū' döner **bkz. ye'üb** 13a-233

ya' būsū yüz purtarır 10b-190

yed el 5a-70

yedra'u def eder 19b-364

yedri bilür 25b-490

yedussu gömer 13a-233

yekke Mekke adı yağud Ka' beniñ yeri

14b-268

yekle'u şaqlar **bkz. ya' şimu** 20b-383

yekzibu söyler yalan **bkz. yağrūřu** 20b-

383

yekūn olur **bkz. yeřir** 13a-233

yemşi yürür 7a-119

yenbū' çeřme **bkz. bi'r** 14b-267

yene' yimiş göyünmesi 19b-365

yerhaqu kaplar 10b-190

yesubbu söger 13a-233

yeřir olur **bkz. yekūn** 13a-233

yeṣṭūne kaşd éderler 23a-439	zamīr gönül bkz. cenān, ruv´, ḥaled,
yeṣā`u diler 12b-227	fu´ād 6a-99
ye`ūb döner bkz. yebū` 13a-233	za`n koyun 19a-359
yu´linu eyler āşikār 19b-364	za´ni göçmek 9b-162
yüngiz baş depredür 10b-190	zann şekk edici bkz. mümterī, şekk,
yünkızı kırtarır 19b-364	mirye, gümān 9a-154
yūzcā sürer? 7a-119	zarb sefer 19a-357
Z	zarī´ ağulu ot 7b-128
zabb keler 12b-229	zarrā katılık 15b-290
zabh at yelerken hıslamak 7b-121	zāt öz 20b-386
zabābe tuman 12b-221	zayf konuq bkz. mihmān 18a-338
zaby geyik 21a-392	zaym sitem 21a-393
zācir sürici 6b-106	zayr zarar 21a-393
zād azıq bkz. kefāf 6a-93	zayyık tar bkz. ḥarac 15a-281
zahire gün ortası bkz. hecīr 8b-142	zebed şuyun köpügi 21a-400
zahire öyle bkz. zuhr 14a-254	zebūr kitāb bkz. sifr 6b-100
za´if gevşek bkz. vehī, fātir, vahi 25a-477	zeheb altun bkz. nazār 15a-280
zakḳūm cehennem meyvesi 25b-484	zehra çiçek 20b-389
zālike ol 13a-232	zehrā ağrağ yüzli bkz. ezher, garrā 7a-113
zam´an şusız bkz. ´aṣṣān 16a-301	zekī arı bkz. ṭayyib, ṭāhir 5a-78

zenbî keşîrûn çokdur günâhım 4a-56

zencebîl uçmak, şarâb **bkz. selsebîl** 8b-147

zen ü zen görmüş er 26a-501

zenîm yatlu kişi **bkz. le'îm** 6b-104

zerâbî döşekler 17a-312

zerr' ekmek 16a-298

zevâl ayrılmak **bkz. berâh** 12b-221

zevb erimek 20b-390

zeyğ egilmek 24b-464

zelûl yavaş 12b-224

zeneb kuyruk 5a-70

zernî beni ço 17a-317

zerv şavırmak 20b-390

zeyl etek 5b-81

zıġn kîn **bkz. ġıll, hıġd** 9b-169

zıhġ gülmek 8a-139

zi'b kurd 19a-359

zihâr kaşık **bkz. 'âne** 10b-189

zimâm yular 12a-219

zînet bezek **bkz. ġilye** 15a-280

zira' kul **bkz. endaze** 4b-63

zıfur tırnak 4b-63

zıuhr öyle **bkz. zıahîre** 14a-254

zıulmet karanlık 16a-293

zıurr buñalmaq 22a-418

zıübâb kara sinek 25a-479

zıübre demür pâresi 20b-391

zıükâ gün **bkz. şems** 4a-51

zıü'l-eyd kuvvet şahibi 25b-485

zıülfâ yakınlık

zıür yalan **bkz. kezîb** 15a-277

5.2 ARAPÇA-ARAPÇA DİZİN

- āb-ı cārī bkz. **şeccāc** 22b-432
- ‘adāvet bkz. **şen‘an** 15a-273
- ‘adāvet bkz. **bağzā** 15b-289
- ‘adn iḳāmet, merkez ‘*ikametgāh, cennet*’ 6b-108
- 9a-153
- ‘adū bkz. **şāniyy** ‘*iğrenç*’ 15b-289
- aḥbār** bkz. **eḥādīs** 15a-277
- ‘ahd bkz. **mevsıḳ** 10a-181
- āḥiret** bkz. **ma‘ād** 8b-143
- ‘āḳıbet bkz. ‘**uḳbā** 6b-109
- ‘aḳl bkz. **nūhye** 10a-179
- aḳta‘an** seyf, ḳalem ‘*kılıç*’ 15a-274
- ālā** ni‘am ‘*nimetler*’ 25b-491
- ‘alen āşikār ‘*açıkça*’ 8a-134
- ‘alīm ‘ālim ‘*bilgin*’ 23b-447
- ‘amel bkz. **ḫāyir** 7b-122
- ‘āmi müteḫayyir ‘*hayrette kalmış, şaşırmış*’ 18a-337
- ‘ār bkz. **şeyn** 26a-496
- ‘arş 1. saḳf-ı ḥāne ‘*ev çadırı*’ 2. **cism-i**
- a‘zam ‘*büyük bir cisim, dünya*’ 23a-442
- ‘aşābe bkz. **şülle, şirzime** ‘*hısım akraba*’ 6b-108
- āşere** iḫtiyār ‘*kocamış, yaşlı*’ 19b-363
- aşlü'l-kitāb** bkz. **ümmü'l-kitāb** 25b-486
- āşikār** bkz. ‘**alen** ‘*açıkça*’ 8a-134, **şehādet** 26a-492
- ‘aşire ḳavm, ḳabile, tebār ‘*soy*’ 8a-130
- ‘aḫā bkz. **minḥa** 19a-354
- ‘ātiye riḥ ‘*yel, rüzgār*’ 11a-192
- ‘ayāl bkz. **ḫaşem** 24b-468
- ‘ayān bkz. **ḳubel** 14a-259
- ‘azāb bkz. **mekr** 6a-98
- ‘azel melāmet ‘*ayıplama*’ 24a-463
- ‘aziz bkz. e‘**izze** 6a-91
- B**
- bādiye** şaḫrā ‘*kır, ova*’ 14b-267
- bağzā** ‘adāvet ‘*kin, düşmanlık*’ 15b-289
- bāl** ḥāl ‘*durum*’ 9b-168

bāṭıl bkz. mehcūr 23a-436	buḥl bkz. şuḥ 14a-255
bed fi‘l bkz. fāḥiše 21b-407	būr bkz. şübūr 25a-483
bedā zāhir ‘görünmek’ 8a-134	C
behme saḥle ‘kuzu’ 11b-201	caḥd inkār ‘karşı çıkma’ 13b-244
behl la‘net ‘nefret’ 10a-175	cān bkz. mühce 25b-485
beḳā bkz. ḥuld 9b-167	cānib bkz. şaṭr 26a-493
belā bkz. belva 9b-167	cāriye bkz. eme 7b-130
belva belā ‘musibet, sıkıntı’ 9b-167	cedd milk ‘elde olan, mal’ 10a-175
bestat fazīlet ‘ahlaklı, değerli, üstünlük vasıfları’ 15b-287	cedeş bkz. merḳad 7b-122
beyn firḳat ‘iki şeyin arası, ayrılık’ 26a- 496	cemā‘at zümre ‘bölük, takım’ bkz. fevc 6b- 108
beyyin mübīn, müstebīn ‘vazih, aşikār, açık’ 6b-109	cemā‘at bkz. melā‘ ‘topluluk’ 6b-104
bi‘ā zinā ‘kötü fiil, evlilik dışı yaşanan cinsel beraberlik’ 19a-355	cennet firdevs ‘cennet, köşk, uçmak’ 4a-50
bī-ḥāya bkz. ḥaşı 25b-84	cennet bkz. ḥuld 9b-167
biṭāne(t) bkz. şāḥib u yār, velīce(t) ‘sohbet edici, dost, arkadaş’ 13a-238	cezā bkz. rūz 25b-489, meşūbe 6a-93, ‘uḳbā 6b-109
bu‘d bkz. emed 13a-239	cibille ḥilḳat ‘yaratılış’ 6a-99
budaḳ bkz. şa‘b, şu‘b 11a-194	cihād ğazā, uhbe ‘muharebe, savaş’ 12a- 219
buğz bkz. şen‘an 15a-273	cism-i a‘zam bkz. ‘arş 23a-442
	cūd ‘örf, iḥsān ‘cömertlik’ 23a-438

cüll çul ‘Genellikle kıldan yapılmış kaba dokuma’ 10b-181	elbāb bkz. nühye 10a-179
cünün bkz. su’ur 24b-463	eme cāriye ‘özgürlükleri elinden alınmış, alınıp satılabilen, genç kadın’ 7b-130
Ç	emed bu‘d, nihāyet ‘son, bitiş’ 13a-239
çul bkz. cüll 10b-181	emel ümmīd ‘umma, arzu’ 13b-245
D	emem muḳābele ‘karşılık verme’ 24b-468
dā’ib ḳānit, muṭī ‘kumut edici, zahid’ 10a-179	enām ins u cin ‘insanlar ve cinler’ 17b-325
dāhīr zelīl ‘hor, hakir, alçak’ 25b-485	e’izze cem‘i ‘ azīz ‘azizler, pirlar’ 6a-91
dānī yaḳīn ‘yeterli olmak, eminlik, kesinlik’ 8a-140	erim eḳad ‘er, tek, bir kişi’ 21a-399
dār serā ‘yerden akan, toprak’ 10a-178	ersā mersā ‘liman’ 7b-125
dāyim şer ‘kötülük, felaket’ 25a-482	esed bkz. zırgām 18b-343
dāyin bkz. ġarīm 25a-482	esīr cem‘i esrā üsārā ‘kul, köle’ 24a-457
devām bkz. ḥuld 9b-167	esrā bkz. esīr 24a-457
dīn bkz. řıbgā 25b-489	ezā zaḳmet ‘sıkıntı’ 11b-207
du‘ā bkz. řalāt 5b-87, ḳunūt 6b-100	ezille cem‘i zelīl ‘hor, hakir’ 6a-91
E	F
ecsām bkz. muḥīt 23a-442	fāḳiře bed fi‘l, zinā ‘kötü fiil, evlilik dışı yaşanan cinsel beraberlik’ 21b-407
eḳad bkz. erim 21a-399	fākih mütena‘‘im ‘Alim, ilimde zirveye ulaşmış’ 21b-411
eḳādīř aḳbār ‘haberler, hadisler, peygamberimizin sözleri’ 15a-277	fākr bkz. ḳařāse 13b-250
	fākr bkz. muḳtir 14a-260

fānīz nebāt <i>'bitmek, bitkiler'</i> 18b-348	ġalīz bkz. ħaşin 21a-399
fārih bkz. fāṭm 10a-179, 'irāb 13b-247	ġanī bkz. mūsi' 14a-260, mūsir 6b-107
faşīle kavm, kabīle <i>'bölük, topluluk'</i> 6b-103	ġār bkz. maġara 19b-362
faṭm bkz. dāhī 17b-330	ġarām bkz. medyūn 25a-482
fāṭm fārih, zekī <i>'anlayışlı akıl sahibi'</i> 10a-179	ġarīm dāyin <i>'alacaklı'</i> bkz. medyūn 25a-482
fazīlet bkz. bestat 15b-287, meziyet 8a-138	ġasaq zulmet <i>'gecenin ilk karanlığı'</i> 4b-67
ferāh bkz. sürür 13a-234	ġaşiye bkz. vākı'a 11a-192
ferīq bkz. fevc 6b-108	ġayrı bkz. sivā 4a-59
fevāk ifākat, rāhat <i>'kolaylık'</i> 24b-470	ġazā bkz. cihād 12a-219
fevc cema'at, ferīq, fırqa, ümmet <i>'topluluk, bölük'</i> 6b-108	ġnā bkz. meysere 19a-354
fırqa bkz. fevc 6b-108	ġünāh-ı şaġir bkz. lemem 24b-468
fi'e bkz. şirzime 6b-108	H
firdevs bkz. cennet -50	ħacet bkz. irb 10a-175
fırkat bkz. beyn 26a-496	ħacet bkz. naħib 9a-153
furūn bkz. tennūra 21b-410	ħacet bkz. vaṭar 11b-207
G	ħā'ib bkz. ħanūt <i>'korkmak, ümitsizlik'</i> 23b-448
ġabrā zemīn <i>'yer, yeryüzü'</i> 14b-267	ħāl bkz. bāl 9b-168
ġadve bkz. ibkār 14a-254	ħalāk ħazz, naşib <i>'hayırlı iş, kısmet'</i> 24b-470
ġales zulmet <i>'karanlık'</i> 5a-72	ħalf bkz. verā 4a-58

ḥalf bkz. verā 4a-58	ḥayyiz mekân ' <i>taraf</i> ' 9a-153
ḥamd şükr, rızā ' <i>razı olma</i> ' 5b-87	ḥazz bkz. ḥalāk 24b-470
ḥanān rahmet, rızık ' <i>acıma, merhamet</i> ' 6a-98	ḥāzık bkz. dehī 25a-477
ḥarām bkz. süht 20a-377	helāk bkz. şübūr 25a-483, tebār 6b-101
ḥarāz bkz. ḥırş 14a-255	heybet bkz. veḳār 6a-98
ḥaşāse fakr ' <i>ihtiyaç</i> ' 13b-250	ḥinzīr ḥük ' <i>domuz</i> ' 10a-174
ḥaşı bī-ḥāya ' <i>hadım, iğdiş edilmiş</i> ' 25b-84	ḥırş ḥarāz ' <i>tasadan dolayı zayıf düşmüş</i> ' 14a-255
ḥaşem 'ayāl ' <i>utanmak utandırmak</i> ' 24b-468	ḥışımlık bkz. maḳrebe 19a-356
ḥaşin ḡalīz ' <i>acımasız</i> ' 21a-399	ḥıyār bkz. ḳıssā 26a-494
ḥāy bkz. zecr 6b-106	ḥibr-i mürekkeb bkz. midād 6b-100
ḥayāl bkz. ṭayf 14a-259	ḥilḳat bkz. cibille 6a-99
ḥāven bkz. mihrās 14b-262	ḥizb bkz. şirzime 6b-108
ḥaydar bkz. zırgām 18b-343	ḥor bkz. şāḡır 7a-118
ḥayrān bkz. mebhūt 16b-302	ḥoşnūdlık (Far+T.) bkz. 'utbā 6b-109
ḥük bkz. ḥinzīr 10a-174	ḥubūr bkz. sürūr 13a-234
ḥuld cennet, devām, beḳā ' <i>sonsuzluk, devamlı, bahçeler</i> ' 9b-167	ḥüvār şavt-ı baḳar ' <i>inek böğürmesi</i> ' 6a-94
ḥulli zīnet ' <i>süs takı, bezek</i> ' 13b-242	ḥūzn bkz. sedem 13a-239
ḥurmā bkz. temr 16a-299 ḥuṭame ism-i maskara '15a-273	ḥūzu 'masḥarālık (Ar.+T.) ' <i>soytarı,</i>
cehennem ' <i>cehennemın ismi</i> ' 15a-28	İ

‘ibādet-i hac bkz. nüsük 25a-474

ibkār ğadve ‘Fecirden kuşluğa kadar olan vakit.’ 14a-254

iftirā bkz. ihtilāk 11b-207

ifākat bkz. fevāk 24b-470

ihsān bkz. cūd 23a-438

ihtilāk iftirā ‘uydurma’ 11b-207

ihtiyār bkz. aşere 19b-363

‘ir bkz. kâfile 14a-260

‘irāb fārih ‘düzgün konuşan, akıllı kişi’ 13b-247

iķāmet bkz. ‘adn 9a-153

imtilā bkz. tuhame 11b-202

inkār bkz. cahd 13b-244, nekīr 13a-240

inne taḥkīk ‘Arapça da iddiayı

kuvvetlendirme edatıdır.’ 11b-203

ins u cin bkz. enām 17b-325

ins ile cin bkz. seķalān 15a-274

intizār bkz. terabbuş 7b-124

irb hācet ‘ihticat, lüzümlü şey’ 10a-175

irş türās, mīrās ‘ölenin hısımlarına bıraktığı mal’ 23a-438

ism-i cehennem bkz. huṭame 15a-28

işāret bkz. vahy 9a-154

‘izzet bkz. melekūt 24a-461

K

ķāb miķdār ‘parça, kısım, bölük’ 13a-239

ķābile bkz. faşīle 6b-103, rehṭ 11a-194, ‘aşire 8a-130

ķādīr muķtedir ‘gücü yeten, becerebilen’ 23b-447

ķāfile ‘ir, kārībān ‘kervan’ 14a-260

ķal‘alar bkz. şayāşī 23b-453

ķalem bkz. aķṭa‘an 15a-274

ķand sükker ‘şeker’ 18b-348

ķānit bkz. dā‘ib 10a-179

ķanūt ḥā‘ib ‘korkmak, ümitsizlik’ 23b-448

ķarābet bkz. ķurbā ‘yakınlık’ 15b-286

ķarār bkz. sebāt 7b-125

kārībān bkz. ķāfile 14a-260

ķaşaş bkz. ķışşa 19b-368

ķāsib bkz. muķterif 22b-424

ķavi bkz. rāsi 25b-489	ķurbet bkz. vesīle 6b-103
ķaviyy bkz. ‘ azīz 6a-91	ķusvā bkz. kūnh 26b-503
ķavm bkz. ‘ aşīre 8a-130, reht 11a-194, faşīle 6b-103	ķuvvet bkz. micāl 6a-98
ķebed meşāķķat ‘ <i>sıkıntı, zorluk</i> ’ 6b-101	kūnh ķusvā ‘ <i>cevher, hakikat, asıl</i> ’ 26b-503
kellā zinhār ‘ <i>kati surette, kesinlikle</i> ’ 15b-283	L
ķenūd mūnkir-i ni‘ met ‘ <i>nimetin inkārı, karşı çıkma</i> ’ 6a-92	la‘ net bkz. behl 10a-175
ķeyis bkz. dehī 25a-477	lemem bkz. su‘ur 24b-463
ķırā‘ at bkz. ūmniyye 22a-413	lemem günāh-ı şaġīr ‘ <i>küçük günah</i> ’ 24b-468
ķıssā hıyār ‘ <i>seçilmiş, hikāye</i> ’ 26a-494	leyl ü nehār gündüz ve gece bkz. melevān,
ķıssa ķaşaş ‘ <i>kıssa, küçük hikāye</i> ’ 19b-368	neyyirān 15a-274
ķıştās mīzān ‘ <i>terazi, kantar</i> ’ 4a-53	lü‘ lü‘ bkz. şadef 17a-318
ķıy‘ a şahrā ‘ <i>kaya</i> ’ 24a-45	lūb bkz. nūhye 10a-179
ķīse bkz. şurre 11a-198	M
ķubel ‘ayān ‘ <i>açık, belli</i> ’ 14a-259	ma‘ād āhiret ‘ <i>öbür dünya hayatı</i> ’ 8b-143
ķudret bkz. mekr 6a-98	maġara ġār ‘ <i>Bir yamaca veya kaya içine doğru uzanan, barınak olarak kullanılabilen yer kovuġu, in</i> ’ 19b-362
ķunūt du‘ā ‘ <i>yakarış, yalvarma</i> ’ 6b-100	mā‘il bkz. mütecānif 15a-281
ķurbā ķarābet ‘ <i>yakınlık</i> ’ bkz. zūlfā 15b-286	
ķurbān bkz. uğhiyye 16a-299	

ma'ide ŧirdān <i>'karın ağrısı, karın'</i> 19b-371	melekūt mülk, 'izzet <i>'şan, şeref, itibar'</i> 24a-461
maķām bkz. meşvā 25b-491, mübevve 17a-314	melevān leyl ü nehār <i>'gündüz ve gece'</i> bkz. neyyirān (<i>Arapça-Türkçe Dizin</i>) 15a-274
maķrebe hıŧımlık <i>'akrabalık'</i> 19a-356	meli zemān-ı ŧavīl <i>'uzun zaman'</i> 25a-481
maķsūd bkz. ümniyye 22a-413	melik ŧehr-i yār <i>'hükümdar, ŧehrin sahibi'</i> 7b-129
mārid mu'ānid <i>'inatçı'</i> 13a-240	merci bkz. meşābe 6a-93
maŧharalık bkz. hūzu 15a-273	merķad cedeŧ <i>'uyku yeri'</i> 7b-122
mebhūt ḫayrān <i>'sevgi ve beğenme de aşırılık'</i> 16b-302	merkez bkz. 'adn, iķāmet 9a-153
mecme bkz. meşābe 6a-93	mersā bkz. ersā 7b-125
medhūr bkz. ŧāğır 7a-118	meşābe mecme', merci' <i>'derece, menzil'</i> 6a-93
medyūn ğarām <i>'alacaklı'</i> bkz. ğarīm 25a-482	meŧel bkz. uḫdūse 15a-277
mehcūr yāve, bāḫil <i>'terkedilmiş, sahipsiz (yave)'</i> 23a-436	meŧūbe müzd, cezā <i>'ücret, kira, iyiliğın/kötülüğün mükāfatı'</i> 6a-93
mekān bkz. ḫayyiz 9a-153	meŧvā maķām <i>'kıyam edilen, durulan yer'</i> 25b-491
mekr 'azāb, ḫudret <i>'kıvvet, takat, güç'</i> bkz. micāl 6a-98	meŧaķķat bkz. ta'ab 24b-463, kebed 6b-101
melā cemā'at <i>'topluluk'</i> 6b-104	mevsīķ miŧāķ, 'ahd <i>'söz, yemin'</i> 10a-181
melāmet bkz. 'azel 24a-463	

meysere vüs‘at, ğınā ‘zenginlik, genişlik’	16b-310
19a-354	muḥālif bkz. muğāzib 16b-310
meziyyet fazīlet ‘üstünlük vasıfları’ 8a-138	muḥīt ecsām ‘gövdeler, bedenler’ 23a-442
micāl (<i>mecal</i>) kuvvet ‘kuvvet, takat, güç’	muḳābele bkz. emem ‘karşılık verme’
6a-98	24b-468
midād ḥibr-i mürekkeb ‘Yazı mürekkebi, yazı yazmaya mahsus siyah ve renkli sulu madde’ 6b-100	muḳaddir bkz. muḳayyiz 17a-316
mihrās hāven ‘Renkli mürekkep yapmakta kullanılan maddeleri ezmeğe yarayan âletin adı. Buna havan da denilir.’ 14b-262	muḳayyiz muḳaddir ‘takdir etmek, kayıt altına almak’ 17a-316
miḳdār bkz. ḳāb 13a-239	muḳīm bkz. ṣāvi 20a-376
milk bkz. cedd 10a-175	muḳtedir bkz. ḳadīr 23b-447
minḥa nūḥle ‘atā ‘karşılıksız bir şeyler vermek, ödül, bahşış’ 19a-354	muḳterif kāsib ‘kazanıcı’ 22b-424
mīrās bkz. irş 23a-438	muḳtir mu‘sir, faḳīr ‘bir şeyi olmayan’
mīṣāḳ bkz. mevsıḳ 10a-181	14a-260
mīzān bkz. ḳıṣṫās ‘terazi, kantar’ 4a-53	musallīḫ bkz. müseytır 7b-129
mu‘ānid bkz. mārid 13a-240	mu‘sir bkz. muḳtir 14a-260
muğāzib muḥālif ‘aykırı, karşı gelen’	mu‘temed bkz. ṣıḳa 21a-399
	muḫī‘ bkz. müz‘in 23a-435, dā‘ib 10a-179
	muzahziḫ mübe‘‘id ‘sürgün kişi, yerinden oynatmak’ 17a-316
	mübārız bkz. ṣücā‘ 8a-132
	mübe‘‘id bkz. muzahziḫ 17a-316

mūbevvē' maḳām <i>'kıyam edilen durulan yer'</i> 17a-314	mūzd bkz. meşūbe 6a-93
mūbezzir müsrif <i>'lüzumsuz yersiz harcayan'</i> 22b-424	mūz'in muṭī', münkād <i>'itaat, boyun eğmek'</i> 23a-435
mūbīn bkz. beyn 6b-109	naḳīb re'īs <i>'bir kavmin veya kabilenin reisi başkanı'</i> 12b-222
mūhce cān <i>'ruh'</i> 25b-485	naşab bkz. ta' ab 24b-463
mūheyyā bkz. ni' met 23b-452	naḥīb ḥācet <i>'yağma eden, ihtiyaç sahibi'</i> 9a-153
mūḥmel bkz. sūdā 4a-59	naşīb bkz. ḥalāk 24b-470
mūlk bkz. melekūt 24a-461	naşihat bkz. zıkrā 15b-290
mūnkād bkz. mūz'in 23a-435	nebāt bkz. fānīz 18b-348
mūnkir-i ni' met bkz. kenūd 6a-92	nedāmet bkz. sedem 13a-239
mūseytır musalliṭ <i>'sataştırın'</i> 7b-129	nekīr inkār <i>'karşı koyan, reddeden'</i> 13a-240
mūsi' ḡanī <i>'zengin'</i> 14a-260	nemāz bkz. şalāt 5b-87
mūsir ḡanī <i>'zengin'</i> 6b-107	ni' am bkz. ālā 25b-491
müsrif bkz. mūbezzir 22b-424	nihāyet bkz. emed 13a-239
mūstebīn bkz. beyn 6b-109	ni' met mūheyyā <i>'hazır, amade'</i> 23b-452
mūşābih bkz. mūzāhī 16b-309	nişān bkz. şiye 21a-398
mūtecānif mā'il <i>'meyletme, eğilim'</i> 15a-281	nuṭfe bkz. sülāle 24b-469
mūteḥayyir bkz. 'āmi 18a-337	nūsūk <i>'ibādet-i ḥac 'hac ibadeti'</i> 25a-474
mūtena''im bkz. fākih 21b-411	
mūzāhī mūşābih <i>'benzer'</i> 16b-309	

nūhye lüb, ‘aql, elbāb, nūhā ‘uqūl ‘akıllar’ 10a-179	reht kavım, qabīle ‘cemaat, kalabalık’ 11a-194
nūhā bkz. nūhye 10a-179	remād hākister ‘kül, ateş külü’ 11b-209
nūhle bkz. minha 19a-354	rızā bkz. ‘ utbā 6b-109
Ö	rızā bkz. hamd 5b-87
‘ örf bkz. cūd 23a-438	rızq bkz. hanān 6a-98
R	risālet bkz. vaḥy 9a-154
rāsih kavī, sābit ‘sağlam, temeli kuvvetli, yerinde duran’ 25b-489	rīh bkz. ‘ ātiye 11a-192
rāhat bkz. fevāk 24b-470	rūz cezā, yevm-i dīn ‘kıyamet günü’ 25b-489
rahik bāde-i şāfī ‘Kızıl renkli, duru ve temiz şarap’ 24b-473	S
rahmet bkz. hanān 6a-98	sa‘adet bkz. tūbā 15b-286
rahmet-i Haq bkz. şalāt 5b-87	sā‘at kıyāmet ‘son, kıyamet günü’ 16a-293
ravh rahmet ‘bolluk, ihsan, bereket’ 9b-168	sābit bkz. rāsi 25b-489
ravh rāhat ‘üzüntüsüz, tasasız’ 9b-168	şadāq zen mihri ‘kadının gerdanlığı’ 24b-470
raybe'l-menūn ḥavādiş-i eyyām ‘zamanın olayları’ 14a-253	şadef lü‘lü‘ ‘inci’ 17a-318
rāyet ‘alem ‘sancak, bayrak’ 25b-489	şāgır zelīl, medḥūr, ḥor ‘Küçük gören, küçümseyen’ 7a-118
re‘is bkz. naqīb 12b-222	şāhib u yār bkz. biṭāne(t) , velīce(t) ‘sohbet edici, dost, arkadaşı’ 13a-238
	saḥle bkz. behme 11b-201

şahrā bkz. **bādiye** 14b-267,

kıy a 24a-45

saht bkz. **şulb** 10a-175

sakf bkz. **üccār** 25b-491

sakf-ı hāne bkz. **arş** 23a-442

şalāt du^ā, nemāz rahmet-i Hāk

'Allah'ın rahmeti, bağışlaması 5b-87

şatr cānib *'yön'* 26a-493

şavt-ı baḡar bkz. **hūvār** 6a-94

şavt-ı hımār bkz. **zefīr** 6a-94

şavī muḡim *'bir yerde yerleşik olan'* 20a-

376

şayāşī ḡal^ālar *'kale, hisar'* 23b-453

şebāt ḡarār *'yerinde durma'* 7b-125

şeccāc āb-ı cārī *'akan su'* 22b-432

sedem hūzn, nedāmet *'pişmanlık'* 13a-

239

şekālān ins ile cin *'insan ve cin'* 15a-274

semk bkz. **üccār** 25b-491

serā bkz. **dār** 10a-178

seyf bkz. **akḡa^{an}** 15a-274

şıbḡa dīn *'Allaha inanma'* 25b-489

şıklet bkz. **vebāl** 6b-102

şıḡa mu^ātemed *'söziine güvenilen kişi'* 21a-

399

şilm ḡā^{at} *'Allahın emirlerini yerine*

getirme' 25b-489

sivā ḡayrı *'başka'* 4a-59

su^{ur} lemem, cūnūn *'taşkınlık, cinnet'*

24b-463

şurre kīse *'kese, para kesesi'* 11a-198

şübāt bkz. **şübe** 21a-398

şübe ḡā^{ife} vü **şübāt** cemⁱ *'bölük, ḡuruh'*

21a-398

şübūr būr, helāk *'mahvolma, ölme'* 25a-

483

şüdā müḡmel *'başıboş'* 4a-59

şuḡ buḡl *'cimrilik'* 14a-255

şuḡt ḡarām *'yasak olan şey'* 20a-377

şükūt ḡā^{at} *'ibadet'* 6b-100

şükker bkz. **ḡand** 18b-348

şulb saht *'katı, pek'* 10a-175

şülāle nuḡfe *'döl suyu'* 24b-469

şülle ‘aşābe bkz. şirzime ‘ <i>hısım akraba</i> ’ 6b-108	ṭā‘at bkz. silm 25b-489, sükūt 6b-100
sürūr ḥubūr, ferāḥ ‘ <i>rahatlık</i> ’ 13a-234	ṭā‘ife bkz. şübe 21a-398
Ş	taḥkīk bkz. inne 11b-203
şehādet āşikār ‘ <i>apaçık</i> ’ 26a-492	ṭākat bkz. vüs‘ 9a-153
şehir-i yār bkz. melik 7b-129	ṭayf ḥayāl ‘ <i>uykuda hāsıl olan hayal</i> ’ 14a-259
şen‘an buğz, ‘ <i>adāvet ‘kin, düşmanlık</i> ’ 15a-273	ṭāyir ‘ <i>amel ‘yapılan iş</i> ’ 7b-122
şer bkz. dāyim 25a-482	tebār bkz. ‘aşire 8a-130
şeyn ‘ār ‘ <i>leke, ayıp, kusur</i> ’ 26a-496	tebār veyl, helāk ‘ <i>telef</i> ’ 6b-101
şirdān bkz. ma‘ide 19b-371	tefekkür bkz. teferrüs 17b-322
şirzime ḥizb, fi‘e ‘ <i>cemaat, topluluk</i> ’ bkz. şülle 6b-108	teferrüs tevessüm, tefekkür ‘ <i>anlayış derinliği</i> ’ 17b-322
şiye nişān ‘ <i>alamet, eser</i> ’ 21a-398	temr ḥurmā ‘ <i>hurma</i> ’ 16a-299
şu‘b budağ bkz. şa‘b 11a-194	tennūra furūn ‘ <i>fırın, tandır</i> ’ 21b-410
şūcā‘ mübāriz ‘ <i>karşılıklı tutuşma, çıkışma, cenk</i> ’ 8a-132	terabbuş teraḥḥub, intizār ‘ <i>bekleme</i> ’ 7b-124
şūkr bkz. ḥamd 5b-87	teraḥḥub bkz. terabbuş 7b-124
şūkr bkz. ḥamd 5b-87	tevessüm bkz. teferrüs 17b-322
T	tübā sa‘ādet ‘ <i>mutluluk</i> ’ 15b-286
ta‘ab naşab, meşakḥat ‘ <i>sıkıntı zorluk</i> ’ 24b-463	türāş bkz. irş 23a-438
	tuḥame imtilā ‘ <i>mide dolgunluğu</i> ’ 11b-202

U	vāhī za‘īf ‘boş- manasız, faydasız’ 25b-485
uğhıyye kırbān ‘kesilmek için alına hayvan’ 16a-299	vaħy işāret, risālet 9a-154
uhbe bkz. cihād 12a-219	vākı‘a ġāşiye, yevm-i kıyāmet ‘kıyamet günü’ 11a-192
uđdūşe meşel ‘örnek’ 15a-277	vaṭar hācet ‘abdest bozma’ 11b-207
‘ uķbā cezā, ‘ākıbet ‘karşılık’ 6b-109	vebāl şıķlet ‘günah’ 6b-102
‘ uķūl bkz. nūhye 10a-179	veķār heybet ‘korku ve saygı arasında, ağırbaşlılık’ 6a-98
ūsāme bkz. zırġām 18b-343	velīce(t) bkz. biṭāne(t) , şāhib u yār ‘sohbet edici, dost, arkadaşı’ 13a-238
‘ utbā rızā, hoşnūdlik ‘memnunluk’ 6b-109	verā ħalf ‘arka, geri’ 4a-58
Ü	vesīle kırbet ‘yakınlık’ 6b-103
ūccār saķf, semk ‘tavan, gökyüzü’ 25b-491	veyl bkz. tebār 6b-101
ūmmīd bkz. emel 13b-245	vūs‘ tāķat ‘güç, kuvvet’ 9a-153
ūmmū'l-kitāb aşlü'l-kitāb ‘Ümmetin asıl kitabı (Kur‘ân)’ 25b-486	vūs‘at bkz. meysere 19a-354
ūmniyye maķsūd ‘kastolunan, istenilen şey’ 22a-413	Y
ūmniyye kırā‘at bkz. maķsūd 22a-413	yaķīn bkz. dānī 8a-140
ūsāme bkz. zırġām 18b-343	yāve bkz. mehcūr 23a-436
ūsārā bkz. esīr 24a-457	yevm-i dīn bkz. rūz 25b-489
V	yevm-i kıyāmet bkz. vākı‘a 11a-192
	Z

za'if bkz. vāhī 25b-485

zaḥmet bkz. ezā 11b-207

zecr hāy 'kontrol edici' 6b-106

zefīr şavt-ı hımār 'eşeğin böğürmesi'

6a-94

zekī bkz. dehī 25a-477, fāṭn 10a-179, şāğır

7a-118, dāḥir 25b-485, ezille 6a-91

zemān-ı ṭavīl bkz. melī 25a-481

zemīn bkz. ḡabrā 14b-267

zen mihri bkz. şadāḡ 24b-470

zırgām esed, üsāme, ḡaydar 'arşlan'

18b-343

zāhir bkz. bedā 8a-134

zıkrā naşīḡat 'öğüt' 15b-290

zinā bkz. fāḡişe 21b-407, bī ā 19a-355

zīnet bkz. ḡulli 13b-242

zinhār bkz. kellā 'kati surette, kesinlikle'

15b-283

zīrek bkz. dāhī 17b-330

zīrek bkz. dehī 25a-477

zulmet bkz. ḡales 5a-72

zūmre bkz. cemā' at 6b-108

5.3 ARAPÇA-FARŞA DİZİN

A

ācām mişeler ‘meşelik, kamyşlık, ağaçlar’ 22b-433
‘**ācil** şitābān ‘acele eden, çabuk’ 4a-54
‘**ā’ il** gedā ‘dilenci’ 4a-54
‘**ahd** bkz. (Ar.) **mīşāk** 23a-437
aḥdān dostān ‘yoldaşlar, dostlar’ 14b-263
‘**allāmū** dānā ‘bilgili’ bkz. ‘**alīm** 23b-447
‘**ām** sāl ‘yıl, sene’ 14a-253
‘**anet, zinā** günāh ‘Allahın emriyle aykırı görülen iş’ 6a-95
‘**arş** taḥt-ı sulṭān ‘sultanın tahtı’ 23a-442
aşhāb yārān ‘dost’ 16b-305
āşim günehkār ‘günah sahibi’ 13b-250
‘**atebe** āsitān ‘eşik’ 19b-368
āyet nişān ‘iz, belirti’ 25b-489
‘**azebe, lehce** zebān ‘dil’ 12b-224
aẓīr, nidd, zıdd, küfv hem-tā ‘misil, denk’ 23b-449

B

bağteten nā-gehān ‘ansızın, birdenbire’ bkz. **füc’ eten** 20a-381
başīr bīnā ‘görücü, gören’ 5b-88
bāsir turuş-rū ‘ekşi yüzlü’ 16b-311
ba’is, heycā, ḥarb, ceng kār-i zār ‘cenk, kavga, savaş’ 26b-502
berid peyk ‘haber ve mektup getirip götüreren’ 12b-227
berk bkz. **mümerred** 13b-246
biryān bkz. **meşviyy** 23a-435
C
cedel, ḥuşūmet ğavġā ‘savaş, kavga’ 13b-245
cedd baḥt ‘talih’ 10a-175
cedīr, ḥarī, lāyık sezā-vār ‘münasip, uygun’ 13a-240
celī rüşen ‘aydın’ 4b-60
cezve aḥker ‘ateş, koru’ 11b-209
cibil gürūh ‘bölük, takım’ 6a-99
cilbāb bkz. **rayṭa** 10b-188

cin, cinn, cinnī perī ‘gözle görünmez latif cisimlerden yaratılan mahluk’ 9a-159	enīs, qarīn, refīk yār ‘yakin, arkadaş’ 8a-131
cinnī bkz. cin 9a-159	erzel fūrū-māye ‘rezil, sütü bozuk, mayası bozuk’ 16b-311
cumhūr büzürgān ‘büyükler, ulular’ 23a- 436	eşīm, mücrim, müznib günehkār ‘suçlu’ 13a-238
cübbe cāme ‘elbise’ 9a-160	eşfār müjgān ‘kirpik’ 16b-306
D	eşir bkz. muhtāl 17b-332
dāim bkz. hemīše 23a-435	ezrak kebūd ‘mavi’ 7a-113
dāverd, devā ‘ dermān ‘ilaç’ 18a-335	F
dāhī, faṭn zīrek ‘zeki, anlayışlı, akıllı’ 17b-330	faḳīh dānā ‘ilimli, bilgili’ 6a-92
dehī, keyis, hāzık, zekī, zīrek ‘anlayışlı, zeki, uyanık’ 25a-477	faṭn bkz. dāhī 17b-330
devā ’bkz. dāverd 18a-335	fehđ pars ‘İran, zool. Pars’ 20a-379
devḫa dıraḫt-ı‘ azīm ‘ulu ağaç’ 10b- 187	fesād bkz. ḫabāl 6b-102
dürdür, varṭa girdāb ‘badire, bela’ 23a- 436	fetā bkz. şāb 14b-263
E	feza ‘ fiğān ‘ızdırap ile bağırıp çağırma’ 21a-398
ekīd bkz. mümeḫhed 7b-124	firāş pervāne ‘geceleri ışığın etrafında dönen kelebek, firıldak’ 25a-479
elf hezār ‘bin’ 15a-275	füc’ eten nā-gehān bkz. bağteten ‘ansızın’ 20a-381

G

ğadīre bkz. şudğ 13b-243	ħarīf ħazān ‘ <i>sonbahar</i> ’ 13a-234
ğāmīr ħarāb, vīrān ‘ <i>yıkılmış</i> ’ 23a-441	ħasār ziyān ‘ <i>zarar, noksan</i> ’ 12a-220
giyāh bkz. ‘ uşb 19b-365	ħasāret bkz. ħüsür 20a-377
ğubār bkz. gerd, katera 15b-282	ħaseb , ‘ add şümār ‘ <i>sayı</i> ’ 15a-280
H	ħaşış bkz. serī ‘ 6a-90
ħab’ , ħabī penhān ‘ <i>gizli, saklı</i> ’ 18a-332	ħātīmet pāyān-ı kār ‘ <i>nihayet, son</i> ’ 26b-503
ħabāl , fesād renc ‘ <i>bozulma, düzensizlik</i> ’ 6b-102	ħāyim āşüfte ‘ <i>çıldırıracasına seven</i> ’ 18a-337
ħabbe dāne ‘ <i>tane</i> ’ 9a-160	ħāzık bkz. dehī 25a-477
ħabī bkz. ħab’ 18a-332	henī ‘ bkz. hezūm 7b-127
ħacebe sürün ‘ <i>yanbaşı, kalça kemiği, oturak yeri</i> ’ 21a-400	hevā ārzū ‘ <i>istek, heves</i> ’ 8b-143
ħacīb perde-dār ‘ <i>perdeci</i> ’ 26a-493	heycā bkz. ba’is 26b-502
ħālīd , muħalled cāvidān ‘ <i>daimi, ebedi</i> ’ 25b-484	hezeyan yāve ‘ <i>saçma, manasız</i> ’ 15a-273
ħamr , şehbā bāde ‘ <i>şarap</i> ’ 9a-161	hezīm tāze ‘ <i>körpe</i> ’ bkz. laţif 24b-473
ħamīm yār-ı ħarīb (Ar.+Far.) ‘ <i>yakın dost, soy-sop</i> ’ 6a-90	hezūm , henī ‘, merī , hoş-güvār ‘ <i>yemek ve şarap, sağlıklı, faydalı, hoş, rahat</i> ’ 7b-127
ħanīz bkz. meşviyy 23a-435	ħıns , reħaķ günāh ‘ <i>Allahın yasakladığı hareketler, olumsuz davranışlar</i> ’ 19a-362
ħarāb bkz. ğāmīr 23a-441	ħuşūmet bkz. cedel 13b-245
ħarb bkz. ba’is 26b-502	
ħarī bkz. cedīr 13a-240	

hūs , hasāret ziyān ‘zarar, noksan’ 20a-377	kelb seg ‘köpek’ 10a-174
hūn , zillet horlık (Far.+T.) ‘alçaklık’ 9b-167	kerīm niki-nām ‘hüsn-ü şöhret, iyi nam kazanmış’ 19a-354
İ	kevkeb dürri dıraşşān ‘parlayan inci’ bkz. sitāre 4a-51
innemā hemān ‘hemen’ 14b-265	key tā ‘ek, değin, kadar, beri vb. edatlarla birlikte kullanılır’ 14b-265
izā nā-gāh ‘vakitsiz, ansızın’ 13b-249	keyis bkz. dehī 25a-477
K	kūf v bkz. hem-tā 23b-449
ķabir gūr ‘mezar’ 7b-122	kūte revzen ‘pencere’ 9b-164
ķādir tüvānā ‘güçlü, kuvvetli’ 23b-447	L
ķalīl bī-hemtā ‘az, ender, nadir, misalsiz’ 6a-91	lā-būdde nā-ķār ‘ķaresiz’ 13b-249
ķarāh āb-1 šāfi ‘saf ve temiz bir su’ 17a-313	laīf tāze ‘körpe’ bkz. heīm 24b-473
ķarīn bkz. enīs 8a-131	lāyık bkz. cedīr 13a-240
ķārūre šīše ‘šīše, sırça’ 14b-262	lehce bkz. ‘azebe 12b-224
ķāsed šin-ķiyār ‘acur, ķiyārın bir türü’ 7b-128	licām uyan ‘gem’ 12a-219
ķatera gerd, ğubār ‘toz, toprak’ 15b-282	lūcce deryā ‘büyük su, deniz’ 4a-52
ķebid ciger ‘ciğer’ 6b-101	M
kelā bkz. ‘uşb 19b-365	mā’-i ma’īn āb-1 revān ‘akarsu’ 25b-484
	mārid , merīd ser-ķeş ‘inatçı, dikbaş’ 23a-441
	maītar bkz. midrār 18a-340

mā'ide , pür-ṭa'ām ḥōn 'yemek ile dolu masa' 19a-354	mīṣāk , 'ahd peymān 'ant, yemin' 23a-437
meczūz pārelenmiş (Far.+T.) 'kesilmiş' 23a-441	mişkāt çerāğ bkz. mıṣbāh 22b-432
med ḥor 'yaymak, uzatmak' 25b-485	mīzan terāzū 'terazi, kefe' 17a-314
medḥ bkz. ṣenā 5b-87	muḥalled bkz. ḥālid 25b-484
melek ferīṣte 'günahsız masum, melek' 25a-474	muḥtāl , eṣir ḥod-bīn 'kibirli, bencil' 17b-332
merī bkz. hezūm 7b-127	muḥtemī , müttakī perhīzkār 'perhiz yapan' 26a-498
merī bkz. hezūm 7b-127	mu'sir gedā 'dilenci' 6b-107
merīd bkz. mārīd 23a-441	mū'ekked bkz. mūmehhed 7b-124
meṣviyy , ḥanīz biryān 'kızartılmış, kebab' 23a-435	mūcrim bkz. eṣīm 13a-238
me'yūs nevmīd 'ümitsiz' 23b-448	mūmehhed , mū'ekked , ekīd , üstivār 'hazırlanmış serilmiş, sağlam, yayılmış' 7b-124
mezra'a bkz. 'uṣb 19b-365	mūrūr , 'ubūr güzer 'geçmek' 13a-234
mıṣbāh çerāğ 'fıtil, mum' 22b-432	müttakī bkz. muḥtemī 26a-498
micmer buḥūrdān 'içinde ateş yakılan' 14b-262	müznib bkz. eṣīm 13a-238
midrār maṭar bārān 'yağmur' 18a-340	mūmerred , berk hem-vār 'yalçın kaya gibi düz, müstevi, münasib' 13b-246
mi'rāc , süllem nerdübān 'yükselmek, merdiven' 25b-491	mūnfecir , mūnhemir āb-ı revān 'akan su' 20a-380
mirkāt nerdibān 'merdiven' 14b-264	

münhemir bkz. **münfecir** 20a-380

müteberri bī-zār ‘zor, karışık’ 15a-273

N

naķi bkz. **şafi** 8a-137

nāķūr, ceng bkz. **şūr**, ‘büyük boru,

kıyamet anı, kargaşa’ 14b-264

nidd bkz. **hem-tā** 23b-44

P

pūr-ta‘ām bkz. **mā’ide** 19a-354

R

rācife, rādife nefhatān ‘üfürük, kıyamette

üfürülecek olan sur’un ikincisi’ 20a-372

rācil piyāde ‘yaya’ 4a-54

rādife bkz. **rācife** 20a-372

rayta çār ‘vücudu baştan ayağa örten ve

giyilmekten ziyade bürünülen dış örtü’

bkz. **sitr, cilbāb** 10b-188

ravza çemen, mürğ-zār ‘kuş yatağı’

10b-187

rebī bahār ‘kışla yaz arasındaki mevsim’

13a-234

refīķ bkz. **enīs**

reħaķ bkz. **ħıms** 19a-362

rīş perr ü bāl ‘kanat’ 14a-256

rümmān enār ‘nar’ 7b-148

S

sābig firāvān ‘bol, çok’ 16a-300

şafi, naķi pāk ‘temiz, ak’ 8a-137

sa‘īr āteş ‘yanan ateş, kıvılcım’ 4b-67

şāhib yār ‘dost’ 15a-273

şāķib dıraşşān ‘parlak’ 16a-297

şarre āvāze ‘ses, çığlık’ 11a-198

sāriye sūtūn ‘direk, gazete’ 24a-462

şehbā bkz. **ħamr** 9a-161

sehl āsān bkz. **yesīr** ‘kolay’ 4a-55

sekīnet, vaķār ārām ‘iç huzur,

rahatlama’ 8b-143

semer dāsītān ‘deve semeri’ 19b-368

şenā, medħ sitāyiş ‘övgü’ 5b-87

ser-med bkz. **hemīşe** 23a-435

serī‘, ħaşīş tīz ‘tez, çabuk’ 6a-90

sitāre dürrī dıraşşān ‘parlayan inci’ 4a-

51

sitr bkz. **rayta** 10b-188

şudğ, **ğadire** zülf-i dildâr *'kadın saçı,*
sevgilinin gönlü cezbeden saçları '13b-
243
sūk bāzār *'çarşı'* 13b-245
süllem bkz. **mi' rāc** 25b-491
sūr bārū *'kale duvarı'* 17a-316
şūr nākūr, ceng, *'boynuzdan yapılmış*
büyük boru, kıyamet anı, kargaşa' 14b-
264
şūrādık serā-perde *'saray perdesi'* 22b-
425
Ş
şāb, **fetā** civān *'genç'* 14b-263
şatı kenār bkz. **şatīy** *'ırmak kenarı'* 26a-
499
şatīy kenār *'ırmak kenarı'* 26a-499
şedd, **veşāk** bend *'bağ'* 10a-181
şehik āvāz-ı nā-hōş *'soluğu içeri alarak*
seslenme' 13b-246
şettā perīşān *'dağınık, karışık'* 16b-303
şevā pūryān (*biryan*) *'kızartılmış kebab'*
18a-333

T

taḥassūs, **tecessūs** cüst u cū *'dikkatle*
araştırmak, arayıp sormak' 8b-144
tavīl bkz. **hemīşe** 23a-435
tāyih ser-gerdān *'başı dönen'* 18a-337
tebāb ziyān *'zarar, kayıp, hasar'* 12b-
222
tecessūs bkz. **taḥassūs** 8b-144
tetrā pey-ā-pey *'birbiri ardınca'* 15b-290
tīh beyābān *'çöl'* 23a-434

U

‘ubūr bkz. **mūrūr** 13a-234
‘uṣb, **kelā**, **mezra‘a**, **giyāh** kiştizār *'ot,*
çayır, ekin tarlası' 19b-365
ūsū‘a hefte *'yedi'* 16a-299

V

vācib bkz. **hemīşe** 23a-435
vakār bkz. **sekīnet** 8b-14
vāki, **‘āşım**, **hāfız** nīgeh-bān *'bir nesneye*
nīgehbān ve müvekkel olan kimse, görüp
gözeten, olayların derununa vakıf olan,
bekçi, muhafız' 3b-49

vālih şeydā ‘aşktan aklını kaybetmiş’ 18a-337	veşāk bkz. şedd 10a-181
varṭa bkz. dürdür 23a-436	veşīd piş-serā ‘eşik’ 6a-94
vāşib, vācib, ser-med, ṭavīl, dāim hemīşe ‘her zaman’ 23a-435	Y
vāṭīs füzūn ‘şiddetten kinaye, bir işin ziyadeliği, çok’ 12a-212	yesīr āsān ‘kolay’ bkz. sehl 4a-55
ve beş hemçünān ‘öyle, böylece’ 20a-373	Z
vehhāc şem‘-i sūzān (Ar.+Far.) ‘yanan ateş’ 22b-432	zarīr nā-bīnā ‘kör’ 5b-89
velīce (t) bkz. biṭāne (t) 13a-238	zekī bkz. dehī 25a-477
	zidd bkz. hem-tā 23b-449
	zinā bkz. ‘ anet 6a-95
	zillet bkz. hūn 9b-167

5.4 FARŞA- TÜRKE

DİZİN

B

bī-karār (Far.+Ar.) karkıdup (eden) **bkz.**

mūsteḥiff, mūstefiz 9a-150

bostān uçmak 4a-50

C

cān kan **bkz. nefseha,** (Far.)**ten** 19b-370

G

gūḳ kurbaga **bkz. dıfda'** 19a-359

İ

izā çün 13b-249

L

leb tuḫak **bkz. ūefe** 24a-460

M

mihmān konuḳ **bkz. zayf** 18a-338

N

nāvidān oluḳ **bkz. meṣ'ab, miz-āb** 20a-

376

nemek tuḫ **bkz. (Ar.) milḫ** 20b-389

nigebān emīn edici **bkz. mūheymin**

7b-129

S

sengi-bār ol yeldir **bkz. ḫāşıb** 26a-500

T

ten kan **bkz. nefseha, cān**19b-370

Ü

üstūḫān süñük **bkz. (Ar.)'azm** 19b-369

Y

yek tek **bkz. (Ar.) vāhid, eḫad, ferd, vitir**

16b-303

Z

zihī gerçek **bkz. şiddik** 17b-330

zindigānī işü dirlik **bkz. ma'ışet** 13b-

250

5.5 TÜRKÇE-ARAPÇA-

FARŞA DİZİN

A

ağır yükler ehmāl ü evzār 13b-242

arşlan zayğam, ğazanfer 18b-343

B

balık ħūt, nūn 24a-459

bey(i)n dimāğ 12b-224

bulmağ vicdān 16b-307

D

deme lā-tekul 21a-401

diş sinn, đırs, dendān (Far.) 23a-440

E

eşkin (Far.) reh-vār *‘hızlı hızlı*

yürümeğ’13b-247

G

gün ortası zevāl 14a-254

İ

ip ħabl, resen (Far.), urğan 18a-339

S

semiz kuşlar selva sümānā 24a-456

Ş

şehadet barmağı sebbābe

T

tırılmaz döner felekler mānend-i çārĥ-ı

gerdān 23b-444

U

urğan bkz. ip, ħabl, resen (Far.), 18a-

339

Y

yarak (Ar.)seriyye, çeri 12a-219

yağa ceyb 24b-464

yitürmek fiğdān 16b-307

yük devesi rāhile 10b-183

5.6 METİNDE YER ALAN FARŞÇA SÖZCÜKLER LİSTESİ

A

- āb-ı revān** bkz. (Ar.) **mūnfecir**, **mūnhemir** 20a-380, **mā'-i ma'in** 25b-484
- āb-ı şāfi** bkz. **karāh** 17a-313
- aḥker** bkz. **cezve** 'ateş, koru' 11b-209
- ārām** bkz. (Ar.) **sekīnet**, **vaḳār** 'iç huzur, rahatlama' 8b-143
- ārzū** bkz. (Ar.) **hevā** 'istek, heves' 8b-143
- āsān** bkz. **sehl**, **yesir** 'kolay' 4a-55
- āsītān** bkz. (Ar.) 'atebe 'eşik' 19b-368
- āşikār** bkz. **yu'linu** 19b-364
- āşüfte** bkz. (Ar.) **hāyim** 'çıldırircasına seven' 18a-337
- āteş** bkz. **sa'ir** 'yanan ateş, kıvılcım' 4b-67
- āvāz-ı nā-hōş** bkz. **şehik** 'soluğu içeri alarak seslenme' 13b-246
- āvāze** bkz. **şarre** 'ses, çılgılık' 11a-198
- B**
- bāde** bkz. (Ar.) **hamr**, **şehbā** 'şarap' 9a-161
- bahār** bkz. **rebi'** 'kışla yaz arasındaki mevsim' 13a-234
- baht** bkz. **cedd** 10a-175
- bārān** bkz. **midrār**, **maṭar** 'yağmur' 18a-340
- bārū** bkz. **sūr** 'kale duvarı' 17a-316
- bāzār** bkz. (Ar.) **sūḳ** 'çarşı' 13b-245
- bend** bkz. **şedd**, **veşāk** 'bağ' 10a-181
- beyābān** bkz. **tih** 'çöl' 23a-434
- bī-gümān** inanmak bkz. **ikān** 25b-488
- bī-hāya** (Far.+Ar.) bkz. **haşi** 'hadım, iğdiş edilmiş' 25b-84
- bī-hemtā** bkz. (Ar.) **ḳalil** 'az, ender, nadir, misalsiz' 6a-91
- bī-ḳarār** (Far.+Ar.) bkz. **müsteḥiff**, **müstefiz** 9a-150
- bīnā** bkz. **başir** 'görücü, gören' 5b-88

biryān ‘kızartılmış, kebab’ bkz. **meşviyy**,

ḥanīz 23a-435

bī-zār bkz. **müteberri** ‘zor, karışık’ 15a-

273

bostān uçmak 4a-50

buḥūrdān bkz. **micmer** ‘içinde ateş

yakılan’ 14b-262

büzürgān bkz. **cumhūr** ‘büyükler, ulular’

23a-436

C

cāme bkz. **cübbe** ‘elbise’ 9a-160

cān bkz. **kan**, **nefseha** (Far.)**ten** 19b-370

cāvidān bkz. **ḥālid**, **muḥalled** ‘dâimi,

ebedi’ 25b-484

cedel, bkz. **ḥuşümet**, **ğavğā** ‘savaş,

kavga’ 13b-245

ceng bkz. **kār-i zār**, **ba’is**, **heycā**, **ḥarb**

‘*cenk, kavga, savaş*’ 26b-502

ciger bkz. **kebid** ‘*ciğer*’ 6b-101

civān bkz. **şāb**, **fetā**, **aḥdān** 14b-263

cūst u cū bkz. **taḥassūs**, **tecessūs**

‘*dikkatle araştırmak, arayıp sormak*’

8b-144

Ç

çār bkz. **sitr**, **rayṭa**, **cilbāb** 10b-188

çerāğ bkz. **mıṣbāḥ**, **mişkāt** ‘*fitil, mum*’

22b-432

çemen bkz. **ravza**, **mürğ-zār** 10b-187

D

dānā bkz. ‘**allām**, ‘**alim** ‘*bilgili*’ 23b-447,

faḫīh 6a-92

dāne bkz. **ḥabbe** 9a-160

dāsītān bkz. **semer** ‘*deve semeri*’ 19b-

368

dendān bkz. **diş**, **sinn**, **çırs** 23a-440

dermān bkz. **dāverd**, **devā** ‘*ilaç*’ 18a-

335

deryā bkz. **lücce** ‘*büyük su deniz*’ 4a-52

dıraḥşān bkz. **şāḳıb** ‘*parlak*’ 16a-297

dıraḥt-1 ‘**azīm** (Far.+Ar.) bkz. **devḥa**

‘*ulu ağaç*’ 10b-187

dostān bkz. aḥdān ‘yoldaşlar, dostlar’
14b-263

dürdür bkz. varṭa 23a-436

dūrri bkz. kevkeb, sitāre, dıraḥşān
‘parlayan inci’ 4a-51

E

enār bkz. rümmān ‘nar’ 7b-148

F

ferište bkz. melek 25a-474

fiġān bkz. feza‘ ‘ızdırıp ile baġırıp
çaġırma’ 21a-398

firāvān bkz. sābiġ ‘bol, çok’ 16a-300

fürü-māye bkz. erzēl ‘rezil, sütü bozuk,
mayası bozuk’ 16b-311

füzün bkz. vātīs ‘şiddetten kinaye, bir
işin ziyadeliġi, çok’ 12a-212

G

ġavġā bkz. cedel, ḥuşūmet

gedā bkz. ‘ā‘il ‘dilenci’ 4a-54

gedā bkz. mu‘sir ‘dilenci’ 6b-107

gerd bkz. (Ar.)ġubār, ḳatera ‘toz,
toprak’ 15b-282

girdāb bkz. dürdür, varṭa ‘badire, bela’
23a-436

giriftār bkz. esir, sebī, (T.)ṭutsaḳ
‘tutulmuş, yakalanmış’ 13a-241

ġiyāh, kiştizār bkz. ‘uşb kelā, mezra‘a
‘ot, çayır, ekin tarlası’ 19b-365

ġubār bkz. ḳatera, gerd 15b-282

ġūḳ ḳurbaġa bkz. dıfda‘ 19a-359

ġümān bkz. mümterī, mirye, şekk,
zann 9a-154

ġünāh bkz. ‘anet, zinā ‘Allahın
emriyle aykırı görülen iş’ 6a-95

ġünāh bkz. ḥınş u reḥaḳ ‘Allahın
yasakladığı olumsuz davranışlar’ 19a-
362

ġünehkār bkz. āşim 13b-250, eşim,
mūcrim, müznib ‘suçlu’ 13a-238

ġūr bkz. ḳabir ‘mezar’ 7b-122

ġūrūh bkz. cibil ‘bölük, takım’ 6a-99

ġūzer bkz. mūrūr, ‘ubūr ‘geçmek’ 13a-
234

İ

izā çün 13b-249

H

ḥarāb bkz. ġāmīr, vīrān ‘yıkılmış’ 23a-441

ḥasta bī-mecāl (Far.+Ar.) ‘halsiz, kuvvetsiz’ 14a-255

ḥazān bkz. ḥarīf 13a-234

hefte bkz. üsbū‘a ‘yedi’ 16a-299

hemān bkz. innemā ‘hemen’ 14b-265

hemçünān bkz. ve beş ‘öyle, böylece’ 20a-373

hemīşe bkz. vāşīb, vācīb, ser-med, ṭavīl, dāīm ‘her zaman’ 23a-435

hem-tā bkz. azīr nidd, zıdd, küfv ‘misil, denk’ 23b-449

hem-vār bkz. mümerred, berk ‘yalçın kaya gibi düz, müstevi’ 13b-246

hezār bkz. elf 15a-275

ḥod-bīn bkz. muḥtāl, eşir ‘kibirli, bencil’ 17b-332

ḥōn bkz. mā‘ide, pür-ṭa‘ām ‘yemek ile dolu masa’ 19a-354

ḥor bkz. med ‘yaymak, uzatmak’ 25b-485

ḥorlık bkz. hūn, zillet 9b-167

ḥoş-ġüvār bkz. hezūm, henī‘ merī ‘yemek ve şarap, sağlıklı, faydalı, hoş, rahat’ 7b-127

K

kār-i zār bkz. ceng, ba‘is, heycā, ḥarb ‘cenk, kavga, savaş’ 26b-502

ḫatı şeydā (T.+ Far.) bkz. vālih ‘aşktan aklını kaybetmiş’ 18a-337

kebūd bkz. ezrak ‘mavi’ 7a-113

kenār bkz. şatt, şatīy ‘ırmak kenarı’ 26a-499

kiştizār bkz. ġiyāh,‘uşb, kelā, mezra‘a ‘ot, çayır, ekin tarlası’ 19b-365

kūte bkz. revzen ‘pencere’ 9b-164

L

leb ṭuṭaḫ bkz. şefe 24a-460

M

mūrġ-zār bkz. ravza, çemen ‘kuş yatağı’ 10b-187

mūġgān bkz. eşfār ‘kirpik’ 16b-306

mihmān bkz. **zayf** ‘*konuk*’ 18a-338

mişeler bkz. **ācām** 22b-433

N

nā-bīnā bkz. (Ar.)**zarīr** 5b-89

nā-çār lā-büdde ‘*çaresiz*’ 13b-249

nā-gāh bkz. **izā** ‘*vakitsiz, ansızın*’ 13b-

249

nā-gehān bkz. **füc’ eten, bağteten**

‘*ansızın*’ 20a-381

nākūr bkz. **şūr**, ceng 14b-264

nāvidān bkz. **meş’ ab, miz-āb** 20a-376

nefhatān bkz. **rācife, rādife** ‘*sarsıntı*

(*kiyamet gününde*)’ 20a-372

nefseha bkz. (T.) **cān, қаn** (Far.) **ten**

19b-370

nemāz rahmet-i Hāq bkz. **şalāt**

‘*Allahın rahmeti, bağışlaması*’ 5b-87

nemek tuz bkz. (Ar.) **milh** 20b-389

nerdibān bkz. **mirqāt** ‘*merdiven*’ 14b-264

nerdübān bkz. **mi’ rāc, süllem** 25b-491

nevmīd bkz. **me’yūs** ‘*ümitsiz*’ 23b-448

nīgeh-bān bkz. **vākī**, ‘*āşım, hāfız,*

görüp gözeten, olayların derununa

vakıf olan, bekçi, muhafız’ 3b-49

nīki-nām bkz. **kerīm** ‘*hüsn-ü şöhret, iyi*

nam kazanmış’ 19a-354

nişān bkz. **āyet** ‘*iz, belirti*’ 25b-489

P

pāk bkz. **şafī, naķī** ‘*temiz, ak*’ 8a-137

pārelenmiş (Far.+T.) bkz. **meczūz**

‘*kesilmiş*’ 23a-441

pars bkz. **fehđ** ‘*İran, zool. Pars*’ 20a-379

pāyān-ı kār bkz. **hātımet** ‘*nihayet, son*’

26b-503

penhān bkz. **hāb’, hābī** ‘*gizli, saklı*’ 18a-

332

perde-dār bkz. **hācib** ‘*perdeci*’ 26a-493

perī bkz. **cin** 9a-159

perişān bkz. **şettā** ‘*dağınık, karışık*’

16b-303

perhīzkār bkz. **muhtemī, müttakī** ‘*perhiz*

yapan’ 26a-498

perr ü bāl bkz. **rīş** ‘*kanat*’ 14a-256

pervâne bkz. firāş ‘geceleri ışığın

etrafında dönen kelebek, fırıldak’ 25a-479

perverdigār bkz. Allāh 26a-492

pey-ā-pey bkz. tetrā ‘birbiri ardınca’ 15b-290

peyk bkz. berīd ‘haber ve mektup getirip götüren’ 12b-227

peymān bkz. mişāk, ‘ahd ‘ant, yemin’ 23a-437

pīş-serā bkz. veşīd ‘eşik’ 6a-94

piyāde bkz. rācil ‘yaya’ 4a-54

pūryān (biryan) bkz. şevā ‘kızartılmış kebab’ 18a-333

R

reh-vār bkz. (T.) eşkīn ‘hızlı hızlı yürümek’ 13b-247

renc bkz. habāl, fesād ‘bozulma, düzensizlik’ 6b-102

resen bkz. (Ar.) habl, (T.) ip, urgan 18a-339

revzen bkz. (Ar.) kūte ‘pencere’ 9b-164

rūşen bkz. celī ‘aydın’ 4b-60

S

sāl bkz. ‘ām ‘yıl, sene’ 14a-253

seg bkz. kelb 10a-174

sengi-bār bkz. hāşīb 26a-500

serā-perde bkz. sūrādīk ‘saray perdesi’ 22b-425

ser-gerdān bkz. tāyih ‘başı dönen’ 18a-337

ser-keş bkz. mārīd, merīd ‘inatçı, dikbaş’ 23a-441

sezā-vār bkz. cedīr, hari, lāyīk ‘münâsip, uygun’ 13a-240

sitāyīş bkz. şenā, medh ‘övgü’ 5b-87

sūrūn bkz. hācebe ‘yanbaşı, kalça kemiği, oturak yeri’ 21a-400

sūtūn bkz. sārīye ‘direk, gazete’ 24a-462

Ş

şem‘-i sūzān (Ar.+Far.) bkz. vehhāc ‘yanan ateş’ 22b-432

şeydā bkz. vālih 18a-337

şin-ḥuyār bkz. ḫāşed ‘acur, huyârın bir türü’ 7b-128

şitābān bkz. ‘ācil ‘acele eden, çabuk’ 4a-

54

şīşe bkz. **ķārūre** 14b-262

şūmār bkz. **haseb**, ‘add ‘sayı’ 15a-280

T

tā bkz. **key** ‘ek, deġin, kadar, beri vb.

edatlarla birlikte kullanılır’ 14b-265

taht-ı sultān bkz. ‘arş ‘sultanın tahtı’ 23a-

442

tāze bkz. **hezīm**, **laţif** ‘körpe’ 24b-473

ten bkz. (Ar.) **nefseha** (T.) cān, **ķan** 19b-

370

terāzū bkz. **mīzan** ‘terazi, kefe’ 17a-314

tīz bkz. **serī**‘, **haşış** ‘tez, çabuk’ 6a-90

turuş-rū bkz. (Ar.) **bāsir** 6b-311

tūvānā bkz. **ķādir** ‘güçlü, kuvvetli’ 23b-

447

U

uyan bkz. **licām** ‘gem’ 12a-219

Ü

üstūvār bkz. **mūmehhed**, **mū’ekked**,

ekīd ‘hazırlanmış serilmiş, sağlam,

yayılmış’ 7b-124

üstūhān süñük bkz. (Ar.) ‘**azm** 19b-369

V

vīrān bkz. **ġāmir**, **ħarāb** ‘yıkılmış’ 23a-

441

Y

yār bkz. **şāhib** ‘dost’ 15a-273

yār bkz. **enīs**, **ķarīn**, **refīķ** ‘yakın,

arkadaş’ 8a-131

yār-ı ķarīb (Far.+Ar.) bkz. **ħamīm**

‘yakın dost, soy-sop’ 6a-90

yāve bkz. **hezeyan** ‘saçma, manasız

sözler’ 15a-273

yek tek bkz. (Ar.) **vāhid**, **eħad**, **ferd**, **vitir**

16b-303

Z

zebān bkz. ‘**azebe**, lehce ‘dil’ 12b-224

zīrek bkz. **dehī**, **keyis**, **ħāzık**, **zekī**

‘anlayışlı, zeki, uyanık’ 25a-477, **dāhī**

17b-330

zihi gerçek bkz. **şiddik** 17b-330

zindigānī iş(ü) dirlik bkz. **ma'îşet** 13b-

250

ziyān bkz. **hūs**, **hasāret** 'zarar,

noksan' 20a-377

zülfi dildār bkz. **şudg**, **gadire** 'saç,

kadın saçı, sevgilinin gönlü cezbeden

saçları '13b-243

5.7 ÖZEL ADLAR DİZİNİ

Allāh Kur'ān'da tanımlanan tek, zıddı ve benzeri olmayan ilāhın adıdır. Bir çok adı bulunmakla beraber metinde Rahman, ẖuddūs, Sübhan, Rabb, Perverdigār, Tanrı adları ile anılmıştır.

- **Allāh** u **Taḡrı** bir ismi **Raḡmān** ẖuddūs(u) arı bir na'ı **Sübhān** 3b-48
- **Rabb** u şāḡib **Rabb(u)** hem **Perverdigār** 26a-492

Cibrīl-i Emīn İslam'da dört büyük melekten biri olan Cebrail (A.S.).

- zū-mirre Cibrīl-i Emīn zū'l-eyd(i) kuvvet şāḡibi 25b-485

İbni Ferište: Abdullātif İbni Melek (ö.821/1418) tarafından H. 795 / M. 1392 yılında yazılan Arapça-Türkçe manzum Lugat-i Ferišteoḡlu; diğeri ise, Abdülmecid İbni Ferište tarafından 854 / 1450 yılında yazılan Arapça-Türkçe mensur Lugat-i Kanun-i İlāhi adlı kitabın yazarı olup İbni ferişte meşhur ismidir.

- İbn-i Ferište luğatı gibi genc oldı vü ẖur'ān luğatın etdi derc 3a-35

İrem Cennet'e karşılık insanların inşa ettiği bir şehirdir. Bu beldenin, İskenderiyye, Şam veya İran'da bir yer olduğu söylenmiştir.

İsā Kur'ān'da ismi anılan peygamberlerdendir. Bkz. **Rūḡ**

- Rūḥ Cebrā'īl ü 'Īsā rūḥ bir dürlü melek 9a-155

İskenderiyye Mısır şehri.

- irem Şām ismi yā İskenderiyye yaḥud Farsīde bir yèrdür müsem mā 23b-451

İzam Bir tağın adı. (Medine yöresinde)

- izam bir tağın adıdır şa' ad şarb 24a-454

Ḥaqq bkz. Allāh 9a-155

Ḳāzıme Arabistan'da bir yerleşim yeri

- ḳāzıme bir yerin adı 14b-268

Kuddüs arı bkz. Allāh 3b-48

Mekke bkz. Ümmü'l-ḳurā

Mūsā Allah tarafından İsrailoğulları'na gönderilmiş peygamber.

- tuva bir vādidür ḳurbında Şāmiñ kim anda gördi nār u nūrı Mūsā 23b-450

Perverdigār bkz. Allāh 26a-492

Rabb bkz. Allāh 26a-492

Raḥmān bkz. Allāh 3b-48

Rūḥ Kur'an-ı Kerim'de bir melek, Cebrail, Ḳur'an, cān ve Hakkın hükümleri, emirleri anlamlarında kullanılmıştır.

- rūḥ Cebrā'īl ü 'Īsā rūḥ bir dürlü melek / rūḥ Ḥaqqıñ emri hükmi rūḥ Ḳur'an rūḥ cān 9a-155

Sinīn ü Seynā Mısır'da Sina Yarımadası'nda yer alan 2,285 metre yükseklikte bir dağdır.

- yeriñ adıdır Sinā ü Seynā 23b-449

Sūbhān bkz. **Allāh** 3b-48

Şām Suriye'nin en büyük şehri olup, aynı zamanda başkentidir. Dünya tarihi boyunca, hiç aralıksız en uzun süre kullanılan şehir olarak anılır.

Tanrı bkz. **Allāh** 3b-48

Ṭuva Şam çölünde Tur-i Sina dağının eteğinde bir vadi olup, Musa A.S.'in peygamberlik görevini aldığı yerdir.

Ṭūr tağı Musa (A.S.) peygamberin Allah (C.C.) ile bizzat sohbet ettiği kutsal dağ, sina çölünde yer almaktadır.

- şu yer kim andadır [ol] Ṭūr tağı 23b-449

Ümmü'l-ḳurā Şehirlerin anası anlamında Mekke için söylenmiştir. Suudi Arabistan'ın en büyük şehri.

- ümmü'l-ḳurā Mekke 25b-486

Yeşrib Arabistan'da bulunan

bugünkü Medīne şehri.

- yeşrib Medīne Ḳāzıme bir yeriñ adıdır hem yekke Mekke adı yaḥud ka'beniñ yeri 14b-268

Zū-mirre bkz. **Cibril-i Emīn** 25b-485

BÖLÜM 6

SONUÇ

Manzum sözlük kategorisinde yer alan Sübha-i Sıbyân adlı eserin, manzum sözlük tarihi içerisinde ayrı bir yer teşkil ettiğini, Arapçayı Türk çocuklarına öğretme amacı ile yazılmış bir sözlük olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde unutulmuş eserler arasında sayılan, 1274 / 1858 yıllarını kapsayan süreçte, Sıbyân mekteplerinde okutulan derslere ilâveten verilen bu eserdeki temel amacın, Arapça sözcüklerin Türkçe, bazen de Farsça karşılıklarını vererek, aruz eğitiminin de yardımıyla kolay ve zevkli şekilde öğrenmek ve öğretmek olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda eser öğretici ve ezberlenmesi kolay bir okul sözlüğüdür.

Bu eser, gerek sözcük sayısı, gerek verilen kavramların niteliğiyle, Türk çocuğuna Kur'ân dili Arapçanın, hem söyleyiş, hem de anlam açısından öğretilmesi açısından, yararlı olabilecek bir ders kitabıdır. Kur'ân'ın doğru okunup, belleğe daha kolay yerleşmesi için yazıldığı anlaşılan bu tip manzum sözlüklerde, kutsal kitabın okunması sırasında dilin doğru, etkili, güzel, sanatlı kullanımının önemi incelediğimiz bu eserle ortaya çıkmaktadır.

Eserin dikkat çekici bir boyutu da dilbilgisel özellikler taşıyor oluşudur. Sözlükte, Arapçadaki bütün sözcük türlerini, veznini de hissettirerek öğretilme yoluna gidilmiştir. Sözlükte bazen anlamla ilgili çağrışımlardan, bazen ses çağrışımlarından, bazen de ortak yapı (vezin ortaklığı) ile ilgili çağrışımlardan yararlanılarak Arapça sözcüklerin yan yana getirilip, dizelerin oluşturulduğu görülmektedir.

Arapça-Türkçe manzum sözlük olan Sübha-i Sıbyân üzerinde yapılan bu araştırmada, öncelikle eserin Osmanlı Kültür Hayatındaki yeri ve önemi üzerinde

duruldu. Bu çalışmayla Anadolu'da pek çok nüshası bulunan bu manzum sözlüğün Kıbrıs nüshaları da gün ışığına çıkarılmış oldu.

Öncelikle bu yazma eserin Kıbrıs nüshaları karşılaştırılıp, nüsha farklılıkları dipnotlarda belirtilerek, çeviriyazılı metni çıkarıldı. Bu manzum sözlüğün sözvarlığı ortaya konuldu. Eserin, söz varlığının çoğunu basit masterların yanında bu masterlardan türemiş adların oluşturduğu görüldü. Ayrıca dizelerin bünyesinde, çekimli eylemler ve adlara da rastlanmıştır.

Eserde geçen sözcüklerin Arapça-Arapça, Arapça-Türkçe, Arapça-Farsça, Farsça-Türkçe, Türkçe-Arapça-Farsça dizini hazırlandı. Hazırlanan dizinlerin en hacimlisini Arapça-Türkçe dizinin oluşturduğu görülmüştür. Eserde çoğu kez, Arapça sözcüklerin yan yana sıralandığı, bazen Arapça sözcüğün Türkçe karşılığı ve çok seyrek olsa da Farsça karşılığının verildiği, bazen de bir kavramın önce Türkçe karşılığının, sonra da Arapçasının getirildiği görülmektedir.

Eserin söz varlığı üzerinde, dizinden hareketle yapmış olduğumuz istatistik sonucunda, eserin **3681** sözcüğü içerdiği tespit edildi. Bu sözcüklerin **2146**'sını Arapça sözcük oluşturmaktadır. Bu kadar Arapça sözcüğe karşılık verilen **1355** Türkçe sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin yanında **180** adette Farsça sözcük geçmektedir. Bu Farsça sözcükler, çoğu zaman Arapça sözcüklere karşılık olarak, Türkçesinin yerine verilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

İnceleme bölümünde, metindeki, bir yandan Arapça sözcüklerin, diğer yandan da Türkçe karşılıklarının ses ve yapı incelemesi yapılarak sözcük türlerine bakıldı.

Eserde eklemeli bir dil olan Türkçe ile, bükümlü bir dil olan Arapçanın yan yana getirilerek, bir yerde Arapçanın ana dille karşılaştırılarak öğretildiği görülmektedir. 7-11 yaş grubundaki çocuklar için, bugünkü ölçütlere göre

bakıldığında çok geniş bir sözvarlığı yüklendiği dikkat çekmektedir. Öğretilen sözcüklerin, bir dilin temel söz varlığını aştığı, öğretilen dilin, günlük dilin ötesinde, Kur'an dili olduğu söylenebilir.

Sübha-i Sıbyân adlı bu manzum sözlük, anadilden, bambaşka yapıdaki bir dilin öğretiminin nasıl kolaylaştırılıp zevkli hale getirileceği, öğrenciyi fazla gramer bilgisine boğmadan, Arapçanın yapısının nasıl çözülebileceği, çocuğu sık sık sözlüklere bakmaktan kurtararak, sözvarlığına nasıl hâkim olunabileceği konusunda örnek teşkil edebilecek nitelikte bir eserdir.

Günümüzde dil öğretimi sırasında teknolojik yeniliklerden yararlanıldığı gibi, hece vezniyle yazılmış ezgili ürünlerden de (şiir, mâni bilmece, türkü, şarkı vb.) yararlanılmaktadır. Ezgili ürünlerin sözcüklerin kazanımında etkili olduğu açıktır. Üzerinde çalıştığımız nitelikteki manzum sözlüklerden de bu yönüyle dil öğretimi sırasında yararlanılabilir.

Yüksek Lisans tezi olarak ortaya koyduğumuz bu çalışmamızda, zaman darlığı, kaynak yetersizlikleri ve yüksek lisans tezinin kapsamının elvermemesi sebebiyle bazı eksiklikler olabilir. İleride yapacağımız çalışmalarda bu eksiklikler dikkate alınarak daha olgun ve gelişmiş boyuta taşınmaya çalışılacaktır.

KAYNAKÇA

Sübha-i Sıbyân, KKTC Milli Arşivi Yazmalar Kütüphanesi'nde bulunan 29 varaklık, M 1691 Orijinal No, 50 Katalog numaralı yazma nüsha.

Sübha-i Sıbyân, KKTC Milli Arşivi Yazmalar Kütüphanesi'nde bulunan 20 varaklık, M 1576 Orijinal No, 50 Katalog numaralı yazma nüsha.

Aksan, Doğan (1990), *Her Yönüyle Dil*, Ankara: TDK Yayınları.

_____ (2005), *Anlambilim*, Ankara: Engin Yayınevi.

Âsım Efendi, Mütercim (2000), *Burhân-ı Kattı*, (Haz.: M. Öztürk, D. Örs), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bakır, Mustafa (1999), *İbn-i Melek*, İstanbul: DİA, XX

Banguoğlu, Tahsin (2004), *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bilgegil, Kaya (1989), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (belâgat)* İstanbul: Enderun Kitapevi.

Bingöl, Zekeriya (2007), *Sözlük ve Sözlükçülük Üzerine Bir Araştırma*, Muğla: Akademik Bakış Dergisi. s. 197-206.

Buran, Ahmet (1996), *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim Ekleri (Hâl)* Ankara: TDK Yayınları.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (20 Cilt) (1986), İstanbul: Gelişim Yayınları.

Çağbayır, Yaşar (2007), *Ötüken Türkçe Sözlük* (5 Cilt), İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çağırın, Önder (2000), *Firişte Oğlu Sözlüğü Hakkında*, Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt: 8 No: 2, s: 103- 106.

Çanga, Mahmut (2005), *Kur'ân-ı Kerim Lugati*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Delice, H. İbrahim (1996), *Lugat-i Ferišteoğlu ve Kanun-ı İlâhi'nin Neşri Üzerine*, Türklük Bilimi Araştırmaları – III s: 195-232.

Develi, Hayati (2008), *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1, 2*, İstanbul: Kesit Yayınları

Devellioğlu, Ferit (1999), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Dilçin, Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Divanü Lugat'it-Türk Dizini (1972), Ankara: TDK Yayınları.

Doğan, Mehmet (2005), *Doğan Türkçe Sözlük*: İstanbul, Pınar Yayınları.

Eker, Süer (2003), *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Eren, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*: İstanbul, Bizim Yayınları.

Ergin, Osman Nuri (1977), *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul.

Ergin, Muharrem (1998), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım / Yayım
Tanıtım.

Gülsevin, Gürer (2007), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: TDK
Yayınları.

Gülsevin, Gürer; Boz, Erdoğan (2004), *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Gazi
Kitapevi.

İbrahim Cûdi Efendi (2006), *Lûgat-ı Cûdi*, (Haz. Parlatır, İsmail, Aksu, Belgin
Tezcan, Tufar, Nicolai) Ankara: TDK Yayınları.

İşler, Emrullah; Özay, İbrahim (2005), *Türkçe-Arapça Sözlük*, İstanbul: Fecr Yayınları.

Hatipoğlu, Vecihe (1972), *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara.

Hüseyin Remzi (1889), *Lugat-i Remzî*, İstanbul.

Kanar, Mehmet (2000) *KANAR Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Deniz Kitapevi.

Karaman, Hayrettin ve diğerleri (2006), *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kılıç, Atabey (2001) *Mustafa bin Osman Keskin, Manzume-i Keskin*, Kayseri: Lâçin Yayınevi.

_____ (2006 a), *Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 20 Yıl:1, s. 65-77.

_____ (2006 b), *Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân -I- (İnceleme)*, *Turkish Studies*, 1. Cilt 2. Sayı, Ekim-Kasım-Aralık, <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi2/makale/kilic.pdf>, s. 81-100.

_____ (2006 c), *Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân şerhi Hediyetü'l İhvân*, *Turkish Studies / Türkoloji Dergisi I*, Sayı 1, s: 19-28.

Koç, Nurettin (1992), *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

Korkmaz, Zeynep (1992), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.

Levend, Agâh Sırrı (1972), *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Mermer, Ahmet; Koç, Neslihan (2005), *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Milli Eğitim Bakanlığı (1950), *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul.

Muhtar, Cemal (1993), *İki Kur'ân Sözlüğü Lugat-i Ferišteoğlu ve Lugat-i Kânün-ı İlâhî*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Mustafa bin Şemseddin el-Ahterî (Hazırlayanlar: Abdülkadir Dedeoğlu, İ. İlhami Ulaş), *Ahterî-i Kebîr*, İstanbul: Osmanlı Yayınevi.

Nazima, Ali, Reşat, Faik *Mükemmel Osmanlı Lugati* (Hazırlayanlar: Necat Bilici, Erol Ülgün, Kazım Yetiş, Nuri Sağlam, Fatih And, Ali Şükrü Coruk) (2005), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Nişanyan, Saver (2003), *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, İstanbul: Adam Yayınları.

Özkan, Mustafa (1995), *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Özon, Mustafa Nihat (2005), *Osmanlıca- Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

Pakalın, Mehmet Zeki (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Basımevi.

Redhouse, S. J., (2001), *A Turkish And English Lexicon*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Sami, şemsettin (1996), *Kamûsü'l A'lâm*, Ankara: Kaşgâr Neşriyat.

_____ (1996), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Sarı, Mevlüt (1995), *Yeni Türkçe-Arapça Cep Sözlüğü*, İstanbul: Bahar Yayınevi.

Steingass (1984) *A Comprehensive Persian- English Dictionary* (Farsça, İngilizce Sözlük), USA.

TDK (1993), *Derleme Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TDK (1996), *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, C. 1-8, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TDK (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tietze, Andreas (2002), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, İstanbul: Simurg Yayınları.

Timurtaş, Faruk Kadri (1977), *Osmanlı Türkçesine Giriş (Eski Yazı-Gramer-Aruz- Metinler)*, İstanbul: Umur Kitapçılık.

Topaloğlu, Bekir; Karaman, Hayrettin (1979), *Arapça-Türkçe Yeni Kâmûs*, İstanbul: Elif Yayınları.

Toparlı, Recep (2000), *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemi ve Mûgali*, Ankara: TDK.

_____ (2000), *Ahmet Vefik Paşa Lehce-i Osmanî*, Ankara: TDK Yayınları.

Toptaş, Mahmut (2006), *Arapça – Türkçe, Türkçe – Arapça Lugat*, İstanbul: Cantaş Yayınları.

Tulum, Mertol (2000), *Tarihi Metin Çalışmalarında Usul, Menâkibu'l Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul: Deniz Kitabevi.

Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi* (1988-2000), Ankara.

Uludağ, Süleyman (2005), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Uzun, Taceddin (2002), *Alfabetik Arapça-Türkçe Sözlüklerin Öncüsü Sayılan Sübha-i Sıbyân*, Nüsha, Yıl: 2 Sayı: 6 s: 95-101.

Üstüner, Ahad (2000), *Anadolu Ağızlarında Sıfat-fiil Ekleri*, Ankara: TDK Yayınları.

Vardar, Berke (1998), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: ABC Yayınları.

Yavuzarslan, Paşa (2001), *Anadolu Sahasında Yazılmış Eski Bir Arapça-Türkçe Sözlük Üzerine Notlar*, Ankara: Türkoloji Dergisi, XIV- 1 s: 71-91.

Google (2009), *Arapça, Türkçe, Farsça sözcük ve Sübha-i Sıbyân hakkında bilgi taraması* <http://www.google.com.tr>.

Kültür Bakanlığı (2009), *Sübha-i Sıbyân nüshalarının taranması*, 15.03.2009 / 22.00, http://yazmalar.gov.tr/detayli_arama.php / **Sübha-i Sıbyân.**

Onlinearabic (2009), *Arapça, Türkçe sözcük taraması*, 20.04.2009 / 19.30 - 22.30
<http://www.arapcasozluk.net>.

Steingass (2009), *Farsça sözcük taraması*, 14.05.2009 / 14.30
<http://dsal.uchicago.edu/dictionaries/steingass/>.